

ARKÆOLOGISKE UNDERSØGELSER 1

Torben Grøngaard Jeppesen

LANDSBYENS OPSTÅEN

Indledende studier over middelalderlandsbyernes pladskontinuitet

ODENSE UNIVERSITETS TRYKKERI
U.nr. 06-82-88
1. oplag:
2. oplag:
3. oplag:

Skrifter fra historisk institut, Odense Universitet, nr. 24.

INTRODUKTION

"Archæologiske Undersøgelser" hed Frederik Sehesteds posthumt udgivne bog om arbejdet med at udforske sit fødesteds - Broholms - forhistorie. Med al respekt for Vedel Simonsen og andre fynske antikvarer må æren for at have inddelt udforskningen af fynsk oldtid på et videnskabeligt niveau tilfalde Sehested. Hans udgravninger og publikationer betød også i en større sammenhæng et nybrud. Med dem indledtes nemlig interessen for et studium af fortidens bebyggelse indenfor en lokal ramme. Der skulle gå alt for længe før denne interesse slog ud igen, klarest igen på Fyn med Erling Albrechtsens studie af jernalderbebyggelsen.

Indenfor historisk instituts rammer har nordisk arkæologi søgt at videreføre denne specielle fynske tradition ved at sætte bebyggelseshistoriske undersøgelser i gang. Det er derfor meget passende at denne nye serie indledes med rapporter fra en af disse undersøgelser.

Historisk instituts skrifter har den store fordel at nye undersøgelser hurtigt og billigt kan publiceres, en fordel, der i disse tider med så mange upublicerede undersøgelser ikke kan skattes højt nok.

Arkæologiske undersøgelser skal bringe materiale og resultater fra de igangværende studier ud til offentligheden nemt og billigt, og således bidrage til en åben forskning, der hurtigt kan påvirke og blive påvirket af andres arbejde.

De første bind vil behandle projekt "landsbyens opståen og udvikling", senere vil Sydvestfynsundersøgelsen indgå i serien. Jeg håber den vil blive flittigt brugt.

12 juni 1979

Henrik Thrane

INDHOLDSFORTEGNELSE

FORORD	3
1. INDLEDNING OG MÅLSÆTNING	7
2. LANDSBYNAVNE AF ÆLDSTE LAG	11
3. DATERINGSMETODER OG -RESULTATER, ABSOLUT KRONOLOGI, EN OVERSIGT OVER DEN HİDTİDİGE FORSKNING	24
4. MÅLRETTET ARKÆOLOGISK İNDSATS	54
5. RESULTATER	110
BİBLİOGRAFİ	114

FORORD

I efteråret 1975 indledtes projektet "Landsbyens opståen og udvikling på Fyn" ved Odense Universitet. Ret kort tid efter starten indgik Fyns Stiftsmuseum i arbejdet, og der skabtes herved et fællesprojekt museum og universitet imellem. Fra efteråret 1976 blev Odense Kommune gennem oprettelse af et beskæftigelsesprojekt for unge arbejdsledige tredje part.

Målet med projektet er ved retrospektive undersøgelser at belyse stadier i landsbyudviklingen fra nutid og tilbage til middelalderlandsbyernes (og dermed hovedparten af de nutidiges) anlæggelse.¹⁾ Hovedspørgsmålene er formuleret således: 1) landsbybebyggelsen i tid og rum, dvs. anlæggelses- og nedlæggelsesfaser samt geografisk fordeling, 2) landsbyernes størrelse, målt både i brugsenheder og i ressourceområde og endelig 3) landsbyernes indre struktur omfattende sammensætningen af brugsenheder i de enkelte landsbyer. Undersøgelsesområdet defineres som Fyn incl. Tåsinge, men uden de omkringliggende småøer. Dette velafgrænsede område benævnes makroområdet. Inden for dette er der udvalgt 4 mindre områder bestående af 1-3 sogne. Disse mikroområder gøres til genstand for langt mere indgående undersøgelser, end det er muligt at gennemføre på makroområdet.

Metoderne i arbejdet er dels historiske og dels arkæologiske. Hertil kommer i nogen udstrækning kulturgeografiske metoder.

Projektet er delt op i tre etaper, hvoraf første gik fra efteråret 1975 til sommeren 1976. Inden for dette tidsrum udarbejdedes en detaljeret arbejds- og tidsplan for projektet,²⁾ og de første undersøgelser gennemførtes. Disse omfattede dels en totalregistrering af nedlagte landsbyer på Fyn og dels indledende studier af kontinuitetsproblemet i vore landsbyer. På baggrund af disse undersøgelser udarbejdedes to hovedfagsspeciel.³⁾

Anden etape påbegyndtes i efteråret 1976 og afsluttedes i foråret 1979. Inden for dette tidsrum gennemførtes den egentlige materialeindsamling i form af arkæologiske feltundersøgelser og studier i arkiv- og kortmateriale. Samtidigt påbegyndtes bearbejdningsfasen.

Tredje etape indledtes i foråret 1979 og er planlagt frem til udgangen af 1979. I denne periode er det tanken dels at færdiggøre behand-

lingsarbejdet og dels at publicere undersøgelsesresultaterne.

Kandidatstipendiat Erland Porsmose har stået for projektets historiske undersøgelser, medens forfatteren af denne afhandling har ledet det arkæologiske arbejde. For nærmere redegørelse om projektets organisation, økonomi og forløb henvises dels til tidligere udsendte artikler,⁴⁾ dels til en samlet fremstilling heraf i Erland Porsmose: "Den regulerede landsby. Studier over den fynske bebyggelsesudvikling 1700 - 1100."⁵⁾

Projektets arkæologiske undersøgelser har næsten udelukkende været rettet mod spørgsmålet om middelalderlandsbyernes plads- og områdekontinuitet. Denne problemstilling kan formuleres med følgende citater hentet fra Aksel E. Christensens bog "Vikingetidens Danmark":⁶⁾

*"Hvorledes var bosættelsen på kong Gudfreds tid?
Og hvor langt går denne bebyggelse, der antagelig repræsenterer grundlaget for den nuværende, tilbage i tiden? Med denne formulering er samtidig den afgørende problemstilling i dansk bebyggelseshistorie udtrykt"*

"Konklusionen må følgelig blive, at man til trods for de mange nye kendsgerninger ikke er i stand til umiddelbart at give en sikker og eentydig forklaring på overgangen fra den ældre oldtidsbebyggelse til den middelalderlige landsbybosættelse"

Feltundersøgelserne har omfattet dels udgravninger i eksisterende og nedlagte landsbyer og dels systematiske afsøgninger af områderne omkring middelalderlandsbyerne.

Med den foreliggende afhandling indledes en serie publikationer, hvori det er tanken at fremlægge resultaterne af projektets arkæologiske undersøgelser. Serien vil dels omfatte egentlige materialepublikationer og dels mere analyserende værker.

Under udarbejdelse er (bind 2) "Arkæologiske landsbyundersøgelser på Nordøstfyn 1976 - 1978. Materialepublikation" og (bind 3) "Middelalderlandsbyens opståen. Fynske studier over bebyggelsesudviklingen på overgangen mellem vikingetid og middelalder".

Projektets undersøgelser af områdekontinuitet tænkes publiceret på følgende vis: (bind 4) "Markrekognosceringer på Nordøstfyn 1976 - 1979. Materialepublikation", (bind 5) "Ørnfeldt-undersøgelserne. Materialepublikation", og (bind 6) "Jernalderbebyggelse på den nord-

østfynske hedeslette - 500 f. Kr. f. - 1100 e. Kr. f."

Den foreliggende publikation er med en række ændringer og forkortelser det ene af de to hovedfagsspecialer fra 1976. At det først udkommer nu, skyldes en oprindelig ide om, at projektets undersøgelser skulle publiceres samlet. Denne tanke er dog blevet opgivet. Dels ville det meget store indsamlede materiale sprænge rammerne for et normalværk, og dels har vi fundet det mest rimeligt på hurtigste måde at fremlægge projektets resultater. I afhandlingen behandles specielt spørgsmålet om plads-kontinuitet i landsbyer af ældste navnelag, dvs. den gruppe landsbyer, som står mest centralt i hele diskussionen om middelalderlandsbyernes opståen. Gruppen omfatter landsbyer med navneendelser på -hēm, -inge, -lev, -løse og -sted. Der gives for det første en oversigt over hidtil anvendte metoder og en stillingtagen hertil, og for det andet formuleres der en arkæologisk arbejdsmodel til løsning af problemstillingen.

De arkæologiske undersøgelser i de tre landsbyer Rønninge, Flemløse og Marslev, som fremlægges i det følgende, er bekostet af det humanistiske fakultet og historisk institut, Odense Universitet. Fakultet og institut takkes herfor, instituttet tillige for optagelse af denne afhandling i dets skriftserie.

Statens humanistiske forskningsråd har ydet støtte til bearbejdning og omredigering af den foreliggende afhandling. Rådet takkes herfor.

juni 1979

NOTER

- 1) Da næsten alle landsbyer, som kendes fra historisk tid, har eksisteret gennem hele eller dele af middelalderen, anvendes betegnelsen "middelalderlandsbyerne" i det følgende som samlebegreb for dels de eksisterende landsbyer og dels de fra historisk tid kendte, nedlagte landsbyer.
- 2) Erland Porsmose Christensen og Torben Grøngaard Jeppesen: Landsbyens opståen og udvikling indtil de store matriklers tid. Udkast til et projekt. (1976)
- 3) Erland Porsmose Christensen: De nedlagte landsbyer på Fyn. Et agrar- og bebyggelseshistorisk studie. (1976)
Torben Grøngaard Jeppesen: Kontinuitetsproblemet i landsbyer af ældste navnelag. (1976)
- 4) Erland Porsmose Christensen og Torben Grøngaard Jeppesen: Landsbyens opståen og udvikling. Udkast til et projekt. (1976)
Erland Porsmose Christensen og Torben Grøngaard Jeppesen: Landsbystudier. (1976)
Erland Porsmose Christensen og Torben Grøngaard Jeppesen: Archaeological Investigations on the problem of Continuity in Village Settlements in Denmark. (1977)
Erland Porsmose Christensen: Den stationære landsbys opståen. Overvejelser omkring den fynske bebyggelse på overgangen mellem oldtid og middelalder. (1977)
Torben Grøngaard Jeppesen: Stedskontinuitet i fynske landsbyer belyst ved hjælp af den arkæologiske metode. (1977)
Erland Porsmose Christensen: Stordrift og fællesdrift. Godsstruktur ved Kertinge Nor igennem 600 år. (1978)
Erland Porsmose Christensen: Landsbynedlæggelser og hovedgårds-ekspansion på Fyn. (1978)
Torben Grøngaard Jeppesen: Oldtidsbebyggelse - middelalderbebyggelse. Kontinuitet eller brud? (1978)
Torben Grøngaard Jeppesen: En guldrig - men alligevel fundfattig periode. (1978)
Erland Porsmose Christensen: Udskiftningskort som bebyggelseshistorisk kilde - forsøg med retrospektiv kulturgeografi. (1978)
Torben Grøngaard Jeppesen: Anvendte feltarkæologiske metoder i "projekt landsbyen". (1978)
- 5) Erland Porsmose Christensen: Den regulerede landsby. Studier over den fynske bebyggelsesudvikling 1700 - 1800., s. 1 - 7 (foreligger som manuskript).
- 6) Aksel E. Christensen: Vikingetidens Danmark. (1969), s. 36 og 53.

1. INDLEDNING OG MÅLSÆTNING

Landsbyen som bosættelsesform har eksisteret i Danmark igennem mindst 2500 år, og måske længere endnu.¹⁾

Den kontinuitet, der således kan spores i bosættelsesmønsteret - anvendelse af landsbyformen - fra begyndelsen af ældre jernalder og op til slutningen af vikingetid - dog med undtagelse af hullet i ældre del af yngre jernalder, hvor der endnu ikke kendes sikre landsbyer,²⁾ synes dog ikke samtidig at have været en kontinuitet i bosættelsessted. Tværtimod gælder det for alle de fremdragne landsbyer fra jernalderen, at de kun har haft forholdsvis kort funktionstid, enkelte dog i nogle århundreder.³⁾

Et væsentligt bebyggelseshistorisk spørgsmål er så, hvornår disse forholdsvis kortvarige landsbybosættelser ophører, og den stedfaste, kontinuerlige landsby, som vi kender fra historisk tid, indtræder. Fra skriftlige kilder ved vi, at disse landsbyer har eksisteret fra engang i 1200-1300-tallet, og de mange romanske landsbykirker tyder på en stedfast beliggenhed for landsbyerne - i hvert fald for kirkelandsbyerne - fra engang i det 12. årh. (Det kan selvfølgelig ikke på forhånd helt udelukkes, at kirken er anlagt før landsbyen). Det vil sige, at vi kan regne med en kontinuitet på mindst 700-800 år, men hvor meget længere tilbage skal vi regne deres anlæggelsestidspunkt? Oprettelse de først efter vikingetiden - eventuelt i forbindelse med kirkebyggeriet - eller har de rod tilbage i oldtiden?

De nyopdagede vikingetidslandsbyer Sædding, Vorbasse og Trabjerg⁴⁾ kan på den ene side tages til indtægt for, at vore landsbyer først er blevet anlagt i begyndelsen af middelalderen, men på den anden side kan den sidstnævnte mulighed med anlæggelse engang i oldtiden ikke af den grund udelukkes. De udgravede landsbyer fra vikingetid repræsenterer måske blot nedlagte landsbyer - eventuelt udflytterlandsbyer med kort levetid. En sådan hypotese kan måske finde støtte i det forhold, at nogle af de hidtil opdagede vikingetidslandsbyer er fundet på de magre jorder i Vestjylland, medens der er en markant mangel på lokaliserede bebyggelser fra samme tidsrum på de gode jorder i Østdanmark.⁵⁾

I en bebyggelseshistorisk sammenhæng er det uhyre væsentligt at fastslå, hvor langt tilbage man kan følge en kontinuerlig bebyggelse i

vore nuværende landsbyer. Før dette er gjort, er det ikke muligt at fastlægge bebyggelsesudviklingen fra ældre jernalder til midten af middelalderen. Der råder således i dag et nærmest bebyggelseshistorisk tomrum forud for middelalderen. Dette er ganske vist søgt udfyldt ved hjælp af stednavneforskningens resultater, men som det vil fremgå af de følgende kapitler, er der tale om et yderst upræcist og usikkert grundlag.

Følgende afhandling skal ses som *første bidrag* til en behandling af pladskontinuiteten og dermed alderen på de fra historisk tid kendte landsbyer (middelalderlandsbyerne). Med udtrykket "pladskontinuitet" menes (det forhold og) den tid, en landsby (bebyggelse) ligger på samme sted. "Samme sted" defineres her til, at blot dele af landsby- (bebyggelses-) tomten er konstant, hvorimod gårdes og huses beliggenhed godt kan have varieret.

Af omfangsmæssige grunde er denne undersøgelse begrænset til kun at omfatte landsbyer af ældste navnelag. Denne opdeling af vore landsbyer i ældre og yngre navnelag er foretaget af stednavneforskningen på grundlag af landsbynavnetyperne. I det følgende kapitel vil der blive gjort nøjere rede for denne navneopdeling, som samtidig almindeligvis tillægges en vis kronologisk værdi.

Denne - i projektets regi - første behandling af kontinuitetsproblemet i landsbyer af ældste navnelag vil falde i følgende hovedafsnit: 1) en kort redegørelse for stednavneforskningens opdeling af bebyggelsesnavnene, samt en oversigt over de enkelte stednavnetyper, som omfattes af begrebet "ældste navnelag"; 2) en gennemgang af de væsentligste hidtil anvendte metoder til løsning af problemet - det drejer sig om stednavnedatering, indirekte arkæologisk datering og direkte arkæologisk datering; 3) formulering af en mulig anvendelig arkæologisk arbejdsmetode, fremlæggelse af første resultater fremkommet ved brug af metoden, samt en samlet vurdering af arbejdsmetoden; og endelig 4) præcisering af de ved hjælp af arbejdsmetoden opnåede resultater om kontinuitetsproblemet, samt redegørelse for fortsatte undersøgelser inden for projektet omkring dette problem.

NOTER

- 1) C. J. Becker: Bosættelsesformer i bronze- og jernalder. Hvordan skaffer vi nyt materiale? 81976)

Begrebet "landsby" er i projektet blevet defineret på følgende vis:

 - A) *Agrarproduktion*. For at tale om en landsby må man kræve, at over halvdelen af de selvstændige økonomiske enheder i bebyggelsen er baseret på agrarproduktion. Hvis ikke-agrarenhederne (håndværk og handel) udgør halvdelen eller overstiger antallet af agrarenheder, henføres bebyggelsen til begrebet "by".
 - B) *Enheder baseret på agrarproduktion*. Ved "baseret på" forstås her, at enhedernes økonomiske produktion overvejende er af agrar karakter. der er altså tale om et relativt forhold. I en operationel henseende kræves derfor ved arkæologiske undersøgelser iagttagelse af overvejende agrarproduktion i form af rester af produktionsapparatet (bygninger, indhegninger, redskaber etc.) eller af selve produktionen (lagre, affald). Ved arkivalske studier foreligger ikke de samme muligheder for direkte iagttagelser af produktionens art og sammensætning. Det vil dog her være muligt at udnytte hartkornstallet, der er et udtryk for brugsenhedernes agrarproduktionsmæssige afkastning. Spørgsmålet er altså her, hvor højt et hartkornstal man bør forlange for at kunne tale om en enhed baseret på agrarproduktion. Kravet er her - i lighed med den officielle statistiks fordring til "gårde", der i landbohistorisk henseende er blevet benyttet af bl.a. Henrik Pedersen (Henrik Pedersen: De danske Landbrug (1928/1975)) og Viggo Hansen (Viggo Hansen: Landskab og bebyggelse (1964)) - sat til 1 td. htk. I 1682 gik der på Fyn gennemsnitlig 5,0 tdr. land pr. td. htk. Med datidens ekstensive trevangsbrug og lidet givtige foldudbytte taget i betragtning, ville det næppe være rimeligt at antage, at brug på under 1 td. htk. i almindelighed har kunnet opretholdes ved overvejende agrarproduktion.
 - C) *Antal selvstændige økonomiske enheder baseret på agrarproduktion*. Det kan nu være relevant at spørge om, hvor mange selvstændige enheder (baseret på agrarproduktion), der skal til, før man kan tale om en landsby. Da der i den bebyggelseshistoriske forskning i vid udstrækning har været enighed om at kræve mindst tre gårde, er denne grænse nedefter bibeholdt her. Opefter sættes igen grænse - her er der for bebyggelser baseret på agrarøkonomi en naturlig begrænsning - sat af områdets naturressourcer og de tekniske muligheder for at udnytte disse.
 - D) *Topografisk sammenhæng*. Det fjerde forhold, der må kræves for at kalde en bebyggelse en landsby, er, at de enkelte brugsenheder ligger samlet - eller hvad man kan kalde ligge i topografisk sammenhæng. Omsættes dette af operationelle hensyn til afstande, bør kræves en bebyggelse bestående af minimum tre gårde inden for en cirkel med radius på 100 m. Afstanden lader sig umiddelbart konstatere ved arkæologiske undersøgelser. Ved arkivstudier er det derimod - forud for udskiftningsstiden oftest ikke muligt at afgøre de enkelte enheders beliggenhed i forhold til hinanden - og afstanden imellem dem. Her vil det imidlertid være muligt at anvende det forhold, at en fælles betegnelse (bebyggelsesnavnet) må anses for - og af den bebyggelseshistoriske forskning er blevet anvendt som - en ret sikker indikator for topografisk sammenhæng.
- 2) C. J. Becker: Bosættelsesformer i bronze- og jernalder. Hvordan skaffer vi nyt materiale? (1976)

- 3) J. Brøndsted: Danmarks Oldtid, bd. III (1966)
C. J. Becker: Bosættelsesformer i bronze og jernalder. (1976)
C. J. Becker: Problemer om bosættelsen i dansk jernalder. Hvad kan gravfundene sige om aktuelle problemer? (1977)
- 4) C. J. Becker: Jyske landsbyer fra vikingetiden. (1975)
- 5) For nærmere behandling af disse problemer henvises til Erland Porsmose og Torben Grøngaard Jeppesen: Landsbystudier. (1976)

2. LANDSBYNAVNE AF ÆLDSTE LAG

I forbindelse med behandling af vore landsbyers anlæggelsestidspunkt er det normalt i den bebyggelseshistoriske forskning at opdele landsbyerne i grupper på grundlag af deres navnetype. Der skelnes således imellem tre hovedgrupper af navnetyper, som samtidig tillægges en kronologisk værdi. Den første gruppe omfatter navnetyperne -hēm, -inge, -lev, -løse og -sted, og henføres til tiden forud for vikingetiden. Anden gruppe omfatter typerne -torp, -by, -tofte og -bølle, der dateres til vikingetiden, medens tredje gruppe indbefatter navnetyperne -holt, -rød og -tved, og disse henføres til tiden efter vikingetiden.¹⁾

I dette arbejde er det tanken kun at beskæftige sig med den første hovedgruppe, bebyggelsesnavne af ældste navnelag. I det følgende er det hensigten for det første kort at redegøre for opdelingen af bebyggelsesnavnene i typer og hovedgrupper, og dernæst at præsentere de enkelte navnetyper i den ældste hovedgruppe. Samtidig vil der blive givet en oversigt over disses antal og fordeling i arbejdsområdet (Fyn).

2.3 STEDNAVNEFORSKNINGENS OPDELING AF BEBYGGELSESNAVNENE

Opdelingen af bebyggelsesnavne i typer, som omtalt oven for, er foretaget af stednavneforskningen. Denne forskningsgren har som primært mål at tolke stednavne for herved at skabe grundlag for udnyttelse af disse i sproglige og ikke-sproglige discipliner.²⁾ Herunder kan således nævnes brugen af stednavne som kilde til bebyggelseshistorien i tidsrummet slutningen af oldtiden og begyndelsen af middelalderen.

Grundlaget for en udnyttelse af stednavne som kilde for den bebyggelseshistoriske forskning er, at stednavneforskningen har opdelt bebyggelsesnavnene i typer og dateret disse relativt og (inden for ret vide rammer) absolut.

Navnetypeinddelingen er foretaget på grundlag af et sammenlignende studium af alle bebyggelsesnavne, hvorved det erkendtes, at en række navne havde samme navneendelse. F. eks. viste det sig, at man kunne finde mange navne, som endte på -lev, eksempelvis Marslev, Nislev eller på -inge, så som Rønninge, Sallinge og Kertinge.

Med udgangspunkt i navneendelserne har det således vist sig muligt at opdele langt de fleste bebyggelsesnavne i typer. Af disse forekommer de i foregående afsnit omtalte navnetyper hyppigst blandt landsbynavnene.

Den kronologiske opdeling af bebyggelsesnavnene hviler på en række dateringer, som er foretaget med dels sproglige og dels ikke-sproglige metoder. Inden for begge grupper er der tale om bidrag af både relativ og absolut værdi. Af de sproglige dateringsmetoder kan nævnes lydhistorisk, bøjningshistorisk, ordhistorisk datering og mange andre. Ved disse metoder går dateringen direkte på navnet, medens det for ikke-sproglige dateringsmetoder (minus historisk og overleverings-datering) er den ved navnet betegnede sag, der dateres (indirekte datering), og først derigennem giver datering for navnet. Af ikke-sproglige dateringsmetoder, som har spillet en stor rolle ved dateringen af navnetyperne kan nævnes statistisk datering, administrationshistorisk datering og topografisk datering.

Det er ikke tanken her yderligere at uddybe hele problematikken omkring navnetypedateringen og inddelingen i de tre kronologiske hovedgrupper. For yderligere behandling af dette emne henvises til litteraturen om stednavneforskningen.³⁾ Iøvrigt kan henvises til kapitel 3, hvor nogle af dateringsmetoderne vil blive gennemgået i forbindelse med en oversigt over de hidtidige forsøg på at datere landsbyer af ældste navnelag absolut.

Resultatet af disse dateringer af navnetyperne er indtil nu udmundet i den i indledningen til kapitlet omtalte tredeling af en række navnetyper, hvoraf den ene hovedgruppe, -hēm, -inge etc. henføres til tiden før vikingetiden, den næste omfattende -torp, -by, -tofte og -bølle til vikingetid, og endelig den tredje med endelserne -rød, -holt og -tved til tiden efter vikingetid.

2.2 STEDNAVNETYPER AF ÆLDSTE NAVNELAG

2.2.1 -HĒM⁴⁾

I nutiden ender bebyggelsesnavnene af -hēm-typen normalt på -um eller (sjældnere) på -me. Hvornår denne ændring har fundet sted er ikke klarlagt fuldt ud, men det ser ud til for nogle navne at ske i middelalderen, medens det for andre må have fundet sted i før-litterær tid. Denne endelsesændring vanskeliggør i nogen grad afgrænsningen af -hēm-

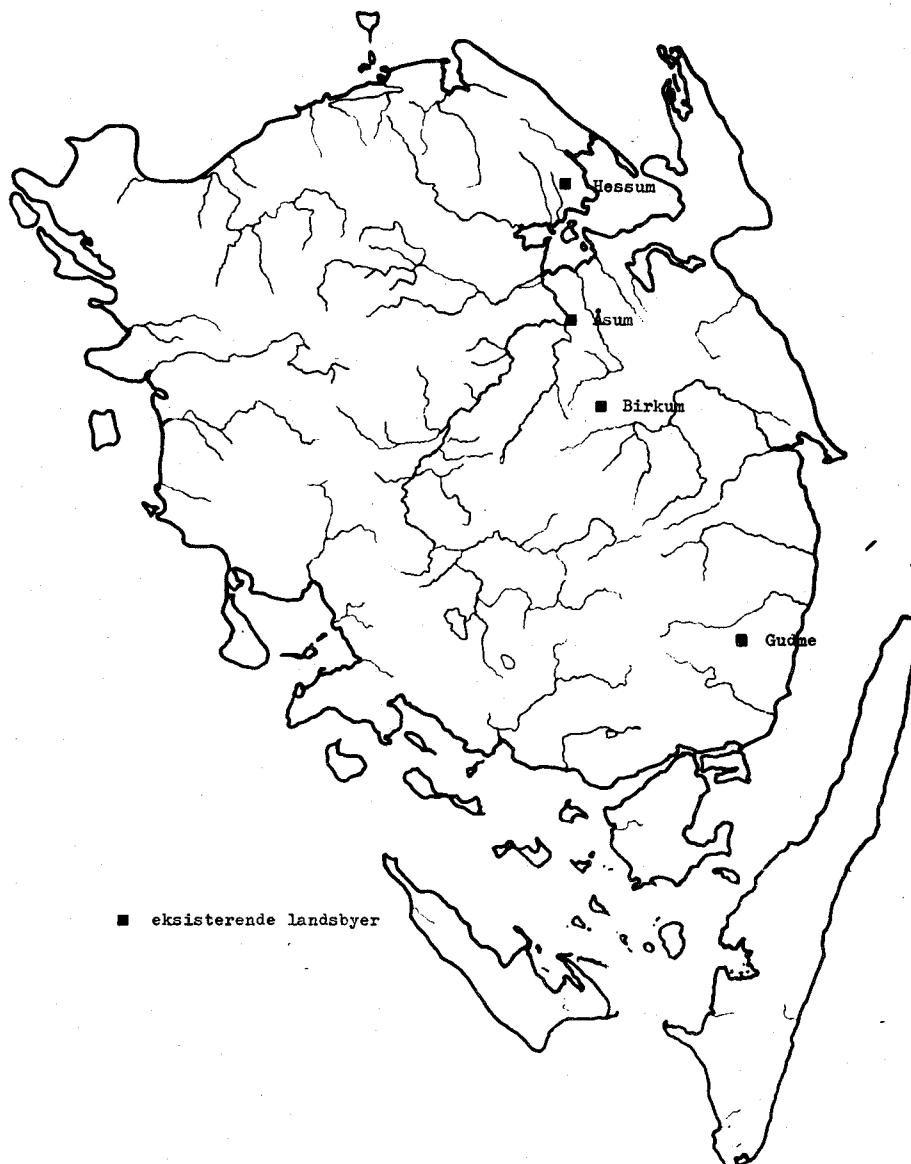

Fig. 1. -hēm-landsbyer

typen, idet der ud over -um-enderne med baggrund i -hēm-typen findes en række bebyggelsesnavne med endelsen -um. For de sidstomtalte navne er der tale om en bøjningsendelse, en dativ pluralis, medens -hēm (omdannet form -um) er led i en sammensætning. Afgrænsningsvanskelighederne opstår i forbindelse med en afklaring af, om de bebyggelsesnavne, der første gang optræder i det skriftlige kildemateriale med endelsen -um, skal henføres til -hēm-typen eller til dativ pluralisformen. For en nærmere redegørelse af dette problem samt kriterier for adskillelse henvises til monografien om stednavne på -um af Kristian Hald.⁵⁾

Oprindelsen og dermed tolkningen af ordet heim (endelsen hēm) er

stadig usikker, men Hald mener dog, at det betyder "liggested", "sted, hvor man har slået sig ned".⁶⁾ I forbindelse med stednavne antager han, at der findes to lag, et ældre der har bevaret en gammel betydning "bygd, befolkets område" og et yngre med betydningen "gård" eller "landsby". De fleste -hēm-navne skal ifølge Hald tilhøre den yngre type, selv om han erkender, at en adskillelse ikke kan gennemføres med nogen som helst sikkerhed.⁷⁾

Som forled i navnesammensætninger med -hēm finder man terræn- og jordbundsbetegnelser, dyre- og plantenavne, navne på verdenshjørner, adjektiver, forskellige betegnelser for gærder og indhegninger og endelig ord med sakralt indhold.

Stednavnetypen -hēm er lidet repræsenteret i de fynske landsbynavne. Kun Gudme på Sydøstfyn regnes for et sikkert eksempel, medens Birkum, Åsum og Hessum er tvivlsomme -hēm-navne. De fire landsbyers geografiske fordeling ses af kortet, fig. 1.

2.2.2 -INGE⁸⁾

I dag forekommer navneendelsen -inge dels i en enstavet form -ing i Jylland, og dels i en tostavet form -inge på øerne. Denne forskel er dog ikke oprindelig, idet bortfaldet af sidste -e i den jyske form skyldes en sproglig udvikling, der har fundet sted i Jylland før historisk tid.

Trods ret omfattende udforskning af navnetypen er der stadig uklare punkter, hvad angår -inge-navnenes dannelsesmåde og betydningsindhold. Følgende iagttagelser synes der dog i dag at være enighed om.

-inge-enderne er ikke ligesom -hēm en del af en sammensætning, men derimod en afledningsendelse, i fagsproget kaldet et suffix. Foruden et ing-suffix foreligger der i navnetypen også et ung-suffix, der på grund af tidligt sammenfald ikke direkte kan skilles fra endelsen -ing-.

Ved navnedannelsen er der den store vanskelighed, at dét, man i dag sammenfatter i navnetypen -inge, ikke omfatter én, men flere grupper af navne med forskellig stamme- og kasusform, som i meget tidlig tid falder sammen. Der er tale om fire typer, nemlig 1) glde. -ingar, der er oprindelige indbyggernavne, 2) glde. -ingi (fællesgermansk -ingia), hvor der er tale om stedsbetegnelser dannet af indbyggernavne på -ingar, 3) glde. -ing, som forudsætter naturnavne, og endelig 4) glde. -ing, der ligeledes forudsætter naturnavne, ofte vanddragsnavne. Naturnavnene

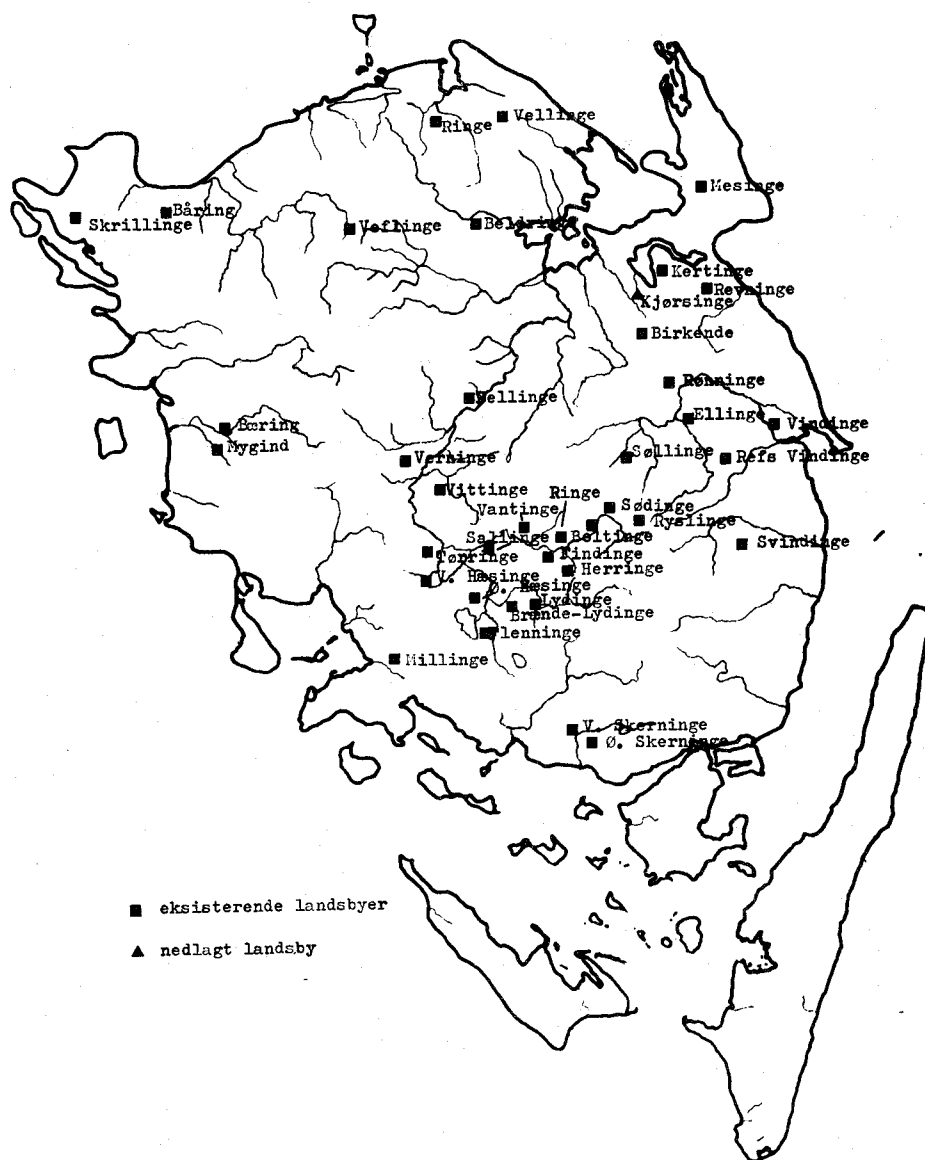

Fig. 2. -inge-landsbyer

i grupperne 3 og 4 er dannet af fællesnavne. Forskellen på de to sidstnævnte grupper er, at gruppe 3 bøjes som mask. a-stammer i singularis, medens gruppe 4 bøjes som fem. o-stammer i singularis.

I det danske materiale kan der ikke i detaljer sondres mellem de fire grupper, men det synes klarlagt, at de fleste bebyggelsesnavne på -inge skal henføres til gruppe 2.

Ifølge Ståhle⁹⁾ er suffixet -ing- (-ung-) i de nordiske -inge-navne i det væsentligste personbetegnende, medens grundordet i princippet har været stedsbetegnende. -ing-suffixet har således haft til formål at danne indbyggernavn. Inge-navne fra gruppe 2 er så dannet med suffixet -ia (-ingia, gl. -ingi), som har været tilhørs- eller kollektivbetegnende. Kristian Halts tolkning af bebyggelsesnavnet Klinting kan illustrere

denne dannelse.¹⁰⁾ Navnet Klinting - i gammel dansk form Klintingi - skal ifølge tolkningen betegne det område, som tilhører "klingtingerne" (glda. Klintingar), hvilket vil sige beboerne af eller ved Klinten.

Grundordet i -ing-navnene kan dog også forekomme i form af personnavne, eksempelvis det fynske Findinge, der er dannet af mandsnavnet Finn.

Gruppe 1 er kun repræsenteret med få eksemplarer i Danmark. Dannelsen tænkes opstået som indbyggernavn. Et eksempel kan belyse dette. Voringe skal ifølge stednavneforskerne tolkes som dannet af indbygger(e) - Voring eller Voringer fra lokaliteten Vormark.¹¹⁾

Gruppe 3 og 4 menes heller ikke at være repræsenteret i rigt mål i det danske bebyggelsesnavnemateriale. Som eksempel på dannelsesmåden kan anføres et par fynske landsbynavne. Svindinge, oprindelig Swininge, skal være opstået af swithing "afbrændt område", hvorved ing-endelsen er en verbalafledning, medens den nuværende tostavellesform -inge må tænkes analogisk bestemt efter de almindelige -inge-typer (glda. -ingi). Den samme verbalafledning er gældende for det andet eksempel, Rønninge, der ifølge tolkningen skal være opstået af gllda. rything, i nudansk rydning.

-inge-navnetypen er i langt højere grad end -hēm-typen repræsenteret på Fyn. der er tale om ialt 39 landsbynavne af denne type, heraf er de 38 navne på eksisterende landsbyer, medens 1, Kirsinge, er navnet på en i 1600-tallet nedlagt landsby. De enkelte navne og deres geografiske fordeling ses af kortet, fig. 2.

2.2.3 -LEV¹²⁾

Dannelses måde og betydningsindhold i lev-navnene er langt mere afklarede end for de to foregående omtalte navnetyper. Dette skyldes dels en ret indgående forskningsindsats, bl.a. med en ret ny disputats over emnet,¹³⁾ og dels at typen er langt mindre kompleks end det f.eks. er tilfældet med inge-typen.

Lev er et appellativ, og dets grundbetydning er blevet bestemt til "noget som bliver tilbage, bliver tilovers, rest, levning". I stednavne indgår lev som efterled i sammensætninger, og dets betydning i denne sammenhæng er blevet tolket som enten "noget efterladt" eller "noget overladt". Blandt stednavneforskerne råder der uenighed om, hvorvidt den ene mulighed kan foretrækkes frem for den anden. Bent Søndergård konkluderer dog i sin disputats,¹⁴⁾ at dette ikke er muligt, men betoner,

Ialt 35 fynske landsbynavne kan henføres til lev-typen. Det drejer sig om 31 eksisterende landsbyer og 4 nedlagte. Lev-landsbyernes geografiske fordeling og de enkelte navne kan ses på kortet, fig. 3.

2.2.4 -LØSE¹⁶⁾

Løse-stednavnene har dobbelt oprindelse. Første gruppe omfatter en sammensætning med (formodentlig) det gammeldanske subst. *lōsa*, medens anden gruppe er dannet ved et subst. + *lōs* (i fagsproget kaldet et brist-navn), hvor *-lōs* betegner en ved substantivet angivet mangel, f.eks. Brødløs og Vandløs. Disse oftest nedsættende navne antages først at være dannet i middelalderen og senere. I forbindelse med bebyggelsesnavne af ældste navnelag er det derfor kun gruppe 1, der er af interesse.

Der hersker stor usikkerhed om, hvad subst. *lōsa* og dermed navneendelsen *-løse* betyder. Mange forslag har været fremsat, og senest har Kristian Hald i "Vore stednavne" foreslået "ager", "græsgang" eller "indhegning",¹⁷⁾ medens Kousgård Sørensen i "Danmarks Stednavne, nr. 14" angiver betydningen "eng" eller "græsgang".¹⁸⁾

Som forled i sammensætninger med *-løse* optræder der aldrig personnavne, men derimod terræn- og jordbundsbetegnelser, ord for indhegninger, eller andre appellativer, så som sten - i Stenløse - og lund - i Lyndelse.

Løse-stednavnetypen har ikke været gjort til genstand for en indgående behandling i et monografisk værk.

På Fyn findes der kun 8 landsbyer med navne, hvor endelsen er *-løse*. Alle landsbyerne eksisterer stadig, og deres geografiske fordeling samt navne kan ses af kortet, fig. 4.

2.2.5 -STED¹⁹⁾

Endelsen *-sted* indgår i stednavne som del i en sammensætning. Ordet er det gammeldanske *stath*, der er afledt af roden i verbet *sthā*, "stå", og betyder "det at stå, ståen".

Medens der således ikke er usikkerhed omkring efterleddet *-sted*'s oprindelse, er det stadig omstridt, hvilken betydning det har i stednavnesammensætningen. Kousgård Sørensen, der har behandlet de danske bebyggelsesnavne på *-sted* i sin disputats, skelner mellem to betydninger, dels "grund for bebyggelse" og dels "areal i almindelighed".²⁰⁾ Lad t u-

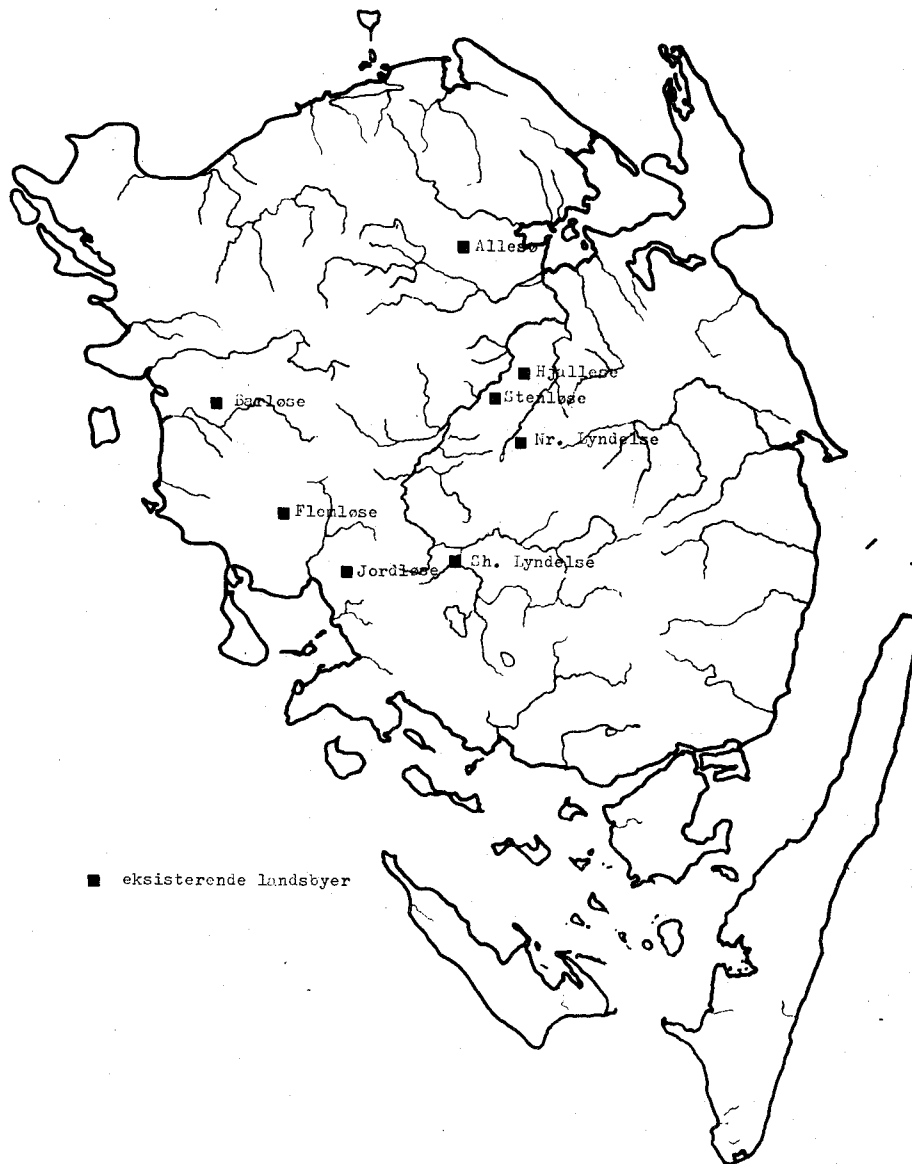

Fig. 4. -løse-landsbyer

de af betragtning her er en del nyere navne på -sted, hvoraf betydningen er "landejendom", f.eks. Kærsted.

De vigtigste forledsgrupper er personnavne, gudenavne, appellativer og adjektiver. Ifølge Kousgård Sørensen er betydningen af stednavneendelsen -sted i sammensætninger med personnavne, gudenavne, personbetegnelser, naturnavne og adjektiver "grund for bebyggelse", altså bebyggelsesindicerende.²¹⁾ Ved sammensætninger med appellativt forled - bortset fra personbetegnelser - er der derimod mulighed for to forklaringer, dels "grund for bebyggelse" - oprindelige bebyggelsesnavne, og dels "areal" - i forbindelse med oprindelige naturnavne. Kousgård Sørensen anser det dog ikke for muligt ved en gennemgang af de enkelte stednavne med appellativt forled at bestemme med sikkerhed, om der er

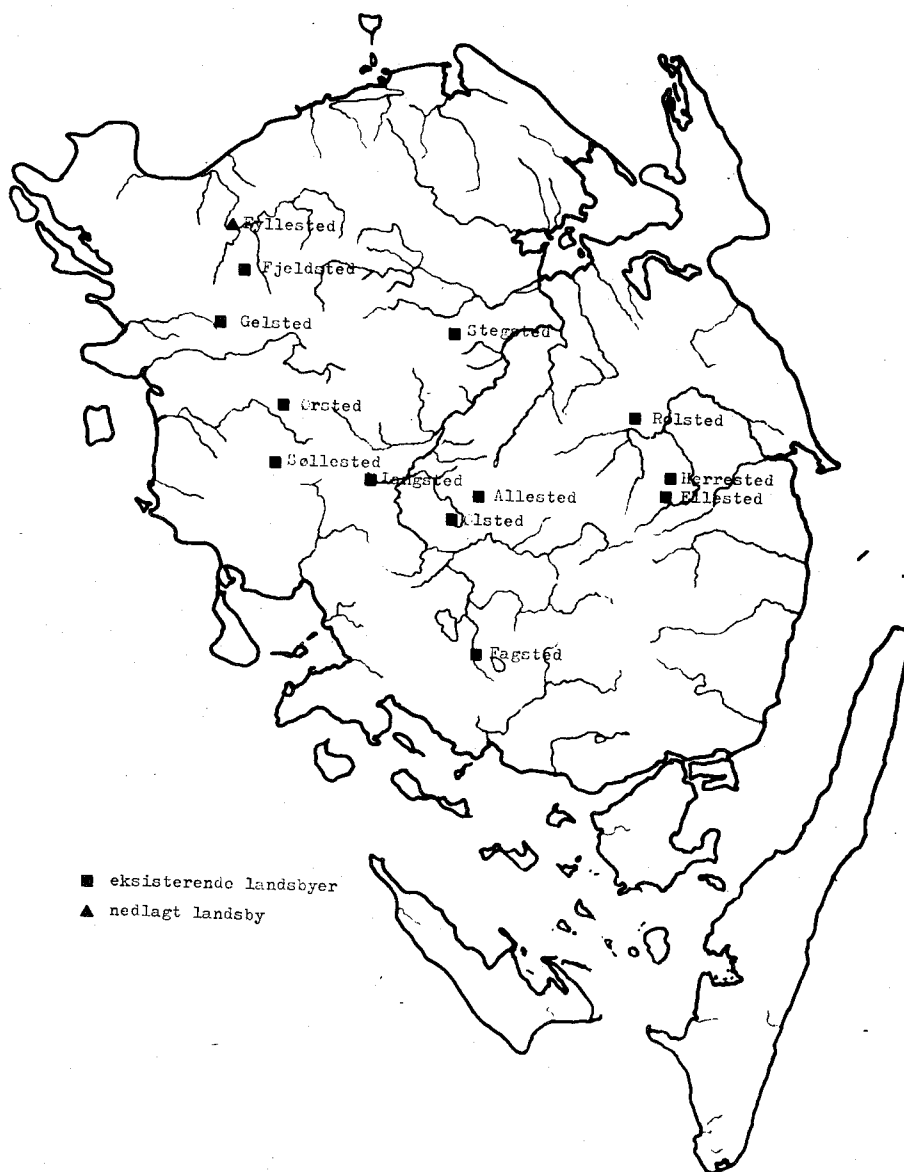

Fig. 5. -sted-landsbyer

tale om den ene eller anden mulighed.²²⁾

Sted-navnetypen er på Fyn repræsenteret i 13 landsbynavne. De 12 af landsbyerne er eksisterende, medens den sidste, Fyllested, er nedlagt. I "Danmarks Stednavne, nr. 13" og i Kousgård Sørensens disputats medtages den nedlagte landsby Kogsted, Vindinge sogn, blandt bebyggelsesnavnene på -sted.²³⁾ Dette har senere vist sig at være ukorrekt, idet landsbynavnet optræder i formen Kovstved i et jordebogsfragment fra 1464 over Torben Billes fynske gods. Tidligere anså man et belæg fra år 1500 - her formen Koxtet - for den ældste, bevarede omtale af landsbyen. Herefter må det anses for rimeligst at henhøre navnet til stednavnetypen -tved.²⁴⁾

Kortet, fig. 5, viser landsbynavnene på sted's geografiske udbredel-

se og samtidig præsenteres de enkelte navne.

Gruppen af landsbyer, der sammenfattes under betegnelsen landsbyer af ældste navnelag, omfatter på Fyn ialt 99 inklusive tre usikre -hēm-landsbyer. Af disse er de 93 eksisterende landsbyer, medens 6 er nedlagte.

NOTER

- 1) A. E. Christensen: Vikingetidens Danmark. (1969), s. 44-49
I. Skovgaard-Petersen: Oldtid og vikingetid. (1977), s. 75-85
- 2) V. Christensen og J. Kousgård Sørensen: Stednavneforskning 1. (1972), s. 28
- 3) V. Christensen og J. Kousgård Sørensen: Stednavneforskning 1. (1972).
K. Hald: Vore stednavne. (1965)
K. Hald: De danske stednavne på -um. (1942)
J. Kousgård Sørensen: Danske bebyggelsesnavne på -sted. (1958)
B. Søndergård: Indledende studier over den nordiske stednavnetype lev (löv). (1972)
- 4) K. Hald: De danske stednavne på -um. (1942)
K. Hald: Vore stednavne (1965)
Danmarks Stednavne, nr. 13 og 14. (1958 og 1969)
- 5) K. Hald: De danske stednavne på -um. (1942), s. 16-18
- 6) K. Hald: De danske stednavne på -um. (1942), s. 36-39
- 7) K. Hald: De danske stednavne på -um. (1942), s. 41-42
- 8) C. I. Ståhle: Studier över de svenska ortnamnen på -inge. (1946)
K. Hald: Vore stednavne. (1965)
Danmarks Stednavne, nr. 13 og 14. (1958 og 1969)
- 9) C. I. Ståhle: Studier över de svenska ortnamnen på -inge. (1946) s. 591.
- 10) K. Hald: Vore stednavne. (1965), s. 45.
- 11) Danmarks Stednavne, nr. 13. (1958), s. XVIII.
- 12) B. Søndergård: Indledende studier over den nordiske stednavnetype lev (löv). (1972)
K. Hald: Vore stednavne. (1965)
Danmarks Stednavne, nr. 13 og 14. (1958 og 1969)
- 13) B. Søndergård: Indledende studier over den nordiske stednavnetype lev (löv). 1972
- 14) B. Søndergård: Indledende studier over den nordiske stednavnetype lev (löv). (1972), s. 139
- 15) B. Søndergård: Indledende studier over den nordiske stednavnetype lev (löv). (1972), s. 139-140.
- 16) K. Hald: Vore stednavne. (1965)
Danmarks Stednavne, nr. 13 og 14. (1958 og 1969)
- 17) K. Hald: Vore stednavne. (1965), s. 71.
- 18) Danmarks Stednavne, nr. 14. (1969), s. XVIII.
- 19) J. Kousgård Sørensen: Danske bebyggelsesnavne på -sted. (1965)
K. Hald: Vore stednavne. (1965)
Danmarks Stednavne, nr. 13 og 14. (1958 og 1969)
- 20) J. Kousgård Sørensen: Danske bebyggelsesnavne på -sted. (1958), s. 210-11 og 218.
- 21) J. Kousgård Sørensen: Danske bebyggelsesnavne på -sted. (1958), s. 210-11 og 218.
- 22) J. Kousgård Sørensen: Danske bebyggelsesnavne på -sted. (1958), s. 218.

- 23) Danmarks Stednavne, nr. 13. (1958), s. 193.
J. Kousgård Sørensen: Danske bebyggelsesnavne på -sted. (1958), s. 94.
- 24) Oplysningen om navneformen Kovstved i kilden fra 1464 stammer fra notat fra Kousgård Sørensen.
Iøvrigt har Erland Porsmose fundet formen Kogstvede i Rep. 8/12 1492, og han mener, at der må være tale om det østfynske Kogsted (Kovstved) frem for Kogstved i Sunds herred, som anført i Repertorium.

3. DATERINGSMETODER OG -RESULTATER. ABSOLUT KRONOLOGI. EN OVERSIGT OVER DEN HIDTIDIGE FORSKNING

Som det fremgår af foregående kapitel opretholdes her den opdeling af landsbyerne i hovedgrupper, som hidtil er blevet anvendt i den bebyggelseshistoriske forskning. I dette kapitel er det hensigten at gennemgå de væsentligste hidtidige forsøg på at afklare problemet omkring anlæggelsestidspunkt for den gruppe landsbyer (landsbyer af ældste navnslag), som specielt skal studeres i dette arbejde, og til hvilken de i foregående kapitel omtalte 99 fynske landsbyer hører. Gennemgangen vil kun omfatte forsøg på at datere landsbyerne absolut, medens alle relative dateringsmetoder, statistisk datering, administrationshistorisk datering etc. (daterer landsbyerne relativt i forhold til hinanden), samt hele spørgsmålet om stednavneforskningens opdeling af landsbyerne i de tre hovedgrupper udelades. For en nærmere redegørelse herom henvises til stednavneforskningens publikationer.¹⁾ Målet med den opstillede problemstilling må helt klart være at søge at nå frem til absolute dateringer, idet hele spørgsmålet om kontinuitetsproblemet i de i historisk tid kendte landsbyer hænger sammen med ønsket om at belyse bebyggelsesudviklingen i tidsrummet slutningen af oldtiden og begyndelsen af middelalderen.

Kapitlet er opdelt i tre hovedafsnit, et til hver af de vigtigste dateringsmetoder, som hidtil er blevet taget i anvendelse af forskningen i forbindelse med absolut datering af landsbyer af ældste navnslag. Det drejer sig om 1) *stednavnedatering*, dvs. datering af landsbyer ved at datere landsbynavnet; 2) *indirekte arkæologisk datering*, en metode hvor landsbynavne dateres ved geografisk sammenfald med arkæologiske fund, og hvorefter resultaterne sættes i relation til de stationære landsbyers opståen; og endelig 3) *direkte arkæologisk datering*, hvor der er tale om arkæologiske udgravninger i landsbyer, hvorved oplysninger om kontinuitetsproblemet indhøstes.

I kapitlets enkelte hovedafsnit vil behandlingen falde i fire dele, bestående af 1) en redegørelse for den enkelte metodes teoretiske grundlag i forbindelse med problemstillingen, 2) en gennemgang af det metodiske grundlag, 3) fremlæggelse af resultater, og endelig 4) en kritik af metodens teoretiske og metodiske grundlag, samt resultaternes anven-

delighed. Punkterne 2 og 3 vil i nogen grad overlappe hinanden, idet det ikke altid er formålstjenligt at adskille metodegennemgang og resultater. Adskillelsen er dog opretholdt for at præcisere og sammenfatte resultaterne adskilt.

Som afslutning på kapitel 3 er det tanken at sammenfatte kritik og resultater fra de tre hovedafsnit med det formål at fastslå, hvor langt forskningen er nået med løsning af problemstillingen, og på hvor sikkert grundlag de eventuelle resultater bygger. Endelig skal det vurderes, om nogen af de hidtil anvendte metoder kan bruges til en endelig løsning af problemet.

3.1 STEDNAVNE-DATERING²⁾

I forsøget på at datere stednavne anvender stednavneforskningen flere metoder, dels sproglige og dels ikke-sproglige. Under denne gennemgang af stednavnedateringsens bidrag til bestemmelse af landsbyerne af det ældste navnelags alder, vil kun de sproglige dateringsmetoder blive behandlet, hvilket vil sige den lydhistoriske, bøjningshistoriske og ordhistoriske. Kun ved brug af sproglige dateringsmetoder er det muligt at datere et stednavn. I det øjeblik man inddrager ikke-sproglige metoder, eksempelvis statistisk metode, er det ikke længere navnet, der dateres, men derimod den ved navnet betegnede sag, f.eks. en bebyggelse.

Ved gennemgangen af de sproglige dateringsmetoder ses der bort fra syntakshistorisk og orddannelseshistorisk datering, idet de ikke bidrager til løsning af dateringsspørgsmålet omkring de ældste bebyggelsesnavnetyper. Derimod inddrages en metode, som kun delvis kan kaldes sproglig. Den går ud på at sammenligne et bestemt områdes navnetypeforråd med forekomsten af samme daterede (evt. historisk datering) navnetyper i andre områder, i denne forbindelse vikingernes kolonisationsområder.

Understreges skal det, at de sproglige dateringsmetoder ikke kan give eksakte dateringer, men kun tilnærmelsesvis absolutte dateringer.

TEORETISK GRUNDLAG

Det teoretiske grundlag for anvendelse af stednavnedateringsmetoden til løsning af problemstillingen bunder i en antagelse om, at det nuværende landsbynavn er blevet dannet samtidig med oprettelsen af den stationære landsby. Herved skulle det så være muligt ved at datere landsbynavnet samtidig at datere landsbyens anlæggelse. Den kontinuitet, som brugen af samme navn er udtryk for, antages samtidig at gælde plads-

kontinuitet.

Ved sproglig datering af bebyggelsesnavne er det normalt ikke muligt og ejheller målet at datere de enkelte navne. I stedet forsøger man at datere navnetyper. Dette foregår ved at studere de enkelte daterede sproglige elementer, som optræder i navnetypens dannelsesmåde og ordforråd. Resultaterne fra disse undersøgelser sammenfattes herefter, og på denne baggrund søges typens funktionsperiode fastlagt.

For landsbydateringen skulle resultatet så blive, at man samtidig med bestemmelse af en stednavnetyper funktionstid får sat tidsmæssige grænser for en med samme navneendelse sammensat gruppe landsbyers anlæggelsestidspunkt.

METODISK GRUNDLAG

Ved gennemgangen af de enkelte metoder i stednavnedateringen er det ikke hensigten at foretage en detaljeret beskrivelse, men kun en redegørelse for de metodiske principper suppleret med eksempler på deres betydning og anvendelse.

De sproglige dateringer af stednavne bygger på resultater fra studiet af sproghistorien. Daterede sproglige data, f.eks. ændringer i bøjningsendelser, sættes i forbindelse med stednavnene, og herved muliggøres en datering. En forudsætning for anvendelse af lydhistorisk og bøjningshistorisk datering er, at det drejer sig om primære stednavnedannelser, og ikke dannelser, der i forvejen foreligger som almindelige ord. I sidstnævnte tilfælde ville det da være ordet, som dateredes, og ikke stednavnedannelsen. Ved ordhistorisk datering er det derimod underordnet, idet det her kun er ordet, man kan datere.

A) *Lydhistorisk datering*.³⁾ En lydhistorisk datering af et stednavn muliggøres i de tilfælde, hvor lydforhold i et af navnets elementer påvirker lydforholdet i et andet element, f.eks. når efterleddets vokal virker omlydende på forleddets. Forudsætningen er dog, at lydændringen skyldes forhold i et andet element, sammensætningsled eller afledningsendelse, end det der påvirkes. Hvis der er tale om lydlige ændringer, som skyldes forhold i samme stednavneelement, vil dateringen gå på ordet og ikke på stednavnedannelsen.

I forbindelse med lydhistorisk datering af landsbynavne af ældste lag kan gøres brug af følgende daterede lydændringer:

1) *Fællesnordisk i-omlyd af kort e til i*. Der er her tale om en udvikling, som anses for afsluttet i begyndelsen af 500-tallet.⁴⁾

Stednavnedannelser, der både indeholder *i* i forled og efterled, og hvor der kan forudsættes et oprindeligt fællesgermansk kort *e* i første

element, vil oftest være dannet i tiden før eller samtidig med denne omlydsændring. Som eksempel kan nævnes det fynske landsbynavn Birkende, tidligere Birkinge. Navnet er tolket som dannet af "berkō", det nuværende navn for træet birk. Under indflydelse af afledningsendelsen -inger e'tet i forleddet omdannet til i. Denne i-omlyd kan iøvrigt findes hos mange andre navne af typen -inge.

2) *Østnordisk monoftongering*. Der er her tale om en udvikling fra dobbeltvokal til enkeltvokal. Udviklingen menes at være begyndt omkring år 900.⁵⁾

Et eksempel kan belyse denne lydlige ændring. Det vestjyske bebyggelsesnavn Grim har ifølge navnetolkningen gennemløbet følgende hypotetisk udvikling: Først har det haft formen Grahæim, herefter udvikles det til formen Grā-im, og senere i forbindelse med en sekundær i-omlyd ændres det til Græ-im. Endelig medfører den østnordiske monoftongering (efter år 900), at den ene vokal i dobbeltvokalen forsvinder, og formen Grēm, som siden bliver til Grim, opstår.

3) *Omlyd af bagtungevokal ved primært bevaret i*. Det drejer sig her om en lydudvikling, som menes ophørt omkring år 1000.⁶⁾

Under påvirkning af efterleddets i, kan der finde en ændring sted af forleddets vokal, dersom der er tale om en bagtungevokal. Dette er gældende for mange -inge-navne, hvor i'tet i afledningsendelsen medfører omlyd af forleddets vokal. Som eksempel på udviklingen kan tages de fynske landsbynavne (V og Ø) Hæsing. Navnet er afledt af formen "has", med betydningen "tør" (?), og den ændres under påvirkning af afledningsendelsen -inge til "hæs". Det vil således sige, at navnet Hæsing må være dannet før år 1000.

B) *Bøjningshistorisk datering*.⁷⁾ En bøjningshistorisk datering af et stednavn er mulig, når der i navnet indgår en bøjningsendelse, hvis bortfald man har tidsmæssigt bestemt, eller omvendt hvis tilblivelses-tidspunkt er kendt.

Normalt er efterleddet i et stednavn uanvendelig til denne form for datering, idet det oftest følger bøjningsudviklingen i sproget. Forleddet derimod synes at være meget konstant og påvirkes normalt ikke af nye bøjningssystemer.

Med henblik på en bøjningshistorisk datering af landsbynavnene af ældste lag synes kun følgende tidsmæssigt fastlagte ændringer at være af interesse. *Genetiv singularis-endelsen ændres til -s*. Samtidig med bortfaldet af de forskelligt udformede bøjningsendelser omkring 1200-1300-tallet indførtes en fælles genetiv for alle navneord, både i singularis og pluralis bestående af endelsen -s.⁸⁾ Stednavne, der i for-

leddet har den gamle genitivs-endelse, må således regnes for dannet før dette tidspunkt. Som eksempel herpå kan nævnes det sjællandske landsby-navn Vemmelev, glde. Vimmærlef, hvor forleddets genitivform er -ar. Omvendt findes der en række navne fra de såkaldte yngre navnetyper, hvor -s-genitiven forekommer, f.eks. i det kendte fynske landsbynavn Peders-trup, afledt af det kristne navn Peder med genitivs -s + endelsen torp. Dannelser af denne type må ifølge stednavneforskningen være blevet til efter 1200-1300-tallet.

C) *Ordhistorisk datering*.⁸⁾ Ved ordhistorisk datering af stednavne anvendes resultater fra den sproghistoriske forsknings forsøg på at datere de enkelte ord. Af interesse for stednavnedateringen er især muligheden for at fastlægge et ords opståen eller død, men også almindelige vurderinger over ordforrådets alder anvendes. Man skal dog i forbindelse med forsøg på stednavnedatering ved ordhistorisk dateringsmetode være opmærksom på, at det, man daterer, er et ord benyttet i stednavnet, og ikke selve stednavnet. Det vil sige, at stednavnedannelsen kan have fundet sted på hvilket som helst tidspunkt inden for det undersøgte ords levetid. Den ordhistoriske dateringsmetode kan derfor kun bruges til at angive rammer, inden for hvilke et bestemt stednavn eller en bestemt navnetype har været i anvendelse.

I den ordhistoriske dateringsmetode anvendes også personnavne. Disse indtager en ret stor rolle i stednavnedateringen, som det vil fremgå neden for, idet det er lykkedes navneforskningen at klarlægge hovedtræk af udviklingen i navnekonstruktionen samt at tidsbestemme en del navne.

I forbindelse med ordhistorisk datering af landsbynavne af ældste lag er følgende forhold af interesse:

1) *Manglende ordoverlevering*. Hvis en stednavnetype indeholder mange ord, som ikke hører til sprogets overleverede ordstof, må typen anses for gammel. Metoden kan dog ikke give absolutte dateringer, men er velegnet til relative dateringer mellem stednavnetyper. Et eksempel kan belyse dette. Stednavnetypen -hēm indeholder ca 40% forledsord, som ikke er overleveret i det danske sprog. Anderledes er det hos navnetypen -by, som normalt tilskrives et yngre navnelag end -hēm. Her er der kun tale om ca 20% forledsord, som ikke kendes i dansk.¹⁰⁾ Resultatet bliver så, at man må anse -hēm-typen for ældre end -by-typen. Denne sammenligning kan selvfølgelig kun foregå, hvor der i navnetyperne er tale om samme ordgruppe som forled.

2) *Religionshistorisk datering*. Til den ordhistoriske datering, og dermed stednavnedateringen, kan religionshistorien yde bidrag. Ved kris-

tendommens indførelse i Danmark omkring år 1000 indførtes en lang række fremmede ord, såkaldte låneord, som f.eks. kirke, kloster og munk. Det medfører for orddateringen, at disse ord kan gives en terminus post quem-datering, hvilket igen for stedsnavnedateringen vil sige, at navnetyper, som indeholder disse ord i forleddet, må have været produktive efter år 1000. På den anden side - nok vigtigere for landsbynavne af ældste lag - må navnetyper, der indeholder gudenavne fra den ældre religion, så som Odin og Tyr, have været dannet før år 1000.

Endelig kan tilføjes indlånte, kristne personnavne, som må antages at være kommet til landet efter kristendommens indførelse. Navnetyper med forled bestående af kristne personnavne må derfor have været produktive efter år 1000. Omvendt kan det tages til indtægt for en datering længere tilbage, dersom en navnetype, som iøvrigt indeholder personnavne i forled, overhovedet ikke har kristne navne.

3) *Forholdet mellem toleddede og enleddede personnavne.* Navneforskningen har sandsynliggjort, at der sker et skifte mellem toleddede og enleddede personnavne i tiden fra urnordisk tid til vikingetid. I urnordisk tid (ca. 200 - 800 e. Kr. f.) er der dominans af toleddede (eller sammensatte) personnavne i forhold til enleddede (usammensatte), medens forholdet er omvendt i vikingetid.¹¹⁾ Denne iagttagelse har fundet anvendelse i navnetypedateringen, idet det forudsættes, at hvis der er et stort antal sammensatte personnavne i forhold til de enleddede, så betyder det, at der er tale om en gammel navnetype. Modsat vil en navnetype med mange personnavne af den enleddede type kunne henføres til en yngre periode. Der er altså her tale om en metode til at datere navnetyper relativt i forhold til hinanden, men samtidig indeholdende et strøg af absolut datering, idet mange toleddede personnavne må tyde på en produktionsperiode for stedsnavnetypen i urnordisk tid.

Denne dateringsmetode er selvfølgelig kun mulig, hvor en stor del af forleddene i navnetypen er personnavne. Dette er bl.a. tilfældet for -lev- og -torp-typen. I -lev-typen udgør de toleddede 48,6%. De enleddede er opdelt i to grupper, dels i usammensatte, der udgør 24,3% og dels i enleddede med kortnavnesuffix, kaldet kortnavne, som er repræsenteret med 27,1% blandt personnavnene.¹²⁾ For -torp-typens personnavne er der tale om følgende fordeling: Toleddede navne: 18%, usammensatte: 37% og kortnavne: 45%.¹³⁾ Herefter skulle det være fastslået, at -lev-typen må være noget ældre end -torp-typen.

D) *Navnetypernes repræsentation i vikingetidens kolonisationsområder.*¹⁴⁾ For at underbygge navnetypedateringer, som er fremkommet ved hjælp af de sproglige dateringsmetoder, inddrager stedsnavneforskere oplysninger om

daterede navnetyper fra andre områder. I forbindelse med de nordiske navnetyper har især stednavne i vikingetidens kolonisationsområder interesse. De nordiske navnetyper, man finder i disse områder, menes at være bragt med af vikingerne, som her har navngivet deres landsbyer i overensstemmelse med hjemlig praksis. Det vil med andre ord sige, at de nordiske navnetyper, som man finder f.eks. i Danelagen, må antages at have været produktive i hjemlandet samtidig med kolonisationerne, altså i vikingetiden. De typer, der her er tale om, omfatter -by, -torp, -tofte og et enkelt på -bølle. Navnene af ældste lag -hēm, -inge, -lev, -løse og -sted er ikke repræsenteret i kolonisationsområderne, og på den baggrund må det anses for sandsynligt, at de ikke har været produktive i dette tidsrum. Stednavneforskernes konklusion bliver da, at dannelsen af disse sidstnævnte navnetyper må være ophørt senest med begyndelsen af vikingetiden, idet det ad sproglig vej har vist sig muligt at henhøre en del af stednavnene i de omtalte typer til urnordisk tid.¹⁵⁾ En datering af -hēm, -inge etc. til efter vikingetid vil stride mod de sproglige dateringer

Denne dateringsmetode - undersøgelse af navnetypers tilstedeværelse eller mangel i vikingetidens kolonisationsområder - er udmærket til relative dateringer i forhold til vikingetid. Man skal dog være opmærksom på, at manglen af stednavnetyper ikke kun betyder, at de ikke har været anvendt i dette tidsrum, men kan også skyldes indhold af bestemte begreber, som ikke er rådende i kolonisationsområdet. Dette forhold er påpeget af Ole Widding, der mener, at -bølle-typen godt kan have været et mere anvendt bebyggelsesnavn i vikingetiden, end det ene eksempel i Danelagen lader formode. Navnene på -bølle skal ifølge hans tolkning sættes i forbindelse med et eksternt dyrkningsfællesskab mellem moderby og aflæggerby.¹⁶⁾

RESULTATER

I dette afsnit skal resultaterne af dateringen af de enkelte navnetyper i ældste navnelag gennemgås. Samtidig med denne opsummering vil de vigtigste argumenter for dateringerne blive referet for herved at belyse på hvilket grundlag, den enkelte navnetype er dateret.

A) -hēm. -hēm-typens alder er blevet behandlet i et særskilt kapitel i Kristian Halts disputats om stednavne på -um. Heri antydes en datering af typen til folkevandringstid, omkr. 4. og 5. årh.¹⁷⁾

Argumenterne herfor er 1) at nogle af -hēm-navnene er dannet før den østnordiske monoftongering, hvilket vil sige før år 900, 2) at ca 40% af forledsordene ikke er overleveret i dansk,¹⁸⁾ og 3) at typen ikke er

repræsenteret i vikingetidens kolonisationsområder, hvilket vil sige, at typen må være ophørt før omkr. år 875.

Det er, hvad den sproglige datering af navnetypen kan give, altså blot en sandsynlig terminus ante quem ved omkr. år 900. Når Kristian Hald når frem til at pege på en datering omkring 4. og 5. årh. skyldes det, at han sætter den iagttagne mangel på bopladsfund fra 3. og 4. årh. i forbindelse med de nuværende landsbyers opkomst og dermed navnenes dannelse.

B) *-inge*. De danske *-inge*-navne har ikke været gjort til genstand for en indgående behandling i en monografi, hvorfor følgende datering og argumenter herfor ikke må anses for udtømmende.

Ifølge Kristian Hald henføres *-inge*-typen til tiden folkevandrings-tid til vikingetid, og muligvis med enkelte dannelser i vikingetid.¹⁹⁾

Grundlaget for en datering af *-inge*-typen er følgende: 1) Nogle *-inge*-navne har ved *i*-omlyd fået ændret kort *e* til *i*, og det må således antages, at de er dannet før begyndelsen af 500-tallet. På den anden side findes der en del *-inge*-navne, som ikke har fået denne omlyd, f. eks. Skerninge. Dette navn må således være dannet efter *-i*-omlydens ophør, eller - måske - er der ikke her tale om et oprindeligt *-ing*-suffix, men om et *-ung*-suffix. 2) Mange *-inge*-navne har været udsat for omlyd af bagtungevokal under indflydelse af bevaret primært *i*. Det vil sige, at disse navne må være opstået før denne omlyds ophør, altså inden år 1000. 3) Der findes ingen - eller i hvert fald meget få - nordiske *-inge*-navne i Danelagen. Dette må medføre, at typen har været uproduktiv efter omkr. år 875.

Sammenfatter man dette, synes typen at have været anvendt fra engang før begyndelsen af 500-tallet til op i vikingetid.

C) *-lev*. Bent Søndergård, som har behandlet *-lev*-typen indgående i sin disputats, når frem til det resultat, at denne navnetype har været produktiv i urnordisk tid og formodentlig også i vikingetid.²⁰⁾ Efter år 1000 mener han dog ikke, at der er blevet dannet *lev*-navne. I "Vore stednavne" henfører Kristian Hald *-lev*-navnene til folkevandringstid, men betoner samtidig, at typen også må have været anvendt op til eller endog i vikingetiden.²¹⁾

Argumenterne til datering af *lev*-typen kan sammenfattes som følgende: 1) Der findes *lev*-navne med gudenavn som forled, hvilket vil sige, at typen har været produktiv før kristendommens indførelse. 2) På den anden side findes der ingen sikre kristne personnavne i forleddene, og det er derfor lidet sandsynligt, at typen har været levende i kristen tid. 3) En del af personnavnene i sammensætningerne med *-lev* er navne

fra folkevandringstid. 4) Andre personnavne er derimod velkendte, middelalderlige navne, som sikkert må tyde på en stednavnedannelse for disse tidligst i vikingetid. 5) De toleddede personnavne udgør en stor procentdel af samtlige personnavne, og dette vil sige, at typen må anses for gammel, ældre end -by- og -torp-navnene, som har en lavere procentdel af toleddede personnavne. Samtidig peger den store andel af sammensatte personnavne mod en datering i urnordisk tid. Hertil kan endelig lægges 6) at -lev-typen ikke er repræsenteret i vikingernes bosættelser i England og Nordfrankrig. Dette kan betyde, at typen ikke har været produktiv i hjemlandet på kolonisationstidspunktet.

Konklusionen må blive, at lev-typen har været produktiv i tiden indtil år 1000, men hvor langt tilbage begyndelsen skal sættes er stadig uvist.

D) -løse. Stednavnetypen -løse er desværre ikke blevet udforsket så indgående i nyere tid, som det er tilfældet med -hēm og -lēv. Ved en gennemgang af typens datering og grundlaget herfor kan der kun blive tale om en kort oversigt, som ikke må anses for fuldstændig og udtømmende.

I "Danmarks Stednavne, nr. 13 og 14" henfører Kousgård Sørensen løse-navnene sammen med de andre navnetyper af ældste lag til århundrederne omkring folkevandringstiden.²²⁾ Denne datering argumenteres der ikke for.

Kristian Hald kommer ikke med nogen datering af typen i bogen "Vore stednavne", men påpeger blot, at de mange dunkle forled er et vægtigt indicium for navnetypens høje alder.²³⁾ Det egentlige grundlag for en sproglig datering af typen til århundrederne omkring folkevandringstiden er således ikke fremkommet. Et argument for, at typen ikke har været produktiv i vikingetiden, er, at løse-navne mangler i vikingernes kolonisationsområde.

E) -sted. De danske bebyggelsesnavne på -sted er indgående blevet behandlet i Kousgård Sørensens disputats.²⁴⁾ Her konkluderes det, at de ældre bebyggelsesnavne af typen er dannet fra ca år 500 til engang i middelalderen.²⁵⁾ Udeladt er de yngre repræsentanter af gruppen på -sted, som eksempelvis betegner landejendomme, se iøvrigt kap. 2, afsnit om -sted.

Kousgård Sørensen opdeler bebyggelsesnavnene på -sted efter deres forledskategori.²⁶⁾ I forbindelse med dateringerne bliver resultatet for hovedgrupperne følgende: a) Sammensætninger med personnavne er produktive fra ca år 500 til ca 800, specielt på øerne, medens der kan findes senere dannelser i yderområderne, eks. Nordslesvig. b) Sammensætninger med appellativt forled er dannet fra før vikingetiden (jævn-

gamle med de ældre personnavnesammensætninger) til ned i vikingetid.

c) Sammensætninger med adjektiver - stort set samme alder og produktivitetsperiode som navne med appellativt forled. d) Sammensætninger med oprindelige appellativer. De fleste af disse navne er fra middelalderen, og kun få ældre. (Til denne gruppe kan der ikke henføres nogen fynske landsbynavne, efter at Kogsted (Kovstved) må anses for et -tved-navn).

Som underbygning for de sproglige dateringer bruger Kousgård Sørensen ikke-sproglige dateringsmetoder, så som statistisk metode, sogneprocent og topografiske forhold. Ingen af disse kan dog give absolutte dateringer - kun relative dateringer landsbyerne imellem.

Til datering af -sted-navne på sprogligt grundlag anvendes følgende kriterier: 1) Ret stort antal toleddede personnavne i sammensætninger med -sted, nemlig 41,7%. Dette er lavere end for -lev-typen, hvorfor Kousgård Sørensen antager, at -sted-navnene i de fleste tilfælde er yngre end -lev-navnene.²⁷⁾ 2) I sammensætningerne indgår personnavne, som er hjemlet i folkevandringstid og vikingetid. 3) Enkelte fremmede appellativer, som må være indlånt før begyndelsen af 1200. 4) Appellativer med begrebsindhold gående på formodede før-kristlige samfundsforhold, altså stednavnedannelse før ca år 1000. 5) I godt en fjerdedel af samtlige sammensætninger med appellativer er der tale om forledsord, som ikke er kendt i det danske sprogområde. Dette er færre end for -hēm-navnene, men flere end for by-navnene. Kousgård Sørensen tyder dette kronologisk således, at -hēm-navnene er ældre end -sted-navnene, medens de sidstnævnte er dannet før -by-navnene.²⁸⁾ 6) Sammensætninger med gudenavn. Her må dannelsen ligge før kristendommens indførelse. 7) 47,9 % af sammensætningerne med oprindeligt appellativ er først overleveret i efter-middelalderlige kilder. Dette forhold skyldes ifølge Kousgård Sørensen formodentlig et sent dannelsesstidspunkt for mange navne af denne gruppe.²⁹⁾

Skønt -sted-navnetypen har været produktiv i vikingetid, findes der ingen overleverede bebyggelsesnavne i vikingernes kolonisationsområder med navneendelsen -sted.

Resultatet af en datering af -sted-navnene på sprogligt grundlag må blive følgende: Typen har været produktiv i tiden før vikingetid, i vikingetid og i middelalderen, men der kan ikke sættes egentlige årstalsgrænser for dens produktivitetsperiode.

F) *Sammenfatning af resultater.* En opsummering af de fem stednavnetypers produktivitetsperiode giver følgende resultat: -hēm: navnedannelser før år 900, sandsynligvis ikke produktiv i vikingetid. -inge: produktivitetsperiode fra før 500 til op i vikingetid, dog sandsynligvis med ophør i

begyndelsen af vikingetid. -lev: levtypen har været produktiv indtil år 1000. -løse: (?) usikkert, men sandsynligvis produktiv indtil vikingetidens begyndelse. -sted: navnedannelser med -sted har fundet sted fra før vikingetid, i vikingetid og i middelalderen.

Sammenfattende kan det siges, at bebyggelsesnavnene af ældste navnelag er dannet i tiden før og i begyndelsen af vikingetiden. Kun -sted-typen har tilsyneladende været produktiv i middelalderen. Det har ikke været muligt at bestemme navnetypernes produktionsgrænse nedad til i tid.

De her refererede resultater svarer ikke helt til de stednavnedateringer, som stednavneforskere ofte er fremkommet med. F. eks. antyder Kristian Hald en datering af -hēm-typen til folkevandringstiden,³⁰⁾ og Kousgård Sørensen henregner de fem navnetypers kulminationsperiode til folkevandringstiden og århundrederne på begge sider af denne.³¹⁾ Disse nøjere dateringer kan - som det fremgår ovenfor - ikke underbygges ved hjælp af de sproglige dateringsmetoder. Udover i-omlyden, som menes afsluttet omkr. år 500 (gældende for nogle af -inge-navnene), er der endnu ikke påvist andre nærmere datérbare sproglige ændringer fra tidsrummet før vikingetid. Der må altså i ovennævnte tilfælde være tale om ret optimistiske dateringer, måske foretaget med manglen på bepladser fra tiden efter 3-400 e. Kr. f. i hukommelse. Selvom stednavneforskerne ofte inddrager ikke-sproglige dateringsmetoder til underbygning af dateringsresultaterne, kan dette ikke forklare de mere eksakt angivne produktionstidsrum. Ikke-sproglige dateringsmetoder er som tidligere nævnt uanvendelige ved stednavnedatering og kan iøvrigt højst give oplysning om relative, ikke snævre absolutte dateringer.

Altså, med et kritisk blik på dateringsgrundlaget kan man ikke hævde, at de ældste navnetypers produktivitetsperiode kulminerer omkring folkevandringstiden.

KRITIK

I forbindelse med brugen af stednavnedateringsmetoden til løsning af kontinuitetsproblemet i landsbyer af ældste navnelag kan følgende indvendinger rejses:

A) *Teoretisk grundlag.* Metoden med at datere landsbyers grundlæggelse ved at datere landsbynavne hviler på et usikkert teoretisk grundlag. Det kan ikke på forhånd tages for givet, at der er tidsmæssigt sammenfald mellem anlæggelse af middelalderlandsbyen og dannelse af landsbynavnet. En landsbys pladskontinuitet behøver ikke at være lig levetiden for landsbyens navn. Andre teoretiske muligheder er tilstede:

1) Landsbynavnet kan være opstået før anlæggelsen af landsbyen, f.eks. som naturnavn eller bygdenavn. De nævnte muligheder modsiges ikke af stednavneforskningens resultater, tværtimod. F. eks. er endelsen -hēm bl.a. tolket med en betydning "bygd, befolket område", -inge-afledningen som "område tilhørende en bestemt gruppe mennesker", "en gruppe mennesker" (f.eks. Voringen), eller netop et oprindeligt naturnavn (som f.eks. Rønninge, af rydning).

For alle navnetyper gælder det, at de ikke indicerer en landsbybebyggelse, og at kun -hēm og størstedelen af -sted direkte hentyder til bebyggelse eller bebygget område. Tolkningforslaget med navnedannelse før landsbyernes opståen er således ikke usandsynligt, ja nok snarere bedre underbygget hvad navnenes betydningsindhold angår end for dannelse i forbindelse med landsbygrundlæggelse. En tolkning af denne art forudsætter dog en kontinuerlig bebyggelse i området (områdekontinuitet), for at navnet kan overleveres.

2) Landsbyen kan være anlagt før dannelsen af det nu kendte landsbynavn. Der tænkes her på de muligheder, at bebyggelsen ikke har haft navn fra starten, eller at landsbyen har skiftet navn på et eller andet tidspunkt.

Den første mulighed er ikke særlig sandsynlig, idet der både i forhistorisk og historisk tid må regnes med en vis kommunikation mellem bebyggelserne, og hermed også kravet om at identificere de enkelte landsbyer. Det andet forslag er nok heller ikke så sandsynligt. Om navneskift har fundet sted i ældre tid er selvfølgelig ikke muligt at undersøge, men i senere tid synes dette kun lidet udbredt.³²⁾ Mulighederne kan dog ikke på forhånd udelukkes.

3) Landsbynavnet kan have tilhørt en såkaldt "vandrende landsby". Hermed tænkes på det forhold, at en landsby med et givet navn kan være flyttet en eller flere gange uden, at der dermed er foretaget navneændring. Hvis en sådan flytning af landsby + navn har fundet sted, vil landsbynavnet ikke kunne løse spørgsmålet om pladskontinuitet i den nuværende landsby.

Fra historisk tid har man kendskab til landsbyflytninger, hvor navnet er taget med.³³⁾ Om det samme har været gældende i forhistorisk tid - hvor flytningsfænomenet ligeledes er påvist - er selvfølgelig uvist, men afvises kan det ikke.³⁴⁾

Disse tre tolkningsforslag viser, at det teoretiske grundlag for anvendelse af stednavnedatering til løsning af kontinuitetsproblemet i vore landsbyer ikke er entydigt. Andre lige så velbegrundede muligheder kan opstilles, og det må medføre, at man før anvendelse af

stednavnedateringsmetoden til løsning af problemet må bevise en eventuel samtidighed mellem landsbynavnets dannelse og landsbyanlæggelse. Denne usikkerhed er iøvrigt understreget af stednavneforskerne selv.³⁵⁾

B) *Metodisk grundlag*. Som ikke-filolog ser jeg mig ikke i stand til at vurdere stednavnedateringsens metodiske grundlag, men det forekommer mig dog, at der er tale om påfaldende få tidsbestemte sproglige elementer, som kan anvendes til stednavnedatering. Dette mindsker tilliden til sikkerheden i dateringerne.

Hvad angår dateringsmetoden med sammenligning af stednavnetyper i Danmark og i vikingernes kolonisationsområder, bør dog pointeres, at en mangel af en stednavnetype i f.eks. Danelagen ikke behøver at betyde, at typen ikke har været produktiv i hjemlandet. Et tydeligt eksempel herpå er -sted-navnetyper, der ifølge Kousgård Sørensen har været anvendt i vikingetiden, men som ikke kendes i kolonisationsområderne.³⁶⁾

C) *Resultaternes anvendelighed*. Da der er stillet spørgsmålstejn ved stednavnedateringsmetodens teoretiske grundlag i forbindelse med løsning af spørgsmålet om kontinuitetsproblemet i landsbyer af ældste navnelag, skal der ikke gøres meget ud af omtalen af metodens resultater. Indtil et tidsmæssigt sammenfald mellem landsby og landsbynavn er sandsynliggjort kan stednavneforskningens resultater ikke anvendes i forbindelse med den her opstillede problemstilling.

Det er iøvrigt et spørgsmål, om de resultater, som stednavneforskningen er nået til med hensyn til datering af de ældste navnetyper, overhovedet er anvendelige, selvom det teoretiske grundlag skulle vise sig holdbart. Som vi så i sammenfatningsafsnittet, er der tilsyneladende tale om en vis tidsmæssig produktionsramme for de enkelte typer. Der kan ikke sættes nogen nedre grænse for produktivitetsperioden, og den øvre grænse er kun en cirka-angivelse. Spørgsmålet er så, om man med så spinkle dateringsmuligheder kan hævde at løse kontinuitetsproblemet. Grundlaget for opstilling af problemstillingen er - ved løsning heraf - at gøre det muligt at belyse bebyggelsesudviklingen fra ældre jernalder og indtil landsbyerne dukker op i det skriftlige kildemateriale. Når stednavneforskningen så ikke kan nå til snævrere dateringer af navnene end til stort set denne periode - dog minus ældre middelalder for de fire typer -hēm, -inge, -lev og -løse (?) -, må disse resultater anses for ubrugelige i denne forbindelse. Der skabes ikke her et anvendeligt materiale til belysning af bebyggelsesudviklingen, når landsbyernes anlæggelse kun kan bestemmes inden for en tidsmæssig ramme af 500-600 år eller mere.

Konklusionen må blive, at stednavneforskningen ikke fører til en løsning af kontinuitetsproblemet i vore landsbyer af navnetyperne -hēm, -inge, -lev, -løse og -sted. Det teoretiske grundlag for landsbydatering på denne måde er usikkert, og dertil kommer, at de indtil nu opnåede resultater af navnetypedateringen ikke er brugelige i forbindelse med den opstillede, bebyggelseshistoriske problemstilling.

3.2 INDIREKTE ARKÆOLOGISK DATERING

Ved indirekte arkæologisk datering forstås i det følgende brugen af den arkæo-filologiske metodes resultater i forbindelse med fastlæggelse af anlæggelsestidspunkt for landsbyer af ældste navnslag. Betegnelsen "indirekte arkæologisk datering" er ikke tidligere blevet taget i anvendelse i denne forbindelse, men er her fundet anvendelig for dels at understrege metodens indirekte dateringsfunktion i forhold til landsbyanlæggelserne, og dels at betone begrebsudvidelsen i forhold til den arkæo-filologiske dateringsmetode. Ved arkæo-filologisk metode betegnes normalt kun forsøg på at datere bebyggelsesnavne ved at sætte disse i relation til arkæologiske fund. Når resultaterne herfra tages i anvendelse for at datere landsbyanlæggelser, kan man tale om indirekte arkæologisk datering. En nøjere redegørelse herfor vil følge neden for.³⁷⁾

Dateringsbidragene for den indirekte arkæologiske dateringsmetode går således over en datering af bebyggelsesnavnene og er derfor beslægtet med den i foregående afsnit omtalte stednavnedateringsmetode. Baggrunden for særskilt behandling af de to dateringsmetoder i selvstændige afsnit skyldes følgende forhold: 1) den allerede omtalte forskel mellem sproglige og ikke-sproglige dateringsmetoder af stednavne, hvor den sproglige datering går direkte på navnet, medens den ikke-sproglige (f. eks. den arkæo-filologiske) går på den ved navnet betegnende sag, og først derigennem får dateringsværdi for navnet; 2) det forhold, at man ved indirekte arkæologisk datering ikke antager for givet, at der er et tidsmæssigt sammenfald mellem landsbynavnes dannelse og de middelalderlige landsbyers opståen.

TEORETISK GRUNDLAG

Det teoretiske grundlag for anvendelse af den indirekte arkæo-

logiske dateringsmetode i forbindelse med løsning af spørgsmålet om tidspunktet for de ældste (efter navnetype) landsbyers anlæggelse bygger på følgende antagelser: 1) at geografisk sammenfald mellem en type bebyggelsesnavne og arkæologiske fund fra en bestemt periode samtidig er udtryk for et tidsmæssigt sammenfald, således at forstå, at de arkæologiske fund samtidig daterer navnetypens funktionsperiode (arkæo-filologisk metode). Da der ikke er tale om fundgenstande fra landsbyer fra historisk tid, men derimod om bo- og gravpladser fra alle oldtidsperioder, medfører dette en antagelse om, 2) at der - i de tilfælde hvor et sådant sammenfald kan sandsynliggøres - må være tale om navnedannelser opstået før de stationære landsbyers anlæggelse.

Bebyggelsesnavnene antages at være opstået som bygdenavne og først senere overført til middelalderlandsbyerne ved disses anlæggelse i forbindelse med sammenflytning.

METODISK GRUNDLAG

Metoden bag arkæo-filologisk datering kan bedst belyses ved konkrete eksempler, og her kan et par nyere arbejder komme på tale. Det drejer sig om Therkel Mathiassens forsøg på stednavnedatering i forbindelse med en undersøgelse af Vestjyllands oldtidsbebyggelse,³⁹⁾ og dels om Erling Albrechtsens forsøg i forbindelse med en oversigt over Fyns bebyggelse i oldtiden.⁴⁰⁾

Therkel Mathiassens metode går ud på at undersøge de kendte stednavnetypers fordeling i forhold til kortlagte bygdeområder fra forskellige oldtidsperioder. I det undersøgte område - egen omkring Holstebro - findes der kun få -lev- og -sted-navne, og ingen -løse-navne, så undersøgelsen indskrænkes, hvad angår de ældste navnetyper, til kun at omfatte -ing og -um (-hēm). Therkel Mathiassen udregner så hvor stor en procentdel af navne fra de enkelte navnetyper, der falder inden for de forskellige bygdeområder fra de forskellige perioder. Resultatet bliver, at der er 93% sammenfald for -ing-navnene og 88% for -um-navnene med den ældre jernalders bygder. Sammenfaldet med de andre perioders bygder er noget mindre, f.eks. er procenterne for -ing og -um kun henholdsvis 57% og 29% ved dyssetidsbygderne, medens de to navnetyper kun optræder med henholdsvis 7% og 12% uden for oldtidsbygderne.

Mathiassen drager herefter den konklusion, at -ing- og -um-navnene må være dannet i ældre jernalder, specielt i førromersk

og ældre jernalder, i årstal ca. (500) 400 f. Kr. f. til 200 e. Kr. f.⁴¹⁾

Ved de såkaldte yngre navnetyper, -by, -torp, -tofte ect., opnås ikke samme højde sammenfaldsprocenter med nogen af oldtidsbygderne, f.eks. er torp-navnenes procent ved jernalderbygderne kun på 46.

En anden fremgangsmåde er taget i anvendelse af Erling Albrechtsen i forbindelse med arkæo-filologisk datering af de fynske bebyggelsesnavne af ældste lag. Udgangspunktet er her en kortlægning af bebyggelsesnavnenes geografiske fordeling. Om hvert kortlagt punkt - dvs. landsby eller anden bebyggelse, som i dag bærer bebyggelsesnavnet - tegnes en cirkel med radius 2 km, og det undersøges, hvilke arkæologiske perioder, der er repræsenteret i fundmaterialet inden for disse cirkler. Herefter sættes navnetyperne i relation til de enkelte arkæologiske perioder, som er repræsenteret inden for cirklerne. Antal navne fra de enkelte typer med fund fra en bestemt periode inden for en radius på 2 km sammentælles, og der udregnes procent.

For alle de fem ældste navnetyper tilsammen er følgende resultater opnået:⁴²⁾ procentdel af navne af ældste lag med fund inden for 2 km radius fra: ældre stenalder: 16%, yngre stenalder: 29%, ældre bronzealder: 50%, yngre bronzealder: 38%. Anderledes er billedet for ældre jernalder. Her er procenttallene for de enkelte navnetyper følgende: -inge: 83,7%, -lev: 97%, -løse: 80%, -sted: 75% og -um (både -hēm og dativ pluralisformen): 75%. (Ved nyoptælling i 1970 nåedes følgende procenter: -inge: 88,2%, -lev: 95%, -løse: 90%, -sted: 83,3% og -hēm: 75%).⁴³⁾ Ialt 69% af jernalderfundene ligger inden for en af 2 km-cirklerne.

Ud fra dette resultat drager Albrechtsen den konklusion, at bebyggelsesnavnene på -inge, -lev, -løse, -sted og -um må være dannet i ældre jernalder, fra førromersk jernalder periode II til og med ældre romersk jernalder, ca. 300 f. Kr. f. til 200 e. Kr. f. måske frem til ældre jernalders afslutning omkring år 400.⁴⁴⁾

Albrechtsens metode er blevet kritiseret af Anders Bjerrum,⁴⁵⁾ som påpeger, at en anvendelse af cirkler med radius 2 km ved hvert af de ældste bebyggelsesnavne vil medføre, at ca. halvdelen af Fyn bliver medregnet, og at resultatet derfor ikke kan anses for særlig velunderbygget.

På baggrund af denne kritik har Albrechtsen behandlet materialet endnu engang, nu med cirkler med radius 1,5 km.⁴⁶⁾ Dette skulle

give en dækning af Fyn på 23,4%, hvorfra iøvrigt skal trækkes noget for cirklerne overlapninger. Med denne nye radius bliver tallene for de fem navnetyper i forbindelse med jernalderfund følgende:

-inge: 70,5%, -lev: 82%, -løse: 60%, -sted: 67% og -hēm: 75%.

Trods disse lidt lavere procenttal fraviger Albrechtsen dog ikke sin opfattelse af, at de ældste bebyggelsesnavne er dannet i ældre jernalder.⁴⁷⁾

Ved en undersøgelse med Albrechtsens metode på Lolland-Falster kunne ikke påvises samme billede som på Fyn,⁴⁸⁾ og ved Therkel Mathiassens undersøgelse af Nordvestsjælland oldtidsbebyggelse nåedes samme negative resultat, som dog begrundes med en udpræget mangel på fund fra jernalderen.⁴⁹⁾

De her gennemgåede metoder, og forsøg på at definere geografisk sammenfald - Mathiassen: bygdeområde - Albrechtsen: cirkel med radius på 1,5 km - er de nyeste inden for arkæo-filologisk datering. Tidligere satte man ikke så strenge krav til sammenfaldsgrad og påvisning af fundmangel uden for sammenfaldsområderne. Dette medførte dateringer af nogle af de ældste navnetyper til stenalderen, men alle disse dateringer er dog senere på det kraftigste blevet imødegået.⁵⁰⁾

KRITIK

A) *Teoretisk grundlag.* Den indirekte arkæologiske dateringsmetode står og falder med muligheden for at datere bebyggelsesnavne ved hjælp af den arkæo-filologiske metode, og her kan stilles et stort spørgsmålstejn.

Som flere gange anført kan ikke-sproglige dateringsmetoder ikke datere stednavne direkte, men kun igennem den ved navnet betegnede sag. Heri ligger den store usikkerhed ved den arkæo-filologiske dateringsmetode, idet der ikke er noget bindende bevis for, at geografisk sammenfald mellem en bestemt periodes fund og en bestemt navnetype samtidig betyder et tidsmæssigt sammenfald. Der kan i alle tilfælde være tale om tilfældige geografiske sammenfald, og grunden til den påfaldende overensstemmelse mellem den ældre jernalders fundpladser og fordelingen af navne af ældste navnelag kan forklares ved, at man både i ældre jernalder og på de nuværende bebyggelses (med navne af ældste lag) anlæggelsestidspunkt har foretrukket samme terræn- og jordbundsforhold, (f.eks. på grund af samme erhvervsstruktur). Samme valg af bosættelsesområde behøver jo ikke samtidig at betyde, at områdets stednavne er dannet af de før-

ste beboere.

Et forhold, som også svækker tilliden til den arkæo-filologiske metode, er, at man ikke ved undersøgelsen på Lolland-Falster var i stand til at nå frem til samme resultat, som på Fyn og på Holstebroegnen. På Lolland-Falster er der hverken mangel på gamle navnetyper eller fund fra ældre jernalder. (Dog mangler en intensiv registrering som for Holstebro-området).

Teorien med navnedannelse i forbindelse med bygdebebyggelse kan ikke afvises på grundlag af navnetypernes begrebsindhold, snarere tværtimod.

Konklusionen må dog blive, at det teoretiske grundlag må anses for usikkert og lidet underbygget.

B) *Metodisk grundlag*. Jeg tillader mig her at undlade at gå ind i en diskussion af det metodiske grundlag, hvor interessen nok især ville samle sig om definitionen af geografisk sammenfald. Jeg finder det nytteløst med metodediskussioner, når det teoretiske grundlag er så spinkelt.

C) *Resultaternes anvendelighed*. Under forudsætning af, at det teoretiske grundlag var i orden, ville resultaterne være, at landsbyerne af ældste navnelag var oprettet efter perioden ca. 400-200 f. Kr. f. til ca. 200 (måske 400) e. Kr. f. . Dette er en meget vid dateringsramme, og i forbindelse med en afklaring af bebyggelsessituationen fra ældre jernalder til begyndelsen af middelalderen, for vid. Man ville stadig ikke vide, om de nuværende landsbyer skal føres tilbage til ældre jernalder, eller de er opstået i germansk jernalder, eller måske først i begyndelsen af middelalderen.

Konklusionen må blive, at den indirekte arkæologiske dateringsmetode ikke kan anvendes til løsning af kontinuitetsproblemet i landsbyer af ældste navnelag. Metoden hviler på et meget usikkert teoretisk grundlag, og iøvrigt er resultaterne alt for upræcise til at kunne bruges i den bebyggelseshistoriske forskning.⁵²⁾

3.3 DIREKTE ARKÆOLOGISK DATERING

Direkte arkæologisk datering er en tredje metode, der er taget i anvendelse i forbindelse med datering af landsbyer af ældste navnelag. Metoden dækker over arkæologiske udgravninger i eksisterende eller nedlagte landsbyer fra historisk tid.

Ingen af de hidtil gennemførte undersøgelser i landsbyer af ældste navnelag har haft som primært mål at løse kontinuitetsproblemet, men problemstillingen har derimod været at belyse byggeskik i vikingetid, middelalder og renæssance.⁵³⁾ De indhøstede resultater om plads-kontinuitet er dog blevet inddraget i debatten om landsbyernes alder.⁵⁴⁾ I det følgende skal vi se på denne metodes teoretiske og metodiske grundlag, samt gennemgå de hidtidige resultater, som på det seneste har fået en vigtig plads i diskussionen om vore landsbyers alder.⁵⁵⁾

TEORETISK GRUNDLAG

Udgangspunktet for at man ved arkæologiske udgravninger kan påvise hvor langt tilbage, der har eksisteret kontinuerlig bebyggelse i en landsby, bygger på den antagelse, at mennesker i deres dagligdag vedvarende sætter spor efter sig på deres bosted. Disse spor kan dels være udtryk for anlægsvirksomhed, f.eks. fra husbyggeri så som stolpehuller, syldsten og gulvlag, eller andre aktiviteter, som brønde, gruber og lertøj, køkkenaffald, evt. gødning og meget andet, som enten nedgraves i affaldsgruber eller blot aflejres oven på marklaget. Den ene generations affald og bygningsrester vil overlejre den foregående og så fremdeles. Således opbygges ved stadig bosættelse på samme sted et tykt kulturlag, aflejret som en lagkage. Forskellen er blot her, at senere beboere i kontinuerlige bebyggelser gang på gang graver gruber, stolpehuller, brønde etc. ned gennem tidligere aflejringer, og herved brydes den fine lagfølge de fleste steder. Affald fra ældre perioder kommer til at ligge øverst og omvendt.

Jeg skal ikke nærmere gå ind på disse forhold, da emnet vil blive taget op til mere indgående behandling i næste kapitel. Blot skal her pointeres, at affaldslag i dateringsmæssig sammenhæng er vigtigere end hustomter. I affaldslagene findes især mange af de for dateringen så vigtige skår af ituslåede lerkrukker. Da keramik er den oftest forekommende genstandsgruppe i aflejringslag efter menneskelig bosættelse fra og med bronzealderen, er den gjort til genstand for indgående studier, og et mere eller mindre finmasket kronologisk skema er opbygget på dette grundlag. Keramikken er således af største vigtighed for datering, og oftest bygges der udelukkende på dette grundlag.

METODISK GRUNDLAG

De hidtil anvendte metoder i forbindelse med arkæologiske ud-

gravninger i landsbyer af ældste navnelag har været afpasset efter den stillede, primære problemstilling, nemlig at undersøge hus- og gårdtomter fra tiden vikingetid til renæssance. Målet har således været at lokalisere hustomter og at afdække disse i deres helhed. Fremgangsmåden har været fladeudgravning uden nævneværdig brug af profiler.

De hidtil foretagne udgravninger i landsbyer af ældste navnelag har været koncentreret om den eller de hus- eller gårdtomter, man ønskede at studere. Omfanget af udgravningerne er derfor ret begrænset.

En nærmere redegørelse for de enkelte undersøgelser vil finde sted i følgende afsnit om resultaterne fra de arkæologiske undersøgelser i landsbyer af ældste navnelag.

RESULTATER

Der er blevet foretaget arkæologiske udgravninger i ialt 3 landsbyer af ældste navnelag. De to af landsbyerne er eksisterende landsbyer, nemlig Pebringe og Hejninge, begge på Sjælland, medens den tredje er en nedlagt landsby, Bolle, eller i gammel form Bolling, i Vendsyssel.⁵⁶⁾ Bolle blev nedbrudt omkring år 1650 i forbindelse med en hovedgårdsoprettelse, men landsbyens gårde genopførtes på et nyt sted, et stykke længere mod syd.

Alle tre udgravninger er blevet foretaget af Axel Steensberg, landets første landsbyarkæolog. Han indledte denne gren af arkæologien med undersøgelsen i Bolle i 1938. Her undersøgtes to hustomter fra 1500-1600-tallet, en skvatmølle med tilhørende møllerende fra omkring 1500, en jernudvindingsplads fra ca. 1250 - 1325 og et par mølledæmninger (?) fra ældre jernalder, tilsyneladende fra begyndelsen af romersk jernalder (Kr. f. - 200 e. Kr. f.).

I den ene af de to hustomter, som iøvrigt begge har været beboelseshuse, kunne der udskilles to faser. Det første hus er blevet opført omkring år 1500, det næste i 1500-tallet eller 1600-tallet.

Tolkningen af de to anlæg fra romersk jernalder som mølledæmninger (med tilhørende mølle) er blevet stærkt imødegået af Viggo Nielsen.⁵⁷⁾ Han mener i stedet, at der er tale om rester af en stenlagt oldtidsvej anlagt hen over det lave område ved den nuværende bæk.

Steensberg beskæftiger sig i publikationen af fundet ikke indgående med landsbyens alder, men han tillader sig dog at antyde,

at landsbyen Bolling er blevet anlagt samtidig med anlæggene fra ældre jernalder.⁵⁸⁾ En så vidtgående slutning er der dog ikke grundlag for. Der mangler en del huller at udfylde, før man kan tale om en så lang kontinuitet. Man kan følge en bebyggelse fra nedlæggelsen omkring 1650 tilbage til omkring 1500 - de to hustomter. Herefter er der et spring på ca. 200 år ned til jernudvindingspladsen og 1000-1200 år til de to jernalderanlæg.

Foreløbig kan man altså ikke bevise en kontinuitet længere tilbage end til ca. 1500 ad arkæologisk vej. At landsbyen har ligget der i længere tid synes troligt; i hvert fald nævnes den i skriftlige kilder fra 1400-tallet, men for plads-kontinuitet garanterer navnet jo ikke. Den nuværende landsby Bolle er et godt eksempel på landsbyflytning uden navneskift.

I 1938-39 fulgte næste undersøgelse. Denne gang gjaldt det tomten under en gård i landsbyen Pebringe, Karise sogn. Den eksisterende gård skulle nedrives og flyttes til Frilandsmuseet ved Sorgenfri for dér atter at genrejses.

Under stuehuset til den flyttede gård fandt Steensberg husspor, som kunne følges tilbage til 1600-tallet. Ved en senere undersøgelse af dele af området, hvorpå Pebringegårdens udlænger havde ligget, fremdroges hustomter fra tidsrummet omkring 1300 til 15-1600. Hertil kan lægges nogle gruber og mulige husspor fra førromersk jernalder, som dels fandtes under den flyttede gårds port og dels i haven.

I forbindelse med publiceringen af disse udgravninger understreger Axel Steensberg, at der mangler fund fra århundrederne omkr. Kr. f. til ca. 1300 for at kunne tale om en kontinuerlig landsby på samme sted i 2000 år. Kort tid efter fundets fremkomst var det blevet proklameret, at man her havde bevis for en ubrudt kontinuitet tilbage til førromersk jernalder.⁵⁹⁾

Det dateringsmæssige resultat af de arkæologiske udgravninger i Pebringe må være, at der kan påvises en kontinuerlig bebyggelse tilbage til omkring år 1300.

Målet med udgravningerne i den tredje landsby af ældste navnslag var at undersøge, hvorvidt den hustype - det elliptiske hus -, som man kort tid forinden havde fundet i vikingetidslejreren Trelleborg også blev anvendt af samtidens bønder.⁶⁰⁾ Som undersøgelses-lokalitet valgtes den nærliggende landsby Hejninge. Steensberg påbegyndte i 1941 udgravningerne her. Mulighederne for totaludgravning af gårdtomter var gode i Hejninge, idet halvdelen af lands-

byens gårde var nedbrændt i slutningen af det 18. årh., og gårdene var ved samme lejlighed blevet udflyttet. De gamle gårdtomter i landsbyen lå stadig i 1941 ubebyggede hen.

Steensberg undersøgte i årene 1941-42 2 gårdtomter i landsbyen, dog kun stuehustomterne, idet eventuelle udlænger ikke kunne erkendes. I det ene tilfælde lykkedes det at følge den ene hustomt efter den anden helt tilbage til 1100-tallet. På den anden gårdtomt nåede man ikke så langt, her kunne kun følges en kontinuerlig bebyggelse tilbage til slutningen af 1400-tallet.

Egentlig var det hensigten at fortsætte undersøgelserne i Hejninge, men andre store opgaver som udgravning af den nedlagte landsby Store Valby og opmålingen af den middelalderlige landsby Borup Ris's agre sammen med vanskeligheder med indpasning i landbrugsdriften på de nedbrændte gårdes tomter gjorde, at Steensberg ikke fik foretaget flere udgravninger her. Ifølge hans eget udsagn blev der ikke gravet dér, hvor de tykkeste kulturlag i byen var blevet registreret.⁶¹⁾ Det er derfor ikke umuligt, at det kan lade sig gøre at følge en kontinuerlig bebyggelse længere tilbage i Hejninge. Foreløbig er der dog ikke bevis for mere end en kontinuitet tilbage til 1100-tallet.

Sammenfatter man resultaterne fra de tre arkæologiske undersøgelser i landsbyer af ældste navnelag, får man ikke et ensartet billede. Bolling kunne på grundlag af de hidtidige undersøgelser føres tilbage til omkr. 1500, Pebringe til ca. 1300 og Hejninge til 1100-tallet. Altså indtil videre et lidt forvirret billede. Man kan dog bemærke, at der i ingen af landsbyerne er fundet kontinuitet tilbage i yngre jernalder (ca. 400 - 1050 e. Kr. f.) .

KRITIK

A) *Teoretisk grundlag.* Det teoretiske grundlag synes ikke at kunne angribes. Den arkæologiske forskning her gennem utallige undersøgelser godtgjort, at mennesker i deres dagligdag sætter sig spor i landskabet. På bopladserne aflejres affald, og skønt de organiske stoffer i vidt omfang omdannes, så vil en del dog blive tilbage, og ikke mindst uorganiske ting, f.eks. redskaber og keramik - slået lerkar i stykker - og heldigvis bevares potteskår normalt godt, hvis de blot er jorddækkede.

Det teoretiske grundlag synes der ikke at kunne røkes ved, og tillige giver den direkte arkæologiske metode en enestående mulighed for virkelig at følge en kontinuerlig bebyggelse i vore lands-

byer. Et forhold, som f.eks. ikke er muligt ved stedsnavnedatering. Som tidligere nævnt, kan landsbyer være flyttet (med navn) - eksempelvis Bolling - eller de kan have ligget øde en tid, og først være genopstået senere - med det gamle navn. Det sidste forhold kan belyses med et nordfynsk eksempel. Landsbyen Nislev nedlagdes omkr. 1690, men genopstod i begyndelsen af 1900-tallet som husmandskoloni, og bebyggelsen blev igen betegnet ved navnet Nislev.⁶²⁾

B) *Metodisk grundlag*. Det metodiske grundlag kan kritiseres, og det er forståeligt. De hidtidige udgravninger har ikke haft som primært mål at undersøge kontinuitet i landsbyer af ældste navnelag og er derfor ikke blevet tilpasset dette.

Udgravning et enkelt eller to steder i en landsby er ikke nok til at hævde, at man har løst spørgsmålet om landsbyens alder. På forhånd kan man ikke vide, hvor den ældste del er beliggende. Man må grave flere steder i landsbyen, før der er opnået et anvendeligt grundlag til bedømmelse af landsbyens alder. Spørgsmålet er altså blot om at finde egnede metoder til at løse kontinuitetsproblemet.

C) *Resultaternes anvendelighed*. De fremkomne resultater er - som allerede nævnt - blevet inddraget i debatten om landsbyernes alder. For at man dog kan bygge på dem, bør der, som omtalt i foregående afsnit, foretages flere undersøgelser i de enkelte landsbyer. Man kan ikke vide, hvorvidt det ældste bebyggelseslag er ramt. Så længe dateringen hviler på et så begrænset udgravningsomfang i den enkelte landsby, må resultaterne tages med stort forbehold. Iøvrigt skal man heller ikke slutte fra nogle enkelte daterede landsbyer til hele gruppen af landsbyer af ældste navnelag. Mange flere undersøgelser skal til.

Et andet punkt, der skal overvejes i forbindelse med en vurdering af resultaternes anvendelighed, er, hvor snævert arkæologien kan datere. Normalt ligger keramikdateringer inden for 100-200 år, nogen gange med større præcision, andre gange med mindre. I forhold til den kronologi, der arbejdes med for historisk tid, er dette meget upræcist. Foreløbig synes der dog ikke andre muligheder for fine dateringer til stede, og man kan da blot håbe på en kommende mere eksakt keramikdatering, eller anden dateringsmåde. Problemet skal ikke diskuteres nærmere her, idet det vil blive taget op til drøftelse i næste kapitel, hvor bl.a. muligheden for keramikdatering for yngre jernalder, middelalder og renæssance skal berøres.

I forbindelse med bebyggelseshistoriske studier i slutningen af oldtiden og begyndelsen af middelalderen kan dateringer af nævnte art anvendes. Man kan opnå et groft skema for bebyggelsesudviklingen, noget de foregående resultater ikke kunne give.

3.4 SAMMENFATNING

Vi har nu gennemgået de tre metoder, der indtil nu har været taget i anvendelse i forbindelse med datering af landsbyer af ældste navnelag. I det følgende skal vurderingen af de enkelte metoder søges sammenfattet for at afgøre, hvorvidt problemstillingen allerede kan siges at være løst, eller - i modsat fald - om man kan nå til en løsning ved hjælp af en eller flere af de hidtil anvendte metoder.

Først så vi på stednavnedateringsmetoden. Her kunne der sættes et stort spørgsmålstejn ved det teoretiske grundlag. Det er ikke givet, at den middelalderlige landsby er opstået samtidig med navnedannelsen. Andre teoretiske muligheder er til stede. Navnet kan være opstået før landsbyen, efter landsbyens oprettelse eller have tilhørt en "vandrende landsby". Endelig kan man ikke udelukke på grundlag af navnet afgøre, hvorvidt der har været tale om kontinuitet. Landsbyen kan have ligget øde i et kortere eller længere tidsrum, og først senere opstået igen, stadig med samme navn. Konklusionen blev således angående det teoretiske grundlag for stednavnedatering, at det måtte anses for alt for usikkert. Ingen bindende beviser for samtidighed mellem navnedannelse og den middelalderlige landsbys opståen foreligger.

Dertil kommer, at de hidtidige resultater fra de sproglige dateringsmetoder ikke har kunnet give særlige præcise dateringer. Man kan stort set kun sige, at hovedparten af navnene må være dannet før omkr. 900-1000, enkelte -inge-navne dog muligvis før år 500. Konklusionen må således blive, at stednavnedateringsmetoden ikke er anvendelig til at besvare spørgsmålet om plads-kontinuitet i middelalderens landsbyer.

Den indirekte arkæologiske datering bygger ligeledes på et meget usikkert teoretisk grundlag. Som det blev fremført i kritikafsnittet er der heller ikke her bindende beviser for samtidighed mellem navnedannelse og en bestemt bebyggelse, her bo- og gravpladser fra ældre jernalder. Det påviste sammenfald mellem jern-

alderbebyggelsens udbredelse og bebyggelsesnavnene af ældste navnlag behøver ikke at betyde tidsmæssigt sammenfald. Der kan blot være tale om, at de to perioders mennesker har valgt samme bosættelsesområder.

Hvad angår resultaterne fra metoden, så er de også ubrugelige i en bebyggelseshistorisk sammenhæng. De terminus post quem-dateringer, som hævdes at kunne opnås med den indirekte arkæologiske datering, er alt for vide. I bebyggelseshistorisk sammenhæng er det for upræcist at angive, at landsbygrundlæggelserne har fundet sted engang i tidsrummet slutningen af ældre jernalder til op i middelalderen.

Iøvrigt kan den indirekte arkæologiske metode ikke belyse, hvorvidt der har været pladskontinuitet i landsbyen siden anlæggelsen. Som anført under stednavnedatering, kan landsbyer eventuelt være blevet nedlagt og senere genopstået med samme navn.

Konklusionen er således også her, at metoden bygger på et for spinkelt teoretisk grundlag, at den ikke kan løse spørgsmålet om kontinuitet, og endelig at resultaterne ikke er anvendelige til løsning af den her stillede bebyggelseshistoriske problemstilling.

Hvad den tredje metode, den direkte arkæologiske datering, angår, så kunne der ikke røres ved det teoretiske grundlag. Grundlaget må anses for i orden. Mennesker afsætter sig spor på deres bopladser, og resterne heraf vil i større eller mindre grad bevares. Under alle omstændigheder er det sandsynligst, at alle perioder sætter spor, som ikke slettes.

Ved den direkte arkæologiske metode kunne der derimod sættes spørgsmålstegn ved den anvendte metode. De hidtidige resultater behøver ikke at svare til den virkelige situation. Den ældste bebyggelse i de 3 landsbyer kan ligge andre steder i bytomten end under de gårdtomter, som er blevet undersøgt. Den direkte arkæologiske metode kan dog ikke af den grund afvises. Spørgsmålet er blot om at afpasse det metodiske efter problemstillingen, altså i stedet for at udgrave hustomter og gårdtomter, så sætte fuld styrke ind på at løse kontinuitetsproblemet.

Endelig kan der om de arkæologiske dateringer siges, at de er anvendelige, omend der ikke er tale om eksakte årstal. Dateringer inden for et par hundrede år er foreløbig acceptable i forbindelse med belysning af bebyggelsesudviklingen fra slutningen af oldtiden til op i middelalderen. Noget andet er så, at man på længe-

re sigt må håbe på en finere kronologi, opbygget på keramik eller på anden vis. I historiske videnskaber må en eksakt kronologi prioriteres meget højt.

Konklusionen må for denne dateringsmetode blive, at den er anvendelig. Dels er det teoretiske grundlag i orden, og dels kan resultaterne anvendes, skønt det skal påpeges, at de ikke er særlig eksakte. Hvad angår det metodiske grundlag, så må dette søges afpasset efter den opstillede problemstilling.

De hidtil indhøstede resultater kan ikke umiddelbart bruges. Der er endnu gravet for lidt i den enkelte landsby, og ikke tilstrækkelig mange landsbyer er blevet undersøgt.

NOTER

- 1) V. Christensen og J. Kousgård Sørensen: Stednavneforskning 1. (1972).
K. Hald: Vore stednavne. (1965).
J. Kousgård Sørensen: Danske bebyggelsesnavne på -sted. (1958), specielt kap. 8.
- 2) Behandlingen af stednavnedatering bygger på:
V. Christensen og J. Kousgård Sørensen: Stednavneforskning 1. (1972).
K. Hald: Vore stednavne. (1965).
K. Hald: De danske stednavne på -um. (1942).
J. Kousgård Sørensen: Danske bebyggelsesnavne på -sted. (1958).
B. Søndergaard: Indledende studier over den nordiske stednavnetype lev (löv). (1972).
- 3) V. Christensen og J. Kousgård Sørensen: Stednavneforskning 1. (1972), s. 166-171.
K. Hald: Vore stednavne. (1965), s. 29 ff.
- 4) V. Christensen og J. Kousgård Sørensen: Stednavneforskning 1. (1972), s. 166.
- 5) V. Christensen og J. Kousgård Sørensen: Stednavneforskning 1. (1972), s. 167-68.
- 6) V. Christensen og J. Kousgård Sørensen: Stednavneforskning 1. (1972), s. 168.
- 7) V. Christensen og J. Kousgård Sørensen: Stednavneforskning 1. (1972), s. 171-175.
K. Hald: Vore stednavne. (1965), s. 31 ff.
- 8) V. Christensen og J. Kousgård Sørensen: Stednavneforskning 1. (1972), s. 173.
- 9) V. Christensen og J. Kousgård Sørensen: Stednavneforskning 1. (1972), s. 182-193.
K. Hald: Vore stednavne. (1965), s. 31 ff.
B. Søndergaard: Indledende studier over den nordiske stednavnetype lev (löv). (1972), kap. IV.
J. Kousgård Sørensen: Danske bebyggelsesnavne på -sted. (1958), kap. 8.
- 10) V. Christensen og J. Kousgård Sørensen: Stednavneforskning 1. (1972), s. 185.
- 11) B. Søndergaard: Indledende studier over den nordiske stednavnetype lev (löv). (1972), s. 156.
- 12) B. Søndergaard: Indledende studier over den nordiske stednavnetype lev (löv). (1972), s. 154.
- 13) B. Søndergaard: Indledende studier over den nordiske stednavnetype lev (löv). (1972) s. 155.
- 14) V. Christensen og J. Kousgård Sørensen: stednavneforskning 1. (1972), s. 197-200.
K. Hald: Vore stednavne. (1965), s. 34 ff.
- 15) K. Hald: Vore stednavne. (1965), s. 34.
- 16) O. Widding: Markfællesskab og Landskifte. (1948), s. 161.
- 17) K. Hald: De danske stednavne på -um. (1942), kap. IV.

- 18) J. Kousgård Sørensen: Danske bebyggelsesnavne på -sted. (1958), s. 264.
- 19) K. Hald: Vore stednavne. (1965), s. 54-55.
- 20) B. Søndergaard: Indledende studier over den nordiske stednavnetyper lev (löv). (1972), s. 156-57.
- 21) K. Hald: Vore stednavne. (1965), s. 80.
- 22) Danmarks Stednavne, nr. 13 og 14. (1958 og 1969), begge steder s. VIII.
- 23) K. Hald: Vore stednavne. (1965), s. 70.
- 24) J. Kousgård Sørensen: Danske bebyggelsesnavne på -sted. (1958).
- 25) J. Kousgård Sørensen: Danske bebyggelsesnavne på -sted. (1958). s. 283-287.
- 26) J. Kousgård Sørensen: Danske bebyggelsesnavne på -sted. (1958). s. 241 ff.
- 27) J. Kousgård Sørensen: Danske bebyggelsesnavne på -sted. (1958). s. 260-262.
- 28) J. Kousgård Sørensen: Danske bebyggelsesnavne på -sted. (1958). s. 264-65.
- 29) J. Kousgård Sørensen: Danske bebyggelsesnavne på -sted. (1958). s. 265.
- 30) K. Hald: De danske stednavne på -um. (1942), s. 32.
- 31) Danmarks Stednavne, nr. 13 og 14. (1958 og 1969), begge steder s. VIII.
- 32) K. Hald: Vore stednavne. (1965), s. 40.
- 33) S. Gissel: Stednavne og landsbystruktur i Danmark med særligt henblik på strukturændringer. (1978).
- 34) C. J. Becker: Jernalder-landsbyen. (1973/74).
- 35) K. Hald: Vore stednavne. (1965), s. 39 og 71.
J. Kousgård Sørensen: Danske bebyggelsesnavne på -sted. (1958), s. 281.
B. Jørgensen: Stednavne og bebyggelsesarkæologi. Nogle efterræsonneringer. (1977).
- 36) J. Kousgård Sørensen: Danske bebyggelsesnavne på -sted. (1958), s. 286-87.
- 37) V. Christensen og J. Kousgård Sørensen: Stednavneforskning 1. (1972), s. 222-226.
K. Hald: De danske stednavne på -um. (1942), s. 30-31.
K. Hald: Vore stednavne. (1965), s. 36-39.
J. Kousgård Sørensen: Danske bebyggelsesnavne på -sted. (1958), s. 235-237.
T. Mathiassen: Studier over Vestjyllands Oldtidsbebyggelse. (1948).
T. Mathiassen: Nordvestsjælland oldtidsbebyggelse. (1959).
E. Albrechtsen: Fyns bebyggelse i oldtiden. (1951).
E. Albrechtsen: Den ældre jernalders bebyggelse på Fyn. (1970).
- 38) T. Mathiassen: Studier over Vestjyllands Oldtidsbebyggelse. (1948), s. 129.
E. Albrechtsen: Den ældre jernalders bebyggelse på Fyn. (1970), s. 133.

- 39) T. Mathiassen: Studier over Vestjyllands Oldtidsbebyggelse. (1948).
- 40) E. Albrechtsen: Fyns bebyggelse i oldtiden. (1951).
- 41) T. Mathiassen: Studier over Vestjyllands Oldtidsbebyggelse. (1948), s. 129.
- 42) E. Albrechtsen: Fyns bebyggelse i oldtiden. (1951), s. 240 ff.
- 43) E. Albrechtsen: Den ældre jernalders bebyggelse på Fyn. (1970), s. 132.
- 44) E. Albrechtsen: Fyns bebyggelse i oldtiden. (1951), s. 248.
- 45) Danmarks Stednavne, nr. 11. (1954), s. VIII.
- 46) E. Albrechtsen: Den ældre jernalders bebyggelse på Fyn. (1970), s. 141.
- 47) E. Albrechtsen: Den ældre jernalders bebyggelse på Fyn. (1970), s. 133.
- 48) Danmarks Stednavne, nr. 11. (1954), s. VIII-IX.
Der skal her gøres opmærksom på, at de tre undersøgelser - Mathiassens Holstebro-undersøgelse, Albrechtsens Fyns-undersøgelse og Lomborgs Lolland-Falster-undersøgelse - bygger på forskelligt grundlag, hvad angår kortlægningen af oldtidsbebyggelsen. I Holstebroområdet er der tale om en decideret kortlægning af samtlige perioder ved markrekognosceringer, husbesøg etc. Albrechtsens undersøgelsesgrundlag er en nøje opfølgning af samtlige anmeldte sager vedrørende jernalderfund, men ingen decideret markrekognoscering. På Lolland-Falster er der kun tale om materiale fremkommet ved den almindelige fundanmeldelse uden særlig opfølgning af sager specielt fra jernalderen. Ved vurderingen af de tre undersøgelser må man derfor være opmærksom på denne uens kortlægning af fund fra oldtiden.
- 49) T. Mathiassen: Nordvestsjælland oldtidsbebyggelse. (1959), s. 57.
- 50) V. Christensen og J. Kousgård Sørensen: Stednavneforskning 1. (1972), s. 223 ff.
- 51) E. Albrechtsen: Den ældre jernalders bebyggelse på Fyn. 1970), s. 133.
E. Albrechtsen: Fyn i oldtiden. (1974), s. 114.
- 52) Museumsinspektør Helge Nielsen, Køge, har siden 1976 arbejdet videre med den arkæo-filologiske metode og nået en række spændende resultater. Se H. Nielsen: En undersøgelse af jernalderfundenes udbredelse i Præstø Amt, (1977) og H. Nielsen: Det tilfældige fundstofs anvendelse i bebyggelsesarkæologien med Østsjælland som eksempel (1978).
- 53) A. Steensberg: Bondehuse og Vandmøller. (1952), s. 15-17.
A. Steensberg og J. L. Østergaard Christensen: Store Valby, bd. I - III. (1974), bd. I, s. 19.
- 54) A. E. Christensen: Vikingetidens Danmark. (1969), s. 36 ff
K. Hald: Vore stednavne. (1965), s. 39.
- 55) C. J. Becker: Jyske landsbyer fra vikingetiden. (1975).
E. P. Christensen og T. G. Jeppesen: Vore landsbyers fortid. (1975).
E. P. Christensen og T. G. Jeppesen: Landsbystudier. (1976).

Diskussion på bebyggelseshistorisk symposium i Odense d. 7. - 8. nov. 1975, se H. Thrane: Symposium om bebyggelsesarkæologi. (1975), og H. Thrane: Beretning fra Bebyggelseshistorisk Symposium i Odense, d. 7. - 8. nov. 1975. (1976).

- 56) Udgravningerne i Bolle og Pebringe er publiceret i A. Steensberg: Bondehuse og Vandmøller. (1952), s. 15-63 og s. 199-255. Højninge-undersøgelserne i A. Steensberg: Boligskik på Landet i Danmarks Middelalder. (1953), s. 371 ff.
- 57) V. Nielsen: Lå vor ældste vandmølle i Vendsyssel? (1971), s. 61 ff.
- 58) A. Steensberg: Bondehuse og Vandmøller. (1952), s. 53.
- 59) A. E. Christensen: Vikingetidens Danmark. (1969), s. 37.
- 60) A. Steensberg og J. L. Østergaard Christensen: Store Valby, bd. I - III. (1974), bd. I, s. 19.
- 61) A. Steensberg og J. L. Østergaard Christensen: Store Valby, bd. I - III. (1974), bd. I, s. 19.
- 62) Danmarks Stednavne, nr. 14. (1969), s. 153.

4. MÅLRETTET ARKÆOLOGISK INDSATS

I foregående kapitel nåede vi frem til, at det teoretiske grundlag for den direkte arkæologiske metodes anvendelse i forbindelse med datering af landsbyanlæggelser kunne godtages. Metodens brugbarhed afhænger dog af, hvorvidt det kan lade sig gøre at finde en egnet fremgangsmåde ved dateringsgravningerne. Dette kapitel helliges et forsøg på at nærme sig en mulig løsning af dette metodiske problem.

Behandlingen vil blive foretaget efter følgende disposition: 1) formulering af arbejdsmetode, 2) metodiske problemer, 3) fremlæggelse af foreløbige resultater fremkommet ved anvendelse af arbejdsmetoden og 4) samlet vurdering af metodens anvendelighed, samt forslag til ændringer.

4.1 FORMULERING AF ARBEJDSMETODE

I kritikafsnittet i forbindelse med gennemgangen af den direkte arkæologiske dateringsmetode blev konklusionen, at den hidtil benyttede arbejdsmetode er uanvendelig, når det primære mål er at belyse plads-kontinuitet. En enkelt eller to mindre fladeudgravninger i en landsby løser ikke dateringsspørgsmålet for landsbyanlægget. På forhånd kan man nemlig ikke vide, hvor den ældste del af landsbyen er beliggende - den behøver jo ikke at dække nøjagtigt samme område og omfang som den nutidige landsby.¹⁾

Den eneste arkæologiske arbejdsmetode, som kan løse dateringsspørgsmålet fuldt ud, er totaludgravning af landsbyer. Herved undslipper ingen bebyggelsesfaser, og man får samtidig mulighed for at belyse, hvorvidt den ældste fase - og iøvrigt de følgende faser - udgøres af en landsbybebyggelse (min. 3 økonomiske enheder med overvejende agrarproduktion), eller den (de) blot består af en enkelt eller to brugsenheder.

Problemet ved totaludgravning af landsbyer er blot, 1) at det kræver enorme ressourcer, og 2) at der kun kan blive tale om undersøgelser af nedlagte landsbyer. Hvad det første punkt angår,

må det anses for totalt umuligt i øjeblikket at skaffe økonomiske midler til en serie totaludgravninger. En enkelt udgravning løser ikke spørgsmålet om pladskontinuitet i middelalderens landsbyer. For at skaffe et sandsynligt materiale, må der graves i mange landsbyer, og dette vil i dag overstige alle tænkelige muligheder. - For det andet vil undersøgelsesmulighederne indskrænkes til kun at omfatte nedlagte landsbyer, og her er endnu et problem, idet der - i hvert fald for Fyns vedkommende - kun findes få nedlagte landsbyer af ældste navnelag.²⁾ Mulighederne for i det hele taget at gennemføre et tilstrækkeligt antal udgravninger er derfor stærkt begrænsede.

Konklusionen må således blive, at det for øjeblikket - og måske i det hele taget - er nødvendigt at se bort fra totaludgravning af landsbyer i forbindelse med løsning af dateringsproblemet. Det er ikke muligt på grund af omkostningernes størrelse og det ringe antal kendte nedlagte landsbyer af ældste navnelag at foretage et tilstrækkeligt antal totalundersøgelser.

Hermed bortfalder den bedste mulighed for at anvende den arkæologiske metode i forbindelse med løsning af kontinuitetsproblemet i landsbyer af ældste navnelag. Inden man kan opgive den direkte arkæologiske metode, må det dog overvejes, om ikke et mindre undersøgelsesomfang kan accepteres. Så længe der ikke findes andre metoder, hvor det teoretiske grundlag kan anses for i orden, må andre muligheder inden for denne metode undersøges. I det følgende skal fremlægges en arbejdsmetode, som muligvis - med de nødvendige forbehold - kan bruges. Ved formuleringen af denne har specielt hensynet til 1) omkostningsstørrelsen og 2) muligheden for at foretage undersøgelser i eksisterende landsbyer, været gældende.

ARBEJDSMETODE

Metoden går ud på at grave et antal felter á 6 til 10 m² pr. landsby. Felterne skal fordeles ud over bytomten, så denne dækkes på bedste måde. Bytomten defineres som det område, som bygninger og tofter dækkede umiddelbart før udskiftningen omkr. år 1800, altså den situation, som kan udlæses af udskiftningskortene. Der er her tale om det ældst kendte, fikserede billede af landsbyens nøjagtige placering og omfang.

Metoden bygger på den antagelse, at det kan lade sig gøre i disse små felter at få kontakt med aflejringslag fra de enkelte bebyggelsesfaser, og herved følge plads-kontinuiteten. Ved at gra-

ve flere steder i den enkelte landsby skulle det være muligt at dække bytomten så meget, at ingen bebyggelsesfaser af større udstrækning vil undslippe opmærksomheden. Chancerne for at ramme den ældste bebyggelse er således større end ved blot at grave et enkelt felt - eventuelt en hustomt.³⁾

Problemstillingen er, som allerede anført, at undersøge spørgsmålet om, hvor langt tilbage man kan følge en kontinuerlig bebyggelse i vore landsbyer. Væsentlig ved denne metode er det derfor at følge og bevise kontinuiteten. Det er ikke nok blot at grave ned til nederste aflejringslag og drage den slutning, at det må stamme fra landsbyens anlæggelse.⁴⁾ Der kan være tale om rester efter en langt tidligere bebyggelse på stedet - en bebyggelse, som overhovedet intet har med den middelalderlige landsby at gøre. Det er således nødvendigt at undersøge alle aflejringslag lige intenst, for herved at fastslå, hvor langt tilbage den kontinuerlige bebyggelse kan følges. I den sammenhæng supplerer materialet fra de enkelte udgravningsfelter selvfølgelig hinanden.

DATERING

Dateringer - og dermed muligheden for at følge kontinuiteten i bebyggelsen - skal primært foretages på grundlag af den fremdragne keramik. Det er derfor meget væsentligt, at der (i de små felter) findes tilstrækkeligt meget datérbart keramik i aflejringerne.

I foregående kapitel blev det nævnt, at arkæologien for flere perioder opererer med keramikdateringer inden for 100-200 år. Sådanne dateringsrammer er gældende for flere oldtidsperioder, og især er der blevet opbygget en meget fin keramikronologi for yngre stenalderens tragtbægerkultur⁵⁾ samt for hele ældre jernalder.⁶⁾ Inden for disse nævnte tidsrum er der endog i nogle tilfælde tale om endnu snævrere keramikdateringer, f.eks. førromersk jernalder periode IIIB-keramik, som henføres til de sidste to-tre årtier før Kr. f..⁷⁾ For de fleste oldtidsperioder gælder det, at den opbyggede keramikronologi bygger på hele lerkartype-forrådet, og ikke på enkelte ledetyper. Det er således ikke nødvendigt at finde skår fra én bestemt kartype i et fundmateriale for at kunne datere fundet.

Knap så gunstig er situationen for det tidsrums keramik, som kan forventes at være indlejret i aflejringslagene i landsbyer af ældste navnelag. A priori kan det antages, at der vil blive tale

om keramik fra yngre jernalder, middelalder, renæssance samt nyere tid.⁸⁾ For hele yngre jernalder må skylden for en manglende forfinet keramikkronologi tillægges den udprægede fundmangel, som har været rådende for denne periode. En bedring synes dog på vej. For germansk jernalder er der i de seneste år dukket nogle keramikførende pladser op,⁹⁾ men langt bedre ser det ud for vikingetiden. De omfattende byudgravninger¹⁰⁾ samt de nyopdannede vikingetidslandsbyer¹¹⁾ har medført en betydelig forøgelse af materialet, som nu blot venter på en indgående udforskning. Under alle omstændigheder vil det dog tage lang tid, før keramikkronologien i yngre jernalder vil blive så forfinet som f.eks. for ældre jernalder.

For middelalderens vedkommende er situationen ikke bedre.¹²⁾ Skønt keramikmaterialet er meget stort - efter købstadsudgravninger,¹³⁾ borg- og voldstedudgravninger¹⁴⁾ samt undersøgelse af et par keramikværksteder¹⁵⁾ - er udforskningen af middelalderens keramik ikke nået langt. Der må også her forventes at gå mange år, inden denne periodes keramikkronologi når samme stade som for de fleste oldtidsperioder. Fundmangel præger heller ikke 1500-1600-tallet. Også her er en manglende forskningsindsats skyld i, at der kun er tale om en meget grov keramikkronologi.¹⁶⁾

Sammenfattende kan det siges, at den opstillede keramikkronologi for tiden yngre jernalder til 1600-tallet lider af store mangler. Kun enkelte lerkartyper, f.eks. den blyglaserede kande med "standarddateringen" 1250-1350,¹⁷⁾ kan dateres nærmere, medens den resterende del af keramikmaterialet endnu kun kan indplaceres inden for ret vide rammer. Keramikken er således i øjeblikket ikke særlig velegnet til løsning af dateringsspørgsmål og påvisning af kontinuitet. Kun en række ret grove dateringer kan opnås gennem den eksisterende keramikkronologi, men forhåbentlig vil der i en ikke alt for fjern fremtid blive skabt en langt finere kronologi baseret på hele keramikforrådet, så sikrere og mere præcise dateringer gøres mulige.

I øjeblikket eksisterer der tilsyneladende ikke andre muligheder end at benytte keramikken som daterende elementer. Naturvidenskabelige dateringsmetoder er dels for kostbare - hvis dateringerne i hovedsagen skulle skaffes ved hjælp af disse - og dels ikke uden problemer i forbindelse med småfelt-udgravninger i landsbyer. I visse tilfælde er det dog muligt og givtigt at gøre brug af disse dateringsmetoder, og her vil interessen især centrere sig om

dels at få underbygget og eventuelt præciseret dateringer foretaget på grundlag af skårmaterialet af det nederste aflejringslag i kontinuitetsrækken og dels at skaffe datering af nedre lag, hvor keramikmaterialet enten mangler eller ikke kan give entydig datering.

Til supplerung af keramikdateringerne kan følgende naturvidenskabelige dateringsmetoder komme på tale i forbindelse med landsbyudgravningerne: 1) kulstof 14-metoden, 2) dendrokronologi og 3) thermoluminescensdatering. I det følgende skal kort redegøres for problemer ved de enkelte metoder i forbindelse med små udgravningsfelter. Udelades skal alle generelle problemer og usikkerheder ved dateringsmetoderne, idet der henvises til den foreliggende litteratur.¹⁸⁾

1) *Kulstof 14-metoden.* Det dateringsmateriale, der især kan komme på tale i forbindelse med C-14-dateringer, er trækul. I aflejringer i landsbyer findes normalt noget trækul, men dermed er sagen ikke klaret. For det første skal der anvendes ca. en halv snes gram trækul til en C-14-analyse. Det er kun sjældent, at så meget trækul findes samlet i lagene, og da normalt kun i ildsteder eller brandlag. For det andet er der som regel ikke tale om hermetisk lukkede lag, og det medfører, at det oftest er umuligt at afgøre, om trækul (undtaget er her ildsteder samt brandlag) indlejret i f. eks. nederste lag virkelig er beliggende i primært leje. Der kan være tale om langt ældre eller yngre trækulsmateriale. For det tredje angiver C-14-dateringerne ikke træets brændingstidspunkt, men derimod et gennemsnit af alderen på årringene i træet. Det medfører, at hvis trækul fundet i et ildsted stammer fra (på brændingstidspunktet) meget gammelt træ, så vil dateringen intet have med ildstedets anlæggelsestidspunkt at gøre. Man skal således i hvert fald sørge for, at trækullet stammer fra småkviste og mindre grene, og dermed indskrænkes mulighederne yderligere for at skaffe de nødvendige gram trækul til analyse.

C-14-metodens muligheder for givtig anvendelse til underbygning af keramikdateringerne må vurderes som ret ringe, og man må nok på forhånd afskrive den som væsentlig faktor i dateringsarbejdet.

2) *Dendrokronologi.* Dendrokronologi - eller årringsdatering - bygger på måling og sammenstilling af årringenes tykkelse i træ. Problemerne ved denne metode i forbindelse med dateringsgravninger i landsbyer er for det første, at det tilsyneladende er meget sjæl-

dent at finde velbevaret træ i aflejringerne,¹⁹⁾ og iøvrigt skal det være træ af en vis størrelse, idet der normalt kræves ca. 60-70 årringe for sikker datering.²⁰⁾ For det andet er der det problem, at en årringskurve endnu ikke er blevet opbygget for det fynske område. Muligheden for at hægte eventuelt materiale på Slesvig-områdets standardkurve foreligger dog, men forholdet skal først undersøges nærmere.²¹⁾ Et tredje problem ved denne metode - hvis det skulle lykkes at finde noget anvendeligt træ - er, at der også her kan være tale om genanvendt træ, således at en undersøgelse vil give en langt tidligere datering end det lags afsætning, hvori træet er aflejret.

Dendrokronologiens muligheder og betydning for dateringsbidrag i forbindelse med dateringsudgravningerne i fynske landsbyer må således vurderes som ret lille.

3) *Thermoluminescens-datering*. Dateringsmaterialet ved thermoluminescens-datering er kvarts- og feldspatkorn, der indgår i keramik og sten, og som har været opvarmet til over 300-400 grader celcius.²²⁾ For keramiks vedkommende overskrides denne grænse ved den normale lerkarsbrænding, hvor temperaturen når op på ca. 500-900 grader, alt efter den rådende brændingsteknik.²³⁾

Thermoluminescens-metoden synes langt mere anvendelig end de foregående omtalte naturvidenskavelige dateringsmetoder. Dateringsmaterialet er her det samme som for keramikdateringerne - skårmaterialet -, og thermoluminescens-metoden kan således direkte understøtte dateringer foretaget på grundlag af keramikken. Metoden kræver ikke hermetisk lukkede lag for at sammenstille dateringsresultaterne med keramikdateringerne.

Yderligere kan tilføjes, at metoden netop med fordel kan anvendes i forbindelse med materiale fra jernalder, middelalder og nyere tid, idet der opereres med en procentvis usikkerhed.²⁴⁾ Det betyder, at dateringsmarginen er langt mindre for dette tidsrum end f.eks. for et stenaldermateriale.

Thermoluminescens-metoden synes således velegnet til underbygning af keramikdateringer i forbindelse med dateringsgravninger i eksisterende landsbyer.²⁵⁾

GRAVETEKNIK

A) *Udgravningsfelterne*. Så vidt muligt gives udgravningsfelterne samme størrelse, ca. 10 m². Af dokumentationsmæssige grunde er det at foretrække lange, smalle felter, f.eks. 2 x 5 m. For det

første bliver den maksimale afstand fra fundgenstand til nærmeste profil lille (1 m). Det vil sige, at usikkerheden ved at indprojicere fund på iagttagne lag i profilen bliver ret minimal. For det andet giver det aflange felt to profiler af god længde, hvor lagfølge og -forløb let kan iagttages.

B) *Udgravning*. Udgravningen af felterne foregår ved fladeafgravning, dels med skovl og dels med graveske. Skovl anvendes især i de øvre lag, der som regel er de tykkeste og lettest adskillelige, og hvor fundmaterialet oftest er størst,²⁶⁾ men tillige af mindste betydning i forbindelse med problemstillingen.²⁷⁾ Afgravningen foretages stratigrafisk, således at de enkelte lag, der kan registreres, afgraves i sin helhed.

C) *Registrering*. De enkelte lag tegnes, beskrives og nivelleres, og eventuelt fotograferes. Lagplaner udarbejdes i 1:20, og der nivelleres for hver meter. Alle skår og andre væsentlige fundgenstande, f.eks. redskaber og kridtpiber, indmåles, både i plan og niveau.

De to lange profiler tegnes, beskrives og fotograferes.

4.2 METODISKE PROBLEMER

Ved den i foregående afsnit formulerede arbejdsmetode er skabt en fremgangsmåde, som løser de to væsentlige problemer ved totaludgravningsmetoden, omkostningsstørrelsen og den manglende mulighed for at foretage undersøgelser i eksisterende landsbyer. Omkostningerne pr. undersøgelsesby er minimale ved felt-metoden i forhold til totaludgravning.

Ved at grave små felter på ca. 10 m² kan det lade sig gøre at inddrage de eksisterende landsbyer som undersøgelsesobjekter. Der kan normalt findes ubenyttede arealer af disse størrelser forskellige steder i de nuværende landsbyer, skønt det er vanskeliggere, end man umiddelbart forestiller sig. Den udtynding af gårde i landsbyerne, som udskiftningstiden medførte, har ikke betydet, at landsbyerne i dag ligger hen som åbne bebyggelser. I stedet for de udflyttede gårde er der kommet mange beboelseshuse, og - hvad der gør det vanskeligere for landsbyarkæologer - de gamle tofter er blevet udlagt med prydhaver, ikke blot ved de nye huse, men også ved de tilbageblevne gårde. Hvis man derfor ikke vil til at rive buske op eller grave i græsplæner - det vil gøre undersøgelser-

ne upopulære - må man acceptere, at felterne ikke kan placeres på allerbedste måde. Det er nødvendigt at være indstillet på, at enkelte dele af en bytomt må lades ude af betragtning, hvis der ikke kan findes ubenyttede arealer, hvor tilladelse til at grave kan opnås. Normalt kan problemet dog løses nogenlunde tilfredsstillende, men medfører, at man ikke på forhånd kan planlægge felternes placering, og eventuelt fastsætte bestemte fordelingsmønstre eller bestemte afstande felterne imellem.

På den ene side løser den skitserede arbejdsmetode således de væsentlige problemer, som var gældende for totaludgravningsmetoden, men på den anden side indeholder den en række problemer, som medfører, at resultaterne bliver langt mere usikre end ved totalundersøgelse. I det følgende skal disse problemer fremføres, således at de kan indgå i en samlet vurdering af felt-metodens anvendelighed.

A) *Bebyggelsens art?* Ved felt-metoden følger man kun små udsnit af aflejringslagene og får derved ikke oplysning om, hvilken form for bosættelse, som har afsat disse lag. Det er umuligt at sige, hvorvidt der er tale om en landsby (min. 3 økonomiske enheder med overvejende agrarproduktion) eller anden bebyggelsesform. Man kan således ikke afgøre om den ældste, registrerede bebyggelse i kontinuitetsrækken tilhører en enkeltgård eller en landsby, og man kan heller ikke fastslå, hvorvidt bebyggelsen i en kortere eller længere periode har bestået af en anden form end landsbybebyggelse. (Det er f.eks. umuligt at belyse, om bebyggelsen i et kortere eller længere tidsrum kun har bestået af 2 økonomiske enheder med overvejende agrarproduktion, eller den hele tiden har været på 3 eller derover, som det kræves ifølge den opstillede definition for at kalde bebyggelsen en landsby).

Metoden kan således kun give oplysning om en kontinuerlig bebyggelse, men ikke om hvilken art bebyggelsen er af. Dette er kun muligt ved totaludgravningsmetoden.

B) *Ældste lag?* Når man graver en serie felter á ca. 10 m^2 i en landsby, er det langt fra sikkert, at man rammer ned i det ældste bebyggelseslag (ældst i kontinuitetsrækken -ældre lag er uden interesse, se afsnit 4.1), selvom felterne er spredt ud over tomten på bedste måde. Aflejringslagene fra den ældste bebyggelse kan være så begrænsede i udstrækning eller så uheldigt (i denne sammenhæng) aflejret, at ingen af felterne rammer dem.

Ved vurdering af metodens resultater skal man således være klar over, at det ældste, registrerede aflejringslag (i den kontinuerlige række) ikke samtidig behøver at være resterne efter landsbyens/bebyggelsens anlæggelsesfase. Dette problem kan også kun fuldt løses ved totaludgravning.

C) *Kontinuitet?* Arbejdsmetoden giver ikke mulighed for at følge kontinuiteten år for år. For det første kan den opstillede keramikronologi overhovedet ikke angive så præcise dateringer, og for det andet kan det ikke forventes, at der i aflejringslagene inden for de små felter findes keramik aflejret med så korte tidsintervaller. Det er således kun muligt at følge kontinuiteten i grove træk. Man kan derfor ikke med sikkerhed afgøre, om landsbyen f.eks. har ligget øde i 50 eller 100 år, og først derefter genopstået. Ved totalundersøgelse er mulighederne større for at påvise sikker kontinuitet, idet man foruden det langt større keramikmateriale også får mulighed for at følge de egentlige bebyggelsesrester.

Felt-metoden kan således kun angive et sandsynligt kontinuitetsforløb. Understreges skal det dog, at man ikke kan tale om kontinuitet, hvis hele perioder ikke er repræsenteret i keramikmaterialet. Foreligger der f.eks. i et materiale fra en landsby keramik fra ældre romersk jernalder og fra vikingetid, middelalder og op efter, kan man ikke drage den slutning, at der er kontinuitet tilbage til ældre romertid. Yngre romertid, ældre germansk jernalder og yngre germansk jernalder mangler - og en så stor lakune kan ikke forklares ved brist i keramikdateringer eller i fundmateriale.

D) *Datering?* I tilknytning til punkt C skal den usikkerhed, der kommer til at herske omkring dateringerne af aflejringslagene, pointeres. Når den opstillede keramikronologi, som i forvejen ikke er særlig forfinet, skal anvendes på et materiale bestående af få enkeltskår, medfører dette en øget usikkerhed omkring dateringerne. Jo mindre materialet er, jo større usikkerhed bliver der omkring dateringerne, og dette er ikke mindst gældende, når keramikronologien for det a priori antagne mulige tidsrum indtil videre kun omfatter få nærmere datérbare lerkartyper.

Disse fire ovennævnte punkter udgør de væsentligste problemer ved arbejdsmetoden, og umiddelbart kunne man få det indtryk, at der er så store usikkerhedsmomenter ved denne metode, at den måtte opgives på forhånd. Metoden kan ikke belyse bebyggelsens art,

ikke 100% sikkert fastslå tidspunktet for den ældste bebyggelses anlæggelse, ikke bevise en fuldt sikker kontinuitet og endelig endnu ikke yde overvældende sikre dateringer. Når vi dog alligevel har valgt at prøve at anvende metoden i praksis, skyldes det, at der kan indvindes givtige og brugbare resultater - man skal blot være fuldt klar over metodens problemer og begrænsninger. Et andet spørgsmål er så, om det er muligt at minimere disse problemer. Dette spørgsmål vil blive taget op i forbindelse med den samlede vurdering af metoden (4.4) efter fremlæggelse af de foreløbige undersøgelser i felten.

4.3 FREMLÆGGELSE AF FORELØBIGE RESULTATER

Med en bevilling fra Institut for Historie og Samfundsvidenskab ved Odense Universitet, indledtes i efteråret 1975 de første forsøg med felt-metoden. Bevillingen omfattede midler til undersøgelse i tre fynske landsbyer, nemlig Rønninge, Flemløse og Marslev, se fig 6.

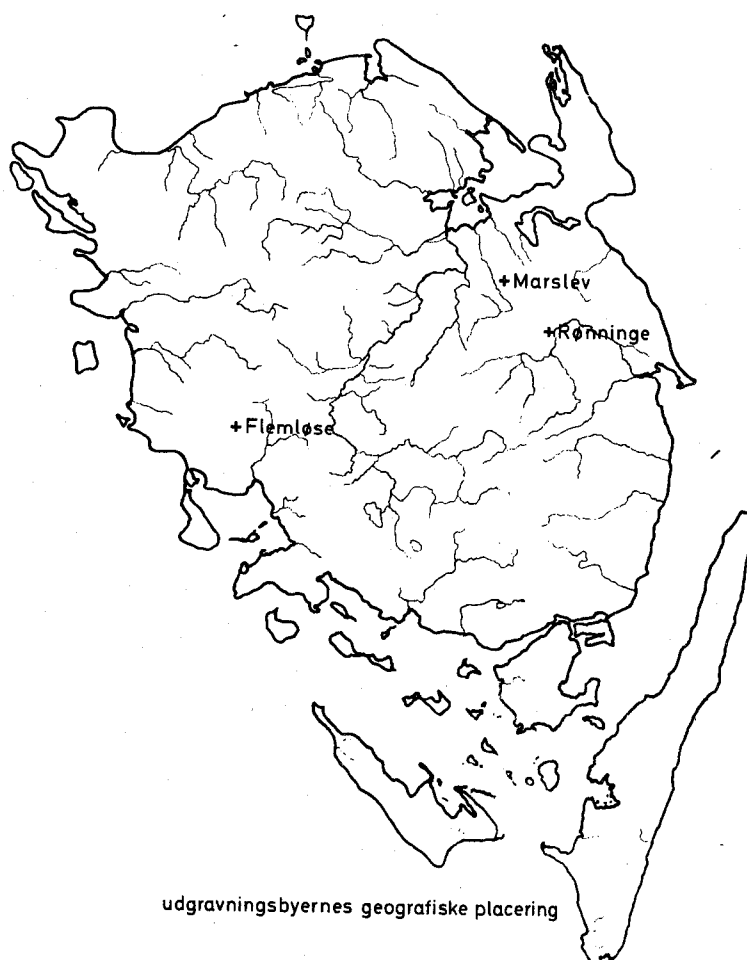

Fig. 6

Målet med gravningerne var dels at belyse metodens anvendelighed i praksis og dels at indhøste viden om kontinuiteten i 3 landsbyer af ældste navnelag, af henholdsvis navnetyperne -inge, -løse og -lev. I det følgende skal resultaterne fra disse undersøgelser nærmere gennemgås.

FREMLÆGGELSESPRINCIPPER

Udgravningerne i de tre landsbyer blev foretaget efter den i afsnit 4.1 omtalte arbejdsmetode, som indebærer stratigrafisk gravning med et højt dokumentationsniveau, omfattende tegning af lag og profiler, nivellering, samt indmåling af samtlige skår og andre datérbare genstande. Metodens udgangspunkt er den "traditionelle" arkæologiske arbejdsmetode, hvor man prøver at fastholde flest mulige data for eventuel senere anvendelse, idet en udgravning samtidig er en ødelæggelse af kildemateriale. Den ret detaljerede arbejdsmetode var bevidst valgt, fordi erfaringer og dokumentationsmateriale fra udgravningerne i de tre landsbyer skulle danne grundlag for senere vurdering af metoden, herunder forslag til omformning og forbedring.

Uden at gå ind i diskussionen af arbejdsmetodens brugbarhed/omformning - et forhold som skal tages op i afsnit 4.4 - skal det dog anføres, at lagdelingen i de undersøgte landsbyer kun i meget begrænsede tilfælde kan anvendes i dateringsmæssig sammenhæng. For det første er det kun muligt at udskille få sikre aflejringslag, hvorved stratigrafiens betydning i dateringssammenhæng begrænses, og for det andet kan kun enkelte lag regnes for lukkede, medens der i hovedparten af tilfældene er tale om blandede eller omlejrrede lag, også når der ses bort fra de iagttagbare, sekundære forstyrrelser. Hele det dateringsmæssige udsagn må således udelukke de hvile på en samlet vurdering af keramikmaterialet uden hensyntagen til skårmaterialets indlejring. Herved undgås iøvrigt at datere lag (via keramik) for på grundlag af lagdateringerne at nå frem til hvilke tidsperioder, der er repræsenteret på det enkelte udgravningssted. Til gengæld mangler så muligheden for stratigrafiske dateringsbidrag.

Ved den følgende gennemgang af udgravningerne i Rønninge, Flemløse og Marslev indtager behandlingen af de enkelte felters keramik den primære plads. Det er igennem keramikken alene, at de samlede dateringsresultater nås.

På trods af stratigrafiens uanvendelighed i dateringsmæssig

sammenhæng, er det tanken i fremlæggelsen af undersøgelserne at gennemgå de iagttagne aflejringer i felterne og tillige oplyse om indholdet af fundmateriale i de enkelte lag. Formålet hermed er, dels at give en generel beskrivelse af aflejningsforholdene på de enkelte udgravningssteder, dvs. lagenes karakter og tykkelse, og oplysninger om eventuelle bygningsspor, og dels gennem den generelle beskrivelse at dokumentere den fremsatte påstand om, at stratigrafien i landsbyaflejringer kun i få tilfælde kan benyttes i dateringsmæssig sammenhæng. Dette sidste forhold vil således være af betydning for diskussionen i afsnit 4.4 om arbejdsmetodens eventuelle omformning.

Gennemgangen af undersøgelserne i den enkelte landsby vil falde i tre hovedafsnit:

- A) *Kort beskrivelse af udgravningslandsbyen.* Afsnittet vil indeholde, 1) en begrundelse for valget af udgravningsbyen, 2) en kort beskrivelse af byens topografi, herunder undergrundsforhold, og endelig 3) en oversigt over fund og anlæg fra middelalder og tidligere - forhold som kan være af interesse i forbindelse med problemstillingen om landsbyens kontinuitet. (Fund og anlæg fra nyere tid anses for værende af mindre betydning i denne sammenhæng).
- B) *Udgravningsfelterne.* De enkelte udgravningsfelter vil blive gennemgået efter følgende mønster: 1) en kort beskrivelse af feltets form, størrelse og placering, 2) en gennemgang af de iagttagne hovedaflejringslag med henvisning til en gengivet, tegnet profil. (I forbindelse med beskrivelsen af det enkelte lag vil der blive givet en rammedatering på grundlag af den indlejrede keramik. Begrundelsen for dateringen - bortset fra de få stratigrafiske dateringsbidrag - gives idet efterfølgende afsnit om keramikken). Og endelig omfatter punkt 3) det vigtigste led i forbindelse med problemstillingen, nemlig en oversigt over den - i dateringsmæssig sammenhæng - så vigtige keramik. Keramikgennemgangen vil blive foretaget ud fra en opdeling af materialet i grupper på grundlag af godstype - en opdeling som samtidig repræsenterer en grov kronologisk gruppering. Der bliver tale om følgende kategorier: I. *Blødbrændt gods*,²⁸⁾ II. *Gråsort gods*,²⁹⁾ III. *Rødbrændt renæssance-gods*,³⁰⁾ og IV. *Jydepotter*.³¹⁾ Nyere materiale, såsom porcelæn, samt andre daterende genstande, f.eks. kridtpiber, vil blive behandlet i en fælles gruppe under betegnelsen *Iøvrigt*. I keramikafsnittet er det hensigten at give henvisninger til godstypernes fordeling i de enkelte aflejringslag.

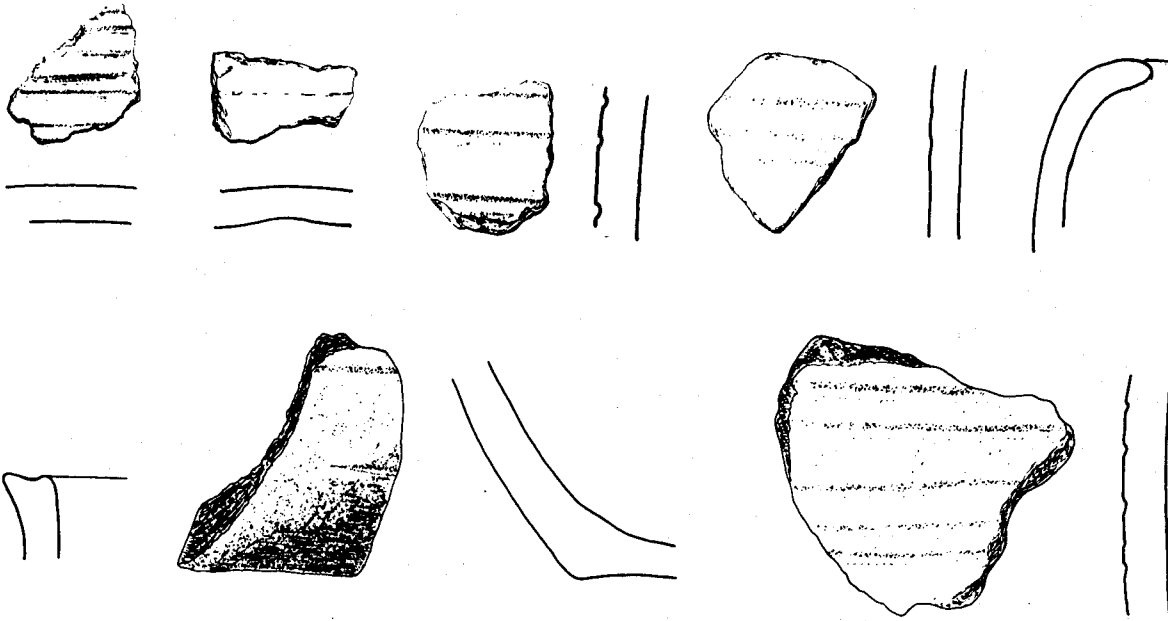
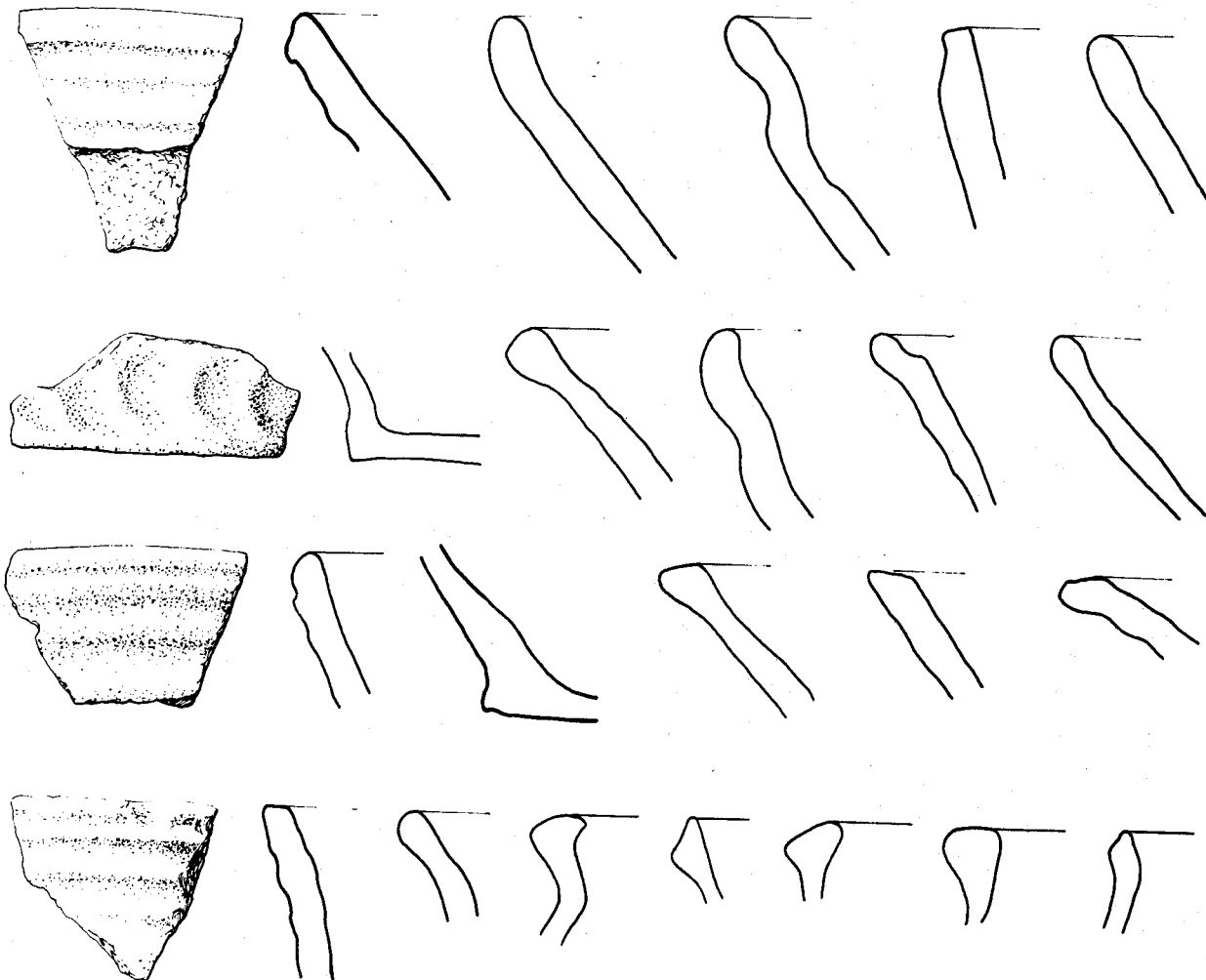
GODSTYPE I:**GODSTYPE II:**

Fig. 7

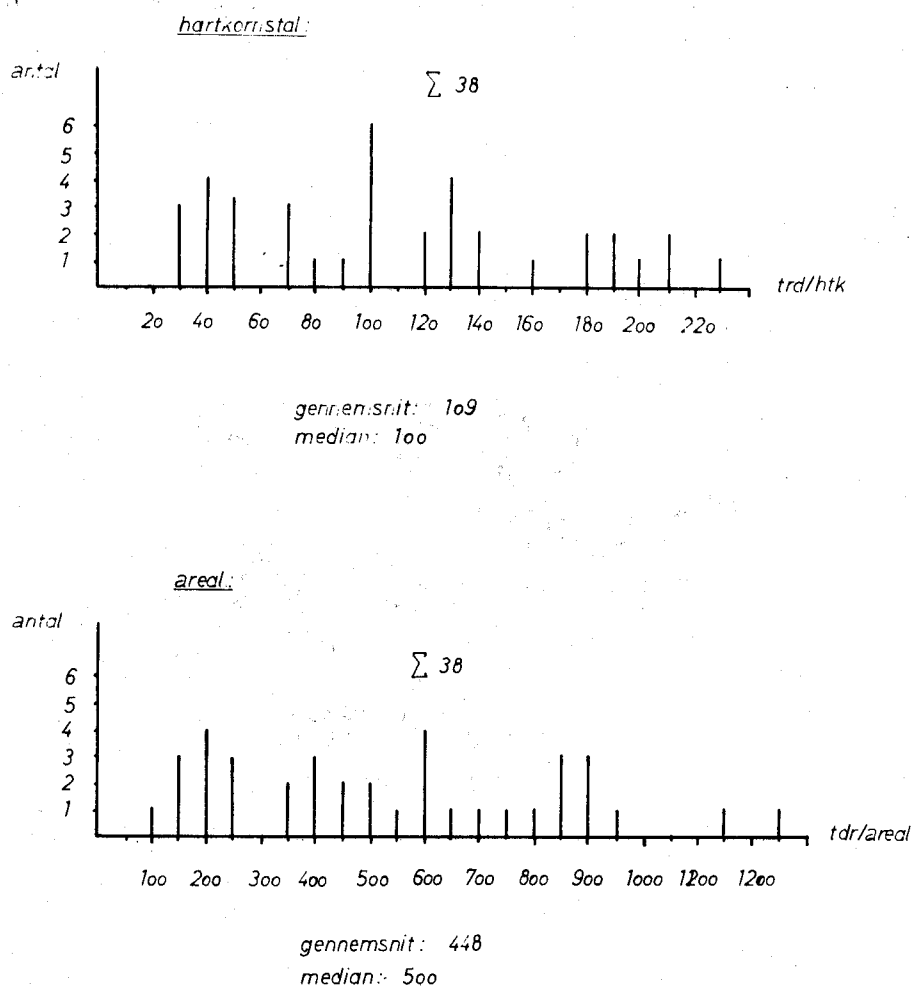
ca. 1:2

C) *Samlet oversigt over dateringsresultater.* I dette punkt vil der blive givet en sammenfatning af dateringsresultaterne fra de enkelte felter i form af opstilling af et skema over hvilke tidsperioder (arkæologiske dateringer), der har kunnet påvises repræsenteret i materialet fra landsbyen.

4.3.1 RØNNINGE

Den østfynske landsby Rønninge var første undersøgelsesby og kampagnen fandt sted i tiden slutningen af oktober til midten af november måned 1975.

Landsbyer af -inge-typen

Sogneprocent: 53%

Fig. 8

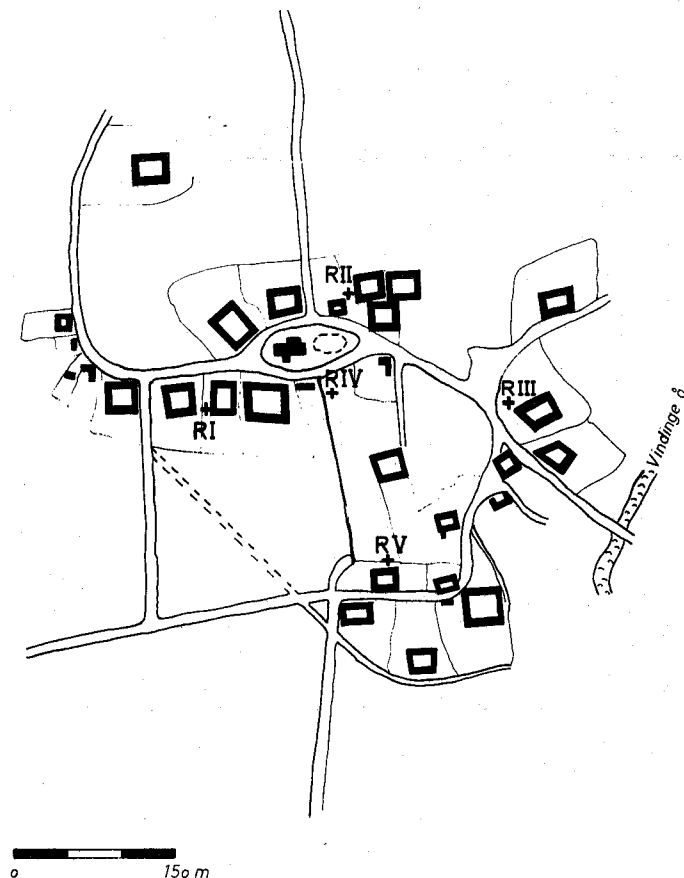
4.3.1.1 KORT BESKRIVELSE AF RØNNINGE

UDVÆLGELSE

Valget af Rønninge foretoges dels fordi der her er tale om en ret stor repræsentant for -ingetype-landsbyerne og tillige en sogneby,³²⁾ og dels fordi landsbyen ikke i overvældende grad har ændret karakter efter udskiftningstiden. Det sidste medfører, at Rønninge i dag ligger hen som en ret åben by, hvorfor gravemulighederne er ret gode.

TOPOGRAFI

Kortet, fig. 9 viser et udsnit af udskiftningskortet over Rønninge by tegnet i 1785.³³⁾

RØNNINGE 1785. Udsnit af udskiftningskort.

Af kortet kan ses, at landsbyen delvis er opdelt i to bydele. Den nordvestlige del med kirken liggende på en af veje omgivet plads adskilles fra den anden bydel - bydelen ved åen - af et lavt område, som strækker sig fra nord ned gennem byen indtil den "forbindende" gård nord for R V.

» Rønninge by er beliggende på et ret jævnt formet terræn. Højest placeret er kirken og gårdene omkring denne. Herfra falder terrænet mod syd og øst ned mod å-bydelen, der som helhed ligger lavere end kirkebydelen. Den nordlige del af å-bydelen er placeret på en slags halvø, idet den på den ene side har å og ådal, og på den anden side - ind mod kirkebydelen - har det oven for omtalte lave område, som ifølge lokale beboere tidligere har været et ret fugtigt område.

På grundlag af de foretagne undersøgelser samt ved samtaler med lokalbefolkningen kan undergrundsforholdene for Rønninge by i grove træk belyses. I området syd for kirken ned mod bydelen ved åen er der tale om en stor mod syd og sydøst jævnt skrånende flade bestående af fint sand. Nord og øst for kirken, samt under hele å-bydelen er undergrundsmaterialet grus med mange op til håndstore sten. Undergrunden er her meget vanskelig at arbejde i med skovl og spade.

FUND OG ANLÆG

Ved kanten af det nu opfyldte gadekær umiddelbart øst for kirken står en *runesten* med følgende indskrift: "Sote satte denne sten efter sin broder Elev, søn af Asgot med det røde skjold."³⁴⁾ Stenen har ifølge overleverede oplysninger tidligere stået på en høj et lille stykke sydvest for kirken.³⁵⁾ Runestenen dateres til 900-tallet.³⁶⁾

Rønninge kirke ligger på en lille banke og er således hævet lidt op over de omkringliggende gårde. Kirkens kerne består af en senromansk teglstensbygning, hvoraf nu kun skibets sidemur og vestgavl er bevarede.³⁷⁾ Anlæggelsestidspunktet for denne kirke kan således sættes i forbindelse med slutningen af den romanske periode, altså med opførelse engang i 1200-tallet.

4.3.1.2 UDGRAVNINGSFELTERNE

Udgravningsfelternes fordeling ses af kortet, fig. 9. Bemærkes

skal det, at der i Rønninge gravedes kvadratiske felter på 3 x 3 m.. Først fra og med næste udgravningsby, Flemløse, anvendtes de aflange, smalle felter.

R I

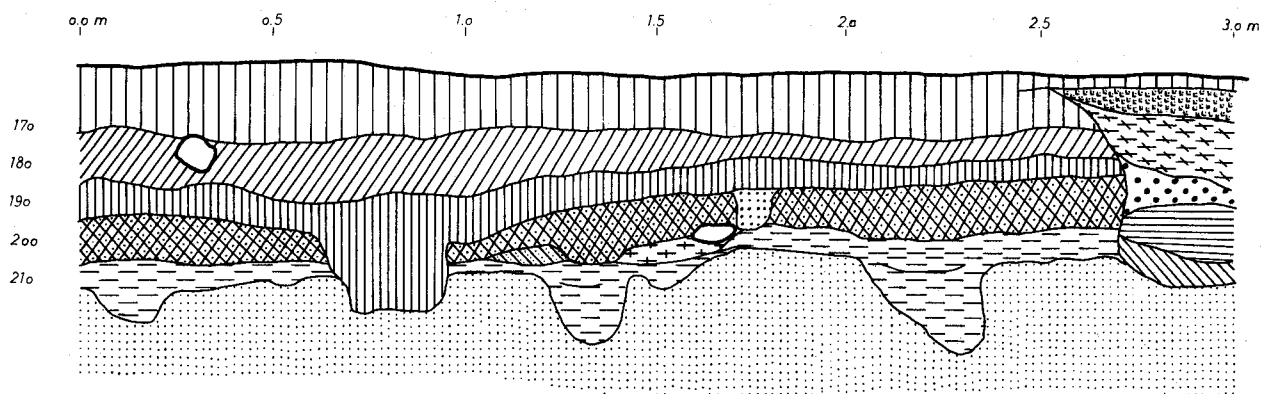
FELTET

Feltet gravedes som et 3 x 3 m. kvadrat. Ved hjælp af frivillig arbejdskraft udvidedes feltet senere, først mod syd, hvor en 2 x 4 m. udvidelse dog hurtigt måtte opgives, da området var stærkt forstyrret som følge af en kabelnedgravning, og derefter mod sydøst, hvor der gravedes et tilstødende felt på 7 m². Det totalgravede felt under betegnelsen R I omfatter således ialt 16 m². Udvidelsen af feltet skyldtes ønsket om at skaffe yderligere datérbart materiale fra nederste bebyggelseslag, se derom neden for. Området, hvor feltet placeredes, ligger i dag hen som et ubenyttet hjørne af en have.

AFLEJRINGER

Ved gennemgravningen af kulturlaget, der havde en samlet tykkelse på 50 - 60 cm., kunne iagttages ialt 5 hovedaflejringslag, se profil Ø - V, fig. 10.

RØNNINGE I profil Ø - V

muldrag, humusholdigt sand med ler	rødbrunt sand med grus, indh. trækulspartikler
mørkegråt ler med sand, enkelte gule lerpletter	grågult grus med ler
mørkegråt, fedt ler, trækulsholdigt	gråt sand
gult, fedt ler, indh. trækulspartikler - lerguvt	gult grus med sand
gråt, fedt ler	humusholdigt sand med ler
rødgult grus med sand	grågult ler med sand og grus
gulligt sand med grus	undergrund, lyst sand

Fig. 10

Taget fra neden er der tale om følgende: 1) Et op til 10 cm. tykt grusblandet sandlag indeholdende trækulspartikler. Fra laget var der gravet ialt 12 (mulige) stolpehuller ned i undergrunden, dog ingen på over 25 cm's dybde. Noget sammenhængende system stolpehullerne imellem kunne ikke iagttages. Blandet lag bestående af oprindeligt muldlag samt første bebyggelseslag. Datering af bebyggelseslaget, formodentlig vikingetid. 2) 10 - 15 cm tykt lergulvlag. I hovedfeltet kunne kun registreres én fase i laget, hvorimod det i udvidelsen mod sydøst var muligt at iagttage 2 gulvlag umiddelbart over hinanden. Den samlede tykkelse af laget (de 2 gulvlag) var her på ca. 20 cm.. Ved gennemgravningen støttes i det nedre gulvlag på en række syldsten - bevaret i 2 m's længde - bestående af to stolpesten på 30-35 cm's størrelse, og herimellem en række mindre sten, ca. 20 cm. i omfang. Oven på hver af gulvlagene lå der et tyndt snavslag bestående af sand, aske samt en del trækulsstykker og -partikler. Begge gulvlag kan på grundlag af den indlejrede keramik dateres inden for tidsrummet 1500-1700-tallet. 3) Et 5-10 cm. tykt sandblandet lerlag med en del trækulsstykker. Enkelte nedgravninger fra dette lag ned i foregående, se eksempelvis på den gengivne profil. Omlejret affaldslag, indeholdende materiale fra flere tidsperioder. 4) 10-15 cm. tykt lag bestående af ler med sand. I laget fandtes enkelte lerkliningsstykker samt en del gule lerpletter (fra lergulv?). Også dette lag må tolkes som værende et omlejret affaldslag. Flere tidsperioder er repræsenteret i fundmaterialet. 5) Stærkt humusholdigt muldlag på 15-20 cm..

Den kraftige forstyrrelse i V-delen af feltet (se gengivne profil) skyldes den oven for omtalte kabelnedgravning.

I. *Blødbrændt gods*. Ialt 11 skår kan henføres til denne kategori. Af disse er de 9 fundet i lag 1 - lag 1 indeholdt udelukkende keramik af denne godstype -, medens de resterende 2 skår er fremdraget i forstyrrelsen i V-delen af feltet. Blandt materialet fra lag 1 er der et randskår med stærkt indadbøjet rand og et bugskår med fortykkelse, som må stamme fra overgangen bug til bund. Det kan ikke helt sikkert afgøres, hvorvidt sidstnævnte skår stammer fra et rund- eller fladbundet kar, dog nok snarest et rundbundet. De øvrige 7 skår fra lag 1 er af samme karakter som de 2 nævnte skår. Farven veksler fra lysebrunt over gråt til gråsort. Skærven er rødlig for nogle skår, for andre helt sort. En del grus som

magringsmateriale. Keramikmaterialet kan ud fra randskåret, det omtalte bug/bundskår samt skårenes generelle karakter henføres til vikingetid, formodentlig før år 1000.³⁸⁾ De 2 skår fundet i forstyrrelsen i V-delen af feltet er meget små og ukarakteristiske, hvorfor datering er umulig.

II. *Gråsort gods*. 69 skår kan henføres til denne gruppe. Materialet fordelte sig jævnt i lagene 3 og 4 samt i forstyrrelsen i V-feltet. Enkelte skår af godstype II fandtes i lag 5.

I forstyrrelsen i V-delen af feltet fandtes et bundskår med fingerindtryk fra en blyglaseret kande. Skåret falder egentlig ikke ind under godstype II, idet det er glaseret, men er alligevel medtaget her, idet det er det eneste blyglaserede middelalderskår, der er fremkommet ved udgravningerne i Rønninge, Flemløse og Marslev. "Standard-dateringen" for disse kander er 1250-1350.³⁹⁾

III. *Rødbændt renæssancegods*. Til denne gruppe kan henregnes ialt 39 skår. Af disse stammer 21 fra stjertpotter og -pander, 3 fra fade, medens resten er skårstumper, hvor kartypen ikke kan afgøres. Materialet var indlejret i lagene 2, 3, 4, og 5. I det ældste gulvlag i lag 2 fandtes udelukkende skår af stjertpotter,⁴⁰⁾ medens der i det øvre gulvlag foruden skår af godstype III også fandtes jydepotteskår (type IV). Fadskårene stammer fra lag 3 og 5.

IV. *Jydepotter*. Ialt 12 skår kan henføres til denne gruppe. Det drejer sig om 5 randskår, en tå, et ornamenteret skår, samt 5 små bugskår. Skårene fordelte sig jævnt i lagene 2 (øvrige gulvlag), 3, 4 og i mindre udstrækning i 5.

Iøvrigt. I lagene 4 og især i 5 fandtes en stor mængde porcelæn samt formodentlig nyere stentøj. Dette materiale må antages at stamme fra de sidste 100-200 år.

Af andre daterede fund kan nævnes 4 brudstykker af kridtpiber. Et af stykkerne stammer fra lag 5, to fra lag 4, og endelig et fragment af et pibehoved fra øvre lergulvlag i lag 2.

R II

FELTET

Felt R II anlagdes i en urtehave og gravedes som et 3 x 3 m. kvadrat.

AFLEJRINGER

Kulturlaget - med en tykkelse på 50-60 cm. - var af langt mere ensartet karakter her end ved R I. Der kunne kun iagttages 3 hovedaflejringslag, se gengivne profil N-S, fig 11. Taget fra neden er der tale om følgende lag: 1) Et op til 10 cm. tykt lag bestående af grus- og sandblandet ler med enkelte småsten. Laget tolkes som værende det oprindelige marklag. Under laget kunne iagttages et par enkelte små gruber nedgravet i undergrunden; ingen stod dog tilsyneladende i forbindelse med laget, se eksempelvis på den gengivne profil. 2) 25-30 cm. tykt, sandblandet lerlag. I laget konstateredes enkelte sekundære forstyrrelser, bl.a. nyere nedgravninger indeholdende haveaffald og skelettet af et svin. Affaldslag uden bygningsspor. Datering: yngre middelalder. 3) Et ca. 20 cm. tykt muldlag.

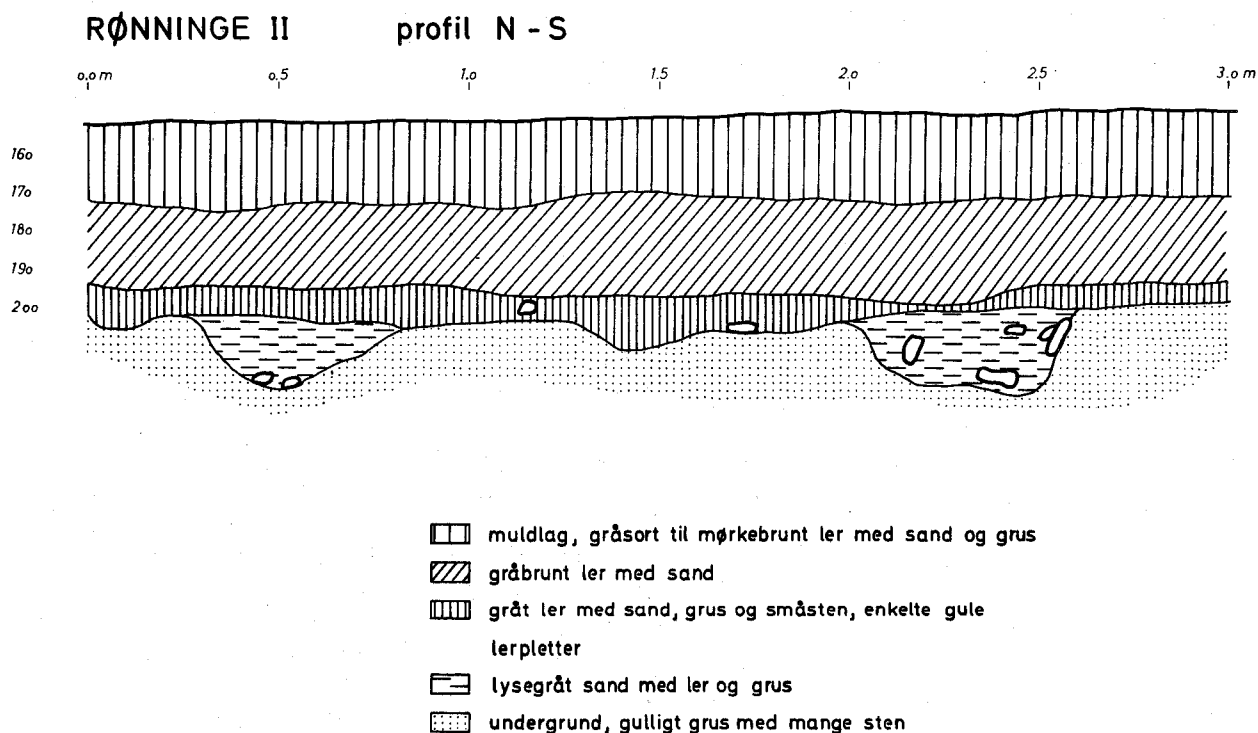

Fig. 11

KERAMIK

II. Gråsort gods. Ialt 27 skår kan henføres til denne gruppe. Af disse er de 18 fundet i lag 2, de 8 i lag 3, og endelig det sidste i det formodede marklag (lag 1). Blandt materialet fra lag 3 er et randskår fra en kande med sandsynlig datering til 13. eller 14. årh.

III. *Røddbrænt renæssancegods*. Kun ét skår kan indplaceres i denne kategori. Skåret stammer sandsynligvis fra en stjerpotte eller -pande. Glaseret både på yder- og inderside. Fundet i forstyrrelse i lag 2.

IV. *Jydepotter*. Denne gruppe tæller kun 2 skår, heraf et randskår. Begge skår er fundet i lag 2, det ene i en forstyrrelse, det andet i en mulig sekundær nedgravning.

R III

FELTET

Området, hvor felt R III placeredes, ligger hen som åben plads ved en gård. Feltet gravedes som et 3 x 3 m. kvadrat.

AFLEJRINGER

Kulturlaget var på dette sted ret tykt, ca. 80 cm., men desværre tillige stærkt forstyrret af senere nedgravninger fra forskellige tid, se profil N-S, fig. 12.

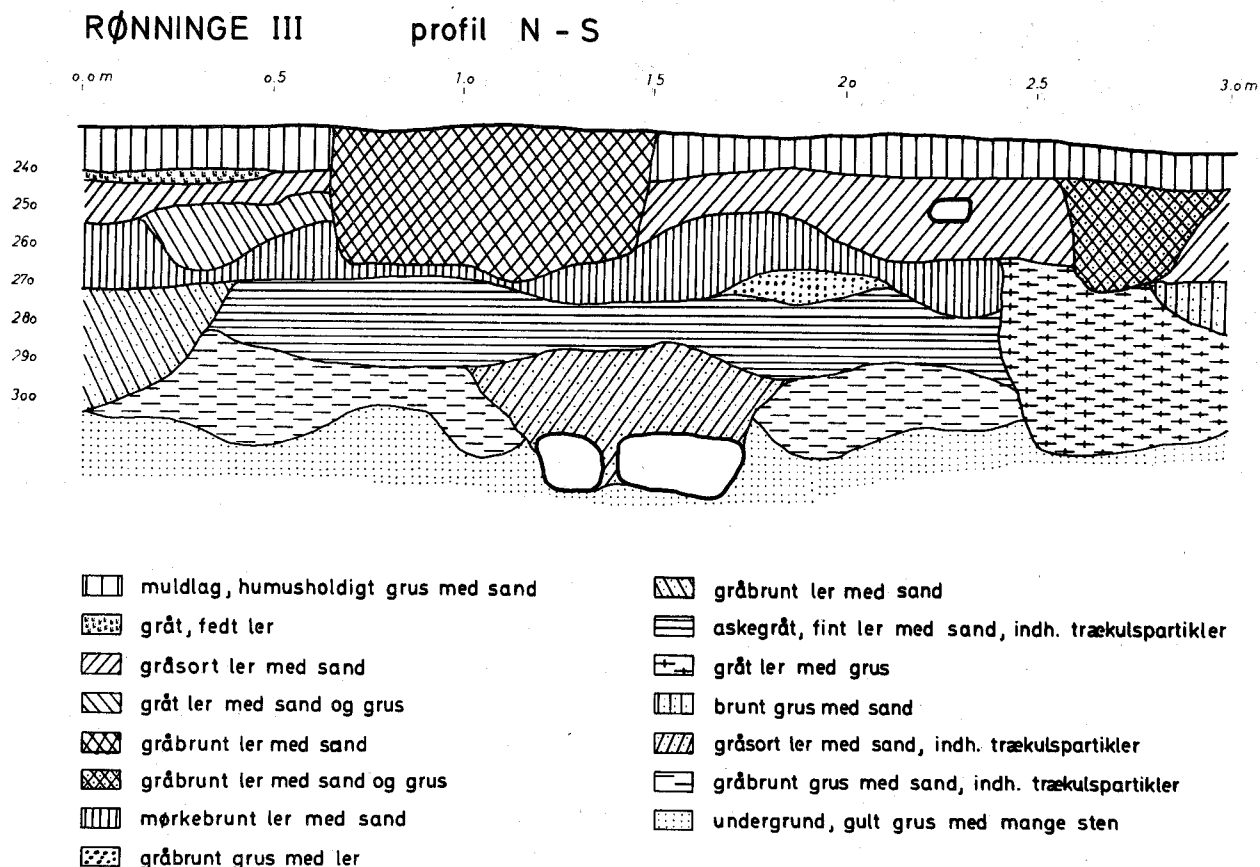

Fig. 12

Der kunne ialt iagttages 5 egentlige hovedaflejringslag; taget fra neden drejer det sig om følgende: 1) Et op til 25 cm. tykt sandblandet gruslag indeholdende trækulspartikler. Laget tolkes som værende det oprindelige marklag. 2) 20-25 cm. tykt sandblandet lerlag med trækulspartikler. Affaldslag, datering: yngre middelalder og renæssance. 3) 10-15 cm. tykt, stærkt forstyrret, sandblandet lerlag. Affaldslag, flere tidsperioder repræsenteret. 4) Sandblandet lerlag, meget mørkt, 10-20 cm. tykt. Laget indeholdt en del lerkliningsstykker samt mange håndlavede søm og enkelte mindre jerngenstande. Formodentlig nyere affaldslag. 5) Muldlag, ca. 10 cm. tykt, indeholdende mange nyere affaldsgenstande.

KERAMIK

II. *Gråsort gods*. Ialt 37 skår kan henføres til denne kategori. Materialet stammer i hovedsagen fra lag 2, medens en mindre del er fra lag 3, og et par enkelte skår fra lag 4.

III. *Rødbrændt renæssancegods*. Til denne gruppe hører ialt 35 skår. Langt de fleste er meget små skårstumper, hvor det er umuligt at afgøre, hvilke karformer de stammer fra. Overvægten af materialet er fundet i lag 3, men også i lag 2 og 4 er der repræsenteret lertøj af godstype III. I de tilfælde, det er muligt at bestemme karformer, viser det sig, at der er tale om både stjertpotter/pander og om fæde.

IV. *Jydepotter*. 3 skår kan henregnes til denne gruppe. Heraf er det ene en tå, medens de to andre er bugskår. Tåen og det ene bugskår stammer fra lag 4, medens det andet bugskår er fra lag 3.

Iøvrigt. I de to øverste lag fandtes en del nyere porcelæn samt enkelte stentøjsfragmenter, som også må formodes at være af nyere dato. I lag 3 opsamledes et brudstykke af en kridtpibe. Iøvrigt fandtes et stykke af en bronzeske, og en del mindre jerngenstande, dog alle uden mulighed for nærmere datering.

R IV

FELTET

Området, hvor R IV anlagdes, er i dag inddraget som landbrugsjord. Feltet gravedes som et 3 x 3 m. kvadrat.

AFLEJRINGER

Kulturlagets samlede tykkelse var her ca. 65 cm.. Der kunne iagttages ialt 4 hovedaflejringslag, som kun i mindre grad var

forstyrret af sekundære nedgravninger. Dog konstateredes en enkelt større, moderne forstyrrelse i N-delen af feltet. Aflejringslagene er som følgende, taget fra neden, se profil N-S, fig. 13: 1) 10-15 cm. tykt sandlag, formodentlig oprindeligt muldlag. (I S-delen af feltet var en askegrube nedgravet gennem laget ned i undergrunden). 2) Et 20-30 cm. tykt, lerblandet sandlag. Affaldslag fra ældre (?) og yngre middelalder samt renæssance. 3) Sand- og grusblandet lerlag, ca. 20 cm. tykt. Omrodet affaldslag. 4) Ca. 15-20 cm. tykt pløjelag.

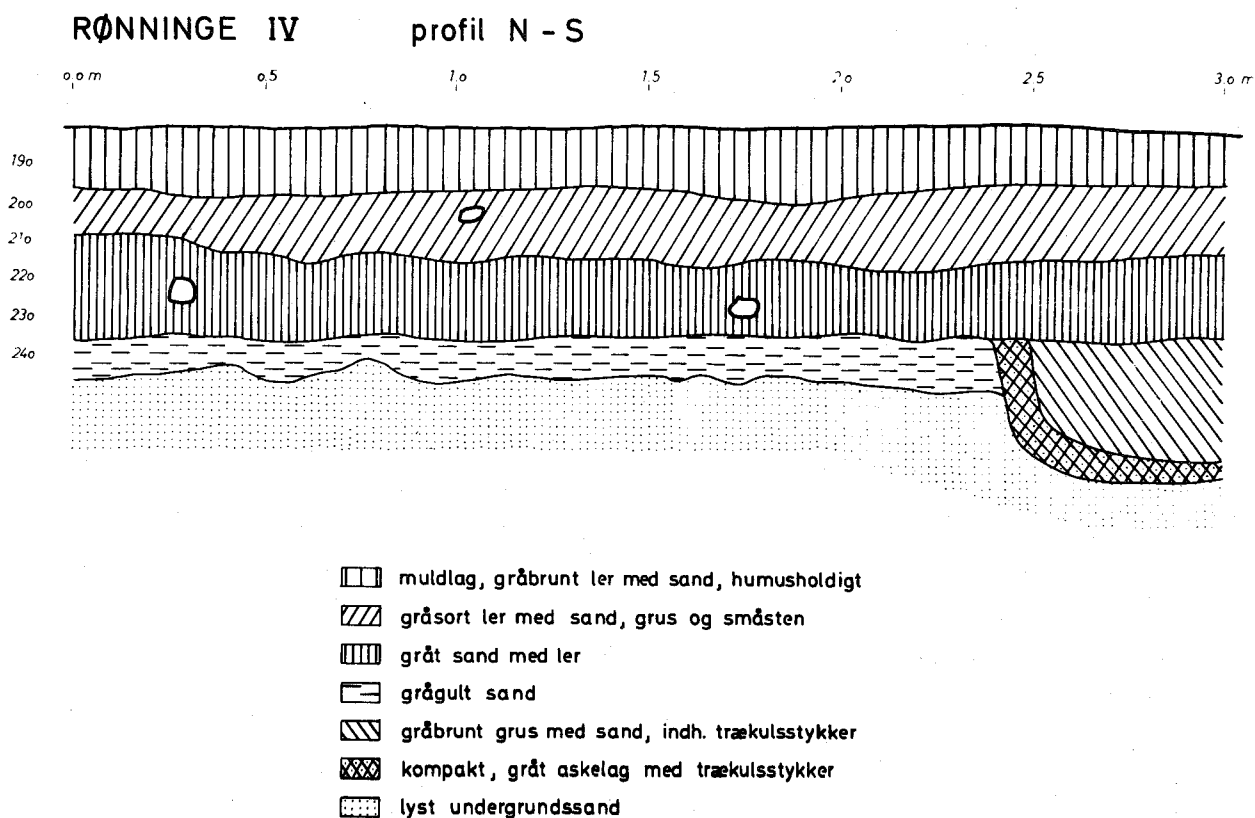

Fig. 13

KERAMIK

I. *Blødbrændt gods*: Til denne kategori kan formodentlig to småskår henføres, selvom de tilsyneladende er hårdere brændt end keramikken fra samme gruppe fra R I. Det ene skår har muligvis været udsat for sekundær brænding, med efterfølgende udvaskning. Skåret er ornamenteret med vandretløbende furer. Disse fremtræder i dag meget svagt. Stykket skal højst sandsynlig sættes i forbindelse med østersøkeramikken og måske sammen med det andet skår, der er uornamenteret, dateres til 1000-1100-tallet.⁴¹⁾ Begge skår er fun-

det i lag 2.

II. *Gråsort gods*: Ialt 7 skår kan henføres til denne gruppe. De fire af skårene er fundet i lag 2, medens de resterende 3 er fra lag 3. Blandt skårene fra lag 3 er et fragment af en stjert. Dette stykke skal sikkert henføres til sidste del af middelalderen, idet det bringer de fra renæssancen kendte stjertpotter/pander i erindring.

III. *Rødbrændt renæssancegods*: 9 skår kan henføres til denne kategori. I alle tilfælde er der tale om meget små skår, men det er dog muligt at bestemme, at der både er tale om fade og om stjertpotter.

3 af skårene er fundet i lag 2, medens resten var indlejret i lag 3.

Iøvrigt: I lag 3 og 4 fandtes enkelte moderne porcelænsstykker, et par jernsøm, en udatérbar jernkniv, samt en kridtpibe.

R V

FELTET

Felt R V er kun på 2,5 x 2,5 m. Indskrænkningen af feltstørrelsen skyldtes manglende tid. Området anvendes i dag som mark og traktorpløjes.

AFLEJRINGER

Kulturlagets tykkelse var på dette sted ca. 50 cm.. Ved gennemgravningen kunne det lade sig gøre at iagttage ialt 4 hovedaflejringslag, se profil N-S, fig. 14.

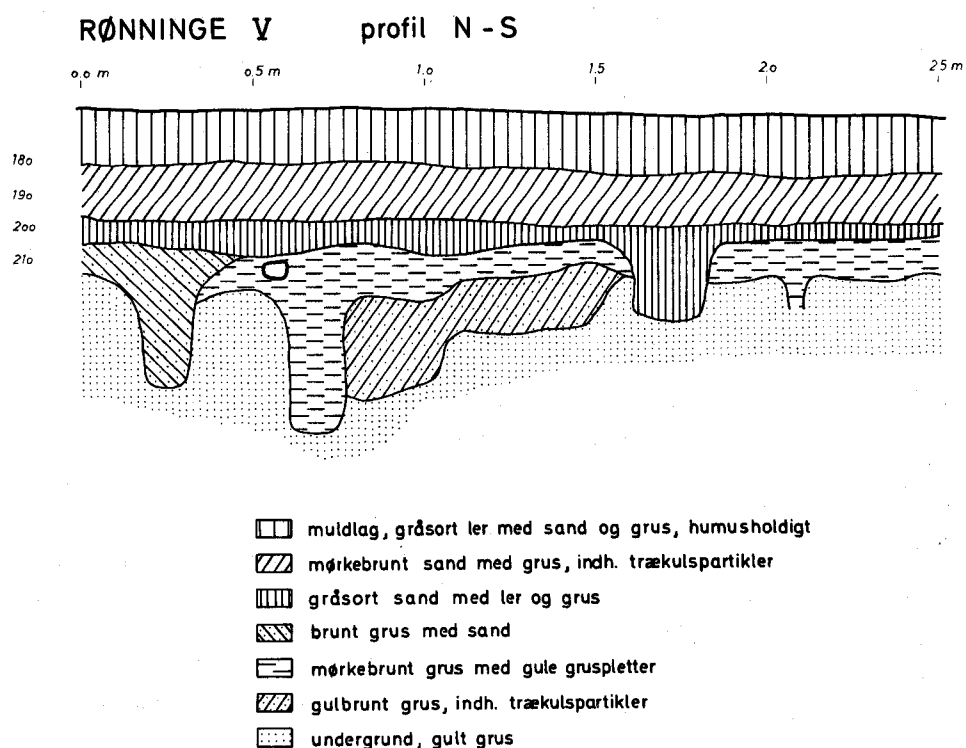

Fig. 14

Taget fra neden er der tale om følgende: 1) Et 10-15 cm. tykt, mørkt gruslag. Fra dette lag var der gravet 6 kraftige gruber ned i undergrunden - formodentlig stolpehuller. Nedgravningsdybden svingede fra 10-40 cm.. Der kunne ikke konstateres noget system stolpehullerne imellem. Affaldslag med bygningsspor (?) (stolpehuller) fra slutningen af førromersk jernalder til begyndelsen af ældre romersk jernalder, tidsrummet 150 f. Kr. f. til 100 e. Kr. f.. 2) 5-10 cm. tykt, ler- og grusblandet sandlag, meget mørkt. Fra laget var der gravet 5 stolpehuller ned gennem lag 1 og ned i undergrunden, se eksempelvis på den gengivne profil N-S. Dybde på stolpehullerne - 20-32 cm.. Affaldslag fra 1000-tallet. Stolpehullerne tyder på, at der også har været bygninger på stedet. 3) 15-20 cm. tykt lag bestående af grusblandet sand. Ingen sekundære forstyrrelser i eller nedgravninger fra laget. Affaldslag, datering: yngre middelalder (?). 4) Pløjelag, 15-18 cm. tykt.

KERAMIK

I. *Blødbrændt gods*: Denne kategori kan her opdeles i to grupper. Den første omfatter 14 skår, heraf 4 randskår, som kan dateres til slutningen af førromersk jernalder (per. IIIa-b) eller begyndelsen af ældre romertid (per. I). 9 af skårene fandtes i lag 1, et enkelt i stolpehul nedgravet fra lag 2, og de resterende i lag 2. Anden gruppe omfatter 4 skår, heraf 1 randskår. Denne gruppe kan på grundlag af randudformning samt ornamantik helt klart sættes i forbindelse med østersøkeramikken og dateres til 1000-tallet, måske begyndelsen af 1000-tallet.⁴²⁾ De fire skår var alle indlejret i lag 2.

II. *Sortgrå gods*: Til denne gruppe kan kun henføres 2 skår, begge fundet i lag 3.

III. *Rødbrændt renæssancegods*: Denne gruppe er også kun repræsenteret med to eksemplarer, begge opsamlet i pløjelaget.

4.3.1.3. SAMLET OVERSIGT OVER DATERINGSRESULTATER (RØNNINGE)

Efter at have gennemgået materialet fra de enkelte felter i Rønninge by, kan vi nu gå over til at opstille et samlet skema over, hvilke tidsperioder der er påvist repræsenteret i landsbyen. Se skemaet, fig. 15. De optrukne linjer angiver ikke tidsspand inden

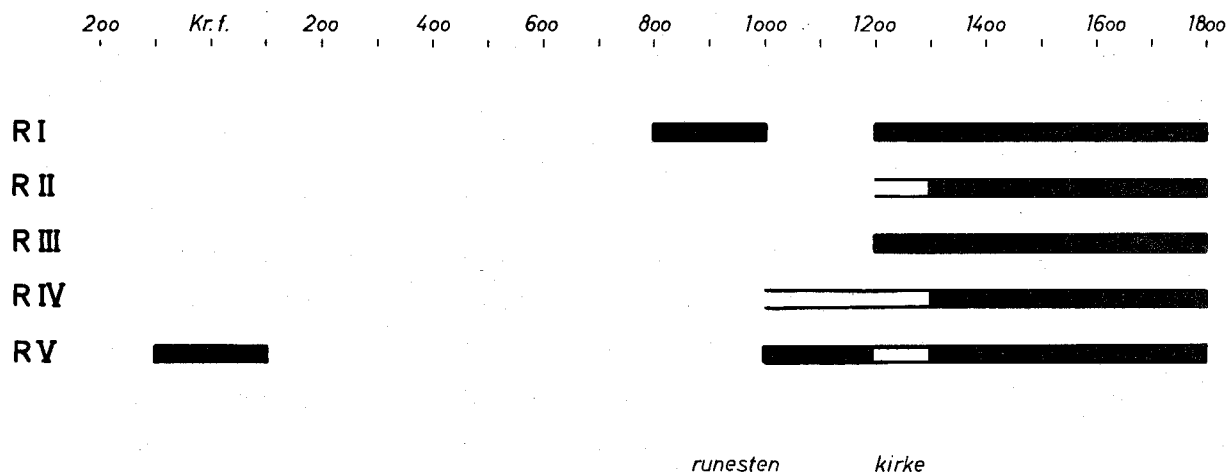
RØNNINGE. Skema over dateringsresultater.

Fig. 15

for hvilke, der kan påvises fuld kontinuitet i dateringerne, men blot rammer inden for hvilke keramikken fra de enkelte felter kan dateres, altså den mulige arkæologiske datering. De udfyldte linjer markerer tidsrum, som anses for mere usikkert belagt, f.eks. 1000-1100-tals-materialet fra R IV.

Ved vurderingen af skemaet skal tages hensyn til de under metodiske problemer, afsnit 4.2, påviste begrænsninger. En nærmere diskussion af resultaternes værdi og brugbarhed skal udskydes til den samlede vurdering af metoden under punkt 4.4. I den forbindelse vil der blive vendt tilbage til skemaet.

4.3.2. FLEMLØSE

Udgravningerne i Flemløse fandt sted fra midten af januar til begyndelsen af februar måned 1976. Efter få dages gravning satte en stærk frost ind med temperaturer ned til minus 18 grader. Frosten medførte store vanskeligheder for undersøgelserne, og der måtte f. eks. bruges rytterhakker til at bryde den frosne jord op, når et nyt felt skulle anlægges. Ved overdækning om natten lykkedes det dog stort set at holde de påbegyndte felter frostfri. Vanskelighederne med frosten sammen med de begrænsede muligheder for at skaffe egne udgravningsstedet gjorde, at det samlede undersøgte areal i Flemløse blev mindre end tilfældet var i Rønninge. I Flemløse nåedes kun 33 m², medens arealet for Rønninge var på ialt 49,25 m².

4.3.2.1. KORT BESKRIVELSE AF FLEMLØSE

UDVÆLGELSE

Den primære begrundelse for valget af Flemløse som repræsentant for -løsetype-landsbyerne var, at landsbyen ligger i centrum af det hidtil undersøgte område i forbindelse med Henrik Thranes bebyggelseshistoriske undersøgelse af Sydvestfynsområdet.⁴³⁾ Oldtidsbebyggelsen i omegnen af Flemløse er i løbet af de sidste par år blevet kortlagt ved intensive markrekognosceringer. Ved at grave i Flemløse kunne således tilgodeses to formål, dels at indhøste viden om plads-kontinuiteten i en -løse-landsby, og dels at bidrage til en komplet oversigt over områdets bebyggelse og udviklingen i denne. Af ikke uvæsentlig betydning for valget var tillige, at Flemløse er en mellemstor repræsentant for -løse-byerne på Fyn og samtidig en sogneby.⁴⁴⁾

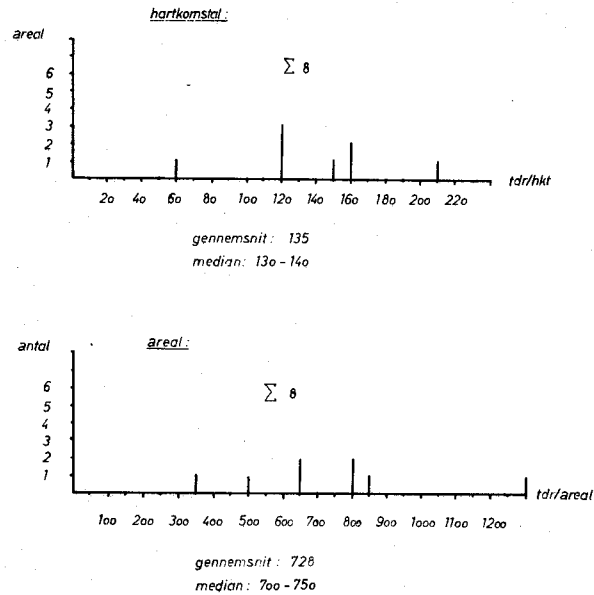
TOPOGRAFI

Stednavneforskerne tolker forleddet i navnet Flemløse som substantivet flæmi, med betydningen "strækning", "udstrakt rum" eller "stykke fladt land".⁴⁵⁾ Den sidste tolkningsmulighed er næppe sandsynlig, idet Flemløse ligger i et meget stærkt kuperet terræn. Den forholdsvis plane flade, som byen i dag er placeret på, skyldes diverse afgravninger og opfyldninger foretaget igennem tiderne. (Kortet, fig. 17, viser Flemløse by i 1788).⁴⁶⁾

På grundlag af de nutidige forhold, vore undersøgelser samt ved samtaler med lokalbefolkningen kan terrænforholdene - de nuværende og til en vis grad de fortidige - nærmere beskrives. Kirken samt de 3 gårde, det ligger på række umiddelbart øst herfor, er placeret på ret højt terræn. Det samme gælder de tre midterste gårde i rækken overfor. Området mellem disse rækker, bl.a. hvor den nuværende østgående vej løber, er derimod lavt, og i tidligere tid var dette en del af et ret stort moseområde, som strakte sig ind her fra øst. Moseområdet er igennem tiderne - vistnok senest i begyndelsen af 1900-tallet - gradvist blevet fyldt op, så kun det nuværende gadekær (trekanten nord for øst-vejen) udgør den sidste rest. Den østligste gård nord for øst-vejen, gården nordvest for gadekærret samt hele

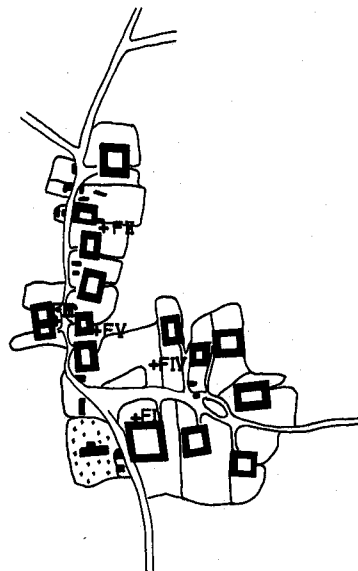
øst-vejen må formodes at ligge oven på mosejord. En undersøgelse ved gården nordvest for gadekærret viste ca. 0,6 m. opfyld og her-
efter ca. 1 m. tørv.

Landsbyer af -løsetypen

Sogneprocent: 88 %

Fig. 16

0 150 m

Flemløse 1788. Udsnit af udskiftningskort.

Fig. 17

Til opfyldning af moseområdet er medgået dele af en bakke, hvis rester ligger på toften mellem gården nordvest for gadekærret og gården umiddelbart nordøst herfor.

Den nord-syd-gående vej, der i dag (og i 1788) går øst om kirken, skal ifølge lokalbefolkningen tidligere have gået vest om kirken. Dette forekommer troligt, idet det omtalte moseområde ifølge den stadig synlige lavning tilsyneladende har strakt sig indtil huset lige nord for kirken. Iøvrigt har lokale beboere fundet spor af en østgående vej placeret nord for det nu opfyldte moseområde, altså en mulig forgænger for den nuværende øst-vej.

De 5 nordligste gårde langs nord-syd-vejen ligger på et jævnt bakket terræn, men lige overfor, på V-siden af vejen, stiger terrænet stærkt. Ved anlæggelse af gårdene her har det derfor været nødvendigt at afgrave dele af de stejle bakker. Dette har været tilfældet ved gårdombygninger og -udvidelser i nyeste tid, men, som det blev konstateret ved udgravning af felt F III (se dette), også i ældre tid.

Terrænet, hvorpå Flemløse i dag ligger, har således gennem tiderne været udsat for omfattende omformninger ved menneskelig indgriben. Målet har højst sandsynlig været at etablere en mere jævn bebyggelsesflade i det meget bakkede sydvestfynske landskab.

Undergrunden under hele bytomten består af gult, fedt ler. Flere steder er der tale om en mergelholdig ler, og tidligere gravedes mergel i selve byen.

FUND OG ANLÆG

Som Rønninge har Flemløse også en *runesten*. Den skal have stået på en høj i nærheden af kirken, men i 1598 blev den flyttet ind på kirkegården. I slutningen af det 18. årh. ituslogdes den og anvendtes i kirkegårdsdiget. Senere blev dele af den flyttet til Jægerspris.⁴⁷⁾ Indskriften på Flemløse-stenen lyder som følgende: "Efter Roulv, som var næsboernes gode, står denne sten; sønnerne satte (den) efter. Åver malede."⁴⁸⁾ Stenen dateres til tidlig vikingetid, formentlig 800-tallet.⁴⁹⁾

De ældste dele af Flemløse kirke er opført omkring år 1100. Der er tale om en stenbygget kirke, som tidligere havde en særpræget, korsformet grundplan. Korsarmene på skibet er nu nedrevne, men hvornår dette fandt sted er dog uvist.⁵⁰⁾

Umiddelbart øst for kirken ligger et stykke af en middelalderlig *kirkelade*.⁵¹⁾

Selvom det ligger uden for Flemløse bys tomt, bør det dog nævnes, at den lille kedelmose, Kragehul, med det berømte krigsbytteofferfund fra jernalderen, kun ligger ca. 500 m. nordvest for Flemløse. Fundet indeholder genstande fra yngre romersk jernalder, ældre og yngre germansk jernalder.⁵²⁾ I denne sammenhæng kan det nævnes, at der ved markrekognosceringerne i omegnen af Flemløse ikke er fundet bo- og gravpladsspor fra tidsrummet ældre og yngre germansk jernalder. Det yngste jernaldermateriale, der er fremkommet, stammer fra sidste del af yngre romertid, altså omkr. år 400 e. Kr. f..

4.3.2.2 UDGRAVNINGSFELTERNE

Felternes placering ses af kortet, fig. 17.

F I

FELTET

Området, hvor feltet placeredes, anvendes som gårdsplads ved Flemløse præstegård. Pladsen er belagt med ralsten. Feltet gravedes som et rektangel på 2 x 5 m..

AFLEJRINGER

Ved gennemgravningen af kulturlaget, der havde en samlet tykkelse på 30-35 cm., kunne iagttages ialt 5 hoveeaflejringslag, se profil Ø-V, fig. 18.⁵³⁾

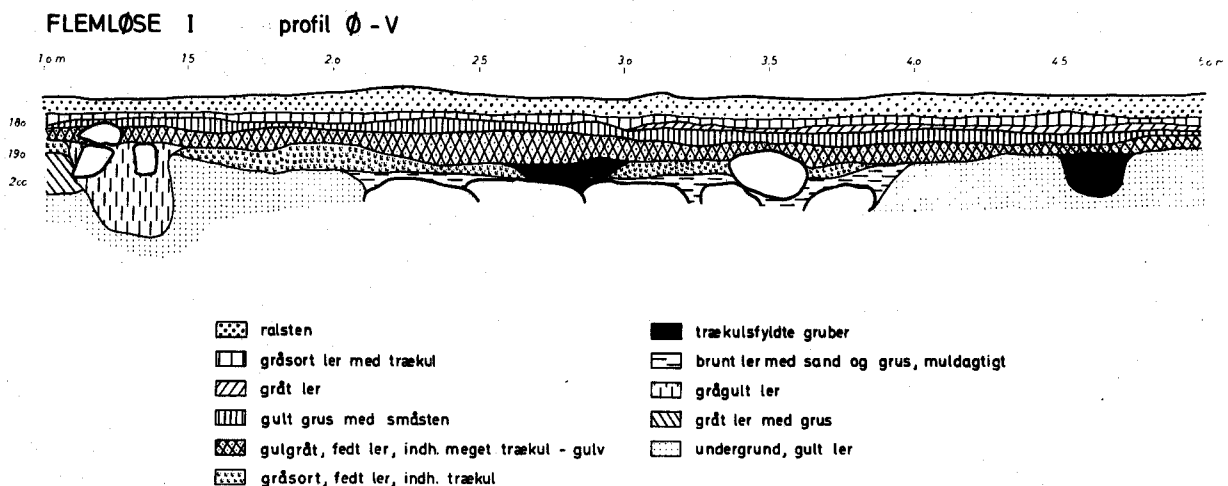

Fig. 18

Taget fra neden er der tale om følgende lag: 1) Et 5-10 cm. tykt, fedt lerlag indeholdende trækulspartikler. I den øvre del af laget var leret mere gråligt, og der er måske her tale om et snavslag. Hele laget skal sikkert opfattes som et lergulvlag. I en nedgravning under laget lå som et bælte på tværs af feltet en række store sten af op til en halv meter i diameter. Overkanten af stenene var flade, og samlet udgjorde stenlaget en jævn, plan flade. Stenene fjernedes ikke, da det ville kræve maskinkraft for at få dem op. Stenlaget her muligvis fungeret som fundament for en baageovn⁵⁴⁾ i forbindelse med et tidligere hus, hvorefter intet kunne registreres. Inden anlæggelse af det (formodede) gulvlag må der være foretaget afgravning på stedet. Under laget kunne hverken iagttages oprindeligt muldlag eller spor efter eventuelle bygninger i forbindelse med stenfundamentet. Datering af lag 1: Inden for perioden 15-1700-tallet. 2) 4-10 cm. tykt, fedt lerlag indeholdende mange trækulsstykker samt -partikler. Laget må helt klart tolkes som et lergulvlag. Over laget kunne registreres et op til 1 cm. tykt snavslag bestående af gråligt fint ler og sand, samt en mængde trækulsstykker og knoglestumper. Gulvlaget må af stratigrafiske grunde være yngre end gulvlag 1, men ellers kan det ikke dateres nærmere end inden for perioden 1500-1700-tallet. 3) Et tyndt gruslag indeholdende en del småsten, 2-5 cm. tykt. I laget fandtes ingen kulturlevn, og det må antages, at der er tale om et opfyldningslag, måske i forbindelse med en planering af området. Udaterbart. 4) Et 2-5 cm. tykt, mørkt lerlag indeholdende en del trækul. Laget er næppe et gulvlag, snarere egentlig affaldslag eller eventuelt planeringslag efter nedrivelse af længerne til den nuværende præstegård. Indeholdt keramik fra perioden 1500-tallet til nyeste tid. 5) Det øverste lag, med en tykkelse på 6-8 cm., er et moderne påfyldningslag bestående af ralsten.

KERAMIK

II. *Gråsort gods*. Til denne gruppe kan henføres ialt 3 skår. De to af skårene er bugskår, medens det tredje er randskår. Alle tre skår, er fundet i lag 2, formodentlig sekundært indlejret.

III. *Rødbrændt renæssancegods*. Denne gruppe omfatter ialt 16 skår. Heraf kan de 6 bestemmes som stammende fra stjerpotter, medens resten er for små til at karform kan afgøres. Et skår stammer fra lag 4, 9 fra lag 2 og resten fra lag 1.

IV. *Jydepotter*. 8 skår tilhører denne kategori. Der er udelukket

de tale om små skårstumper, hvor karformen ikke kan bestemmes. 2 af skårene er randskår, 1 stammer fra et låg, medens de resterende 5 er små bugskår. Det ene randskår samt fire små bugskår er fundet i lag 4, 1 randskår stammer fra lag 2, medens de to sidste skår var indlejret i lag 1.

Iøvrigt. I lag 4 fandtes et lille stykke moderne porcelæn. Der opsamledes teglstumper i alle lag undtagen 3.

F II

FELTET

Felt F II placeredes i et ubenyttet hjørne af en urtehave. På grund af en fliselagt havegang kunne det kun graves som et 2 x 4 m. rektangel.

AFLEJRINGER

Kulturlagets tykkelse varierede mellem 30-40 cm.. Ved gennemgravningen af de ret ensartede aflejringer kunne kun iagttages ialt 3 hovedaflejringslag, samt i Ø-delen af feltet muligvis resterne af en ovn, se profil Ø-V, fig. 19.

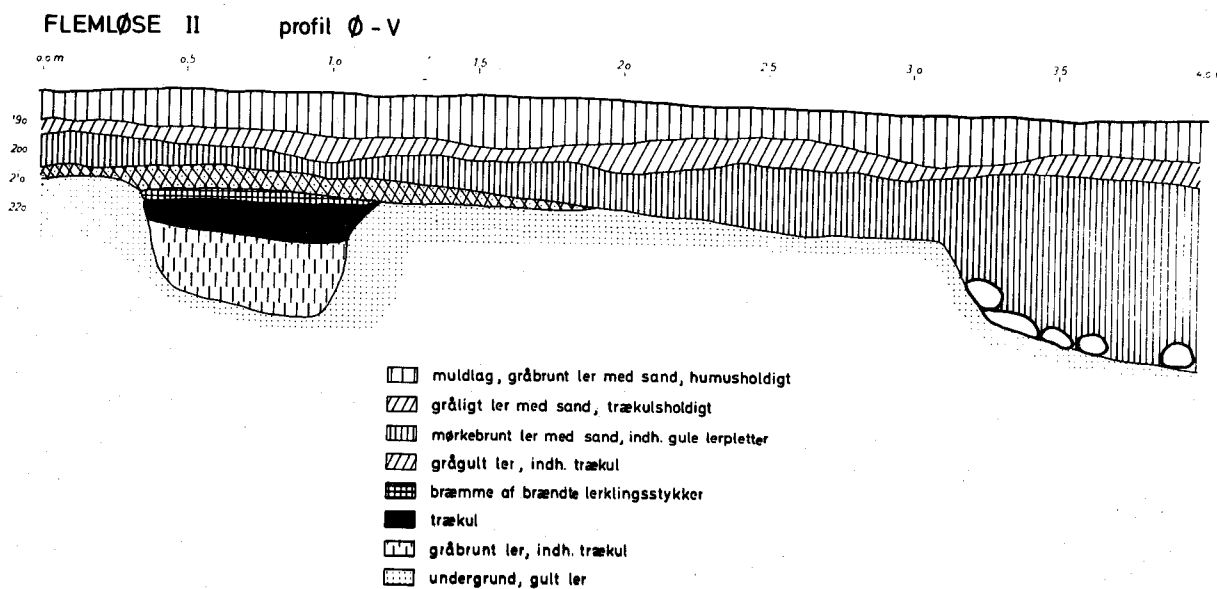

Fig. 19

Den mulige ovn, som kun strakte sig ca. 1 m. ind i feltet, tegnede sig først som et op til 10 cm. tykt, trækulsblandet lerlag, herefter som en ca. 5 cm. tyk bræmme af lerkliningsstykker med tydelige gren- og fletværksaftryk. Lerkliningsstykkerne lå hulter til bulter, ikke som et fast lag. Herunder registreredes et 8-12 cm. tykt trækulslag. Lerkliningslaget samt trækulslaget var beliggende i øvre del af en grube, som iøvrigt havde en dybde på op til 40 cm..

Nederste del af gruben var fyldt med trækulsholdig, gråbrunt, ret fast ler. Datering ?.

De tre egentlige aflejringslag omfatter følgende, taget fra neden: 1) Et 7-20 cm. tykt, sandblandet lerlag. I V-delen af feltet var der fra laget nedgravet en grube, indeholdende enkelte sten i bunden, funktion ? Laget må tolkes som værende blandet, oprindeligt marklag - bortgravet omkring ovnen - og affaldslag. I laget var følgende tidsperioder repræsenteret, jernalder (?), yngre middelalder og renæssance til nyere tid. 2) 6-12 cm. tykt, sandblandet lerlag. Omrodet affaldslag fra yngre middelalder, renæssance, nyere og nyeste tid. 3) Humusholdigt muldlag på 10-18 cm., indeholdende skårmateriale fra yngre middelalder til nyeste tid.

KERAMIK

I. *Blødbrændt gods*. Til denne kategori kan 1 skår fra lag 1 henføres. Skåret, som iøvrigt er ret ukarakteristisk, kan ikke med sikkerhed dateres nærmere, men formentlig er der tale om ældre jernalder.

II. *Gråsort gods*. Ialt 37 skår kan henføres til denne gruppe. Heraf er de 3 randskår, det ene fra en uglaseret kande. I materialet er der 2 kraftige fodskår, medens resten er bugskår. 16 af skårene var indlejret i lag 1, de 10 i lag 2, og de resterende, inklusive kanderandskåret, er fundet i lag 3.

III. *Rødbrændt renæssancegods*. Denne gruppe omfatter ialt 16 skår. I materialet er repræsenteret både stjerpotter/pander og fade. 7 af skårene stammer fra lag 1, 8 fra lag 2, og det sidste fra lag 3.

IV. *Jydepotter*. Denne gruppe er repræsenteret med ialt 12 eksemplarer. Kun 1 randskår, medens resten er små bugskår, som ikke lader karformen formode. I lag 1 fandtes 6 af skårene, 2 var indlejret i lag 2, medens de sidste 4 blev opsamlet i lag 3.

Iøvrigt. I lag 1 fandtes i en mulig sekundær forstyrrelse 1 glasfod og et stykke moderne porcelæn. I lag 2 fandtes spredt i laget ialt 7 stykker nyere porcelæn.

F III

FELTET

F III placeredes på et ubenyttet stykke jord tæt ved en gård. På grund af en ladebygning, en mødding, en markvej samt et skeldige kunne feltet kun graves som et 2 x 2,5 m. rektangel.

AFLEJRINGER

Ved gennemgravningen af kulturlaget, med en tykkelse på op til 1 m., konstateredes, at der udelukkende var tale om sekundært fyld, bortset fra en stenbrolægning i bunden. Grænsen til lerundergrunden stod helt skarp, og umiddelbart oven på det gule ler lå brostenene. Forholdet må helt klart tolkes således, at der er blevet foretaget en afgravning af lerbakken (se indledning om Flemløse) før anlæggelse af stenbrolaget. Det var ikke muligt at afgøre, hvorvidt brostenene har ligget som gårdsplads eller gulv i bygning. På grundlag af 2 skår, som lå imellem brostenene må laget formodentlig være fra tidsrummet 1500-1700-tallet. Efter opgivelse af bygning/gårdsplads er der kørt 1 m. fyld på for at jævne området ud. Dette planeringsarbejde har sandsynligvis fundet sted i forbindelse med opførelsen af den nuværende gård på stedet, Elmegård. Der er stadig synlige spor i terrænet omkring gården på, at det er foretaget en kraftig afgravning af lerbakken mod vest (og bl.a. udgravning til kælder under stuehus) samt en kraftig opfyldning mod øst ned mod den langt lavere liggende nord-syd-vej.

Da der er tale om sekundære aflejningslag, gengives ingen profiltegning.

KERAMIK

Selvom hovedvægten af keramikken ikke er primært aflejret inden for feltet, må det formodes, at den stammer fra nærliggende steder. Det samlede dateringsudsagn kan således anvendes på lige fod med materialet fra de øvrige felter i Flemløse til belysning af kontinuitetsproblemet.

I. *Blødbrændt gods*. Ialt opsamledes der 24 skår af denne godstype i opfyldningslaget. Desværre drejer det sig udelukkende om små, ret ukarakteristiske skår. Der er tilsyneladende tale om en forholdsvis hård brænding, og magringen består udelukkende af små grus- og sandpartikler. Hvad angår datering, kan kun siges, at nogle af skårene er af "jernalderkarakter".

II. *Gråsort gods*. Til denne kategori kan henføres ialt 8 skår. Heraf er de 3 randskår, bl.a. et med kraftig fure under randen. De øvrige er ukarakteristiske bugskår.

III. *Rødbrændt renæssancegods*. Godstype III omfatter 7 skår. De 4 stammer fra stjerpotter, medens de tre andre er fra fade. 2 af stjerpotteskårene blev fundet nede imellem brolægningsstenene i bunden af feltet.

IV. *Jydepotter*. 2 af skårene stammer fra jydepotter. Det ene er et randskår, medens det andet er bund/bugskår med spor efter påsat ben.

F IV

FELTET

Feltet placeredes på et toftestykke tilhørende gården nordvest for gadekærret. På grund af tidsmangel samt den store vanskelighed med at få hugget den frosne jord op, gravedes feltet kun som et 2 x 2 m. kvadrat.

AFLEJRINGER

Kulturlagets tykkelse var på dette sted 45-50 cm.. Der kunne i alt iagttages 3 hovedaflejringslag, og taget fra neden er der tale om følgende, se fig. 20:

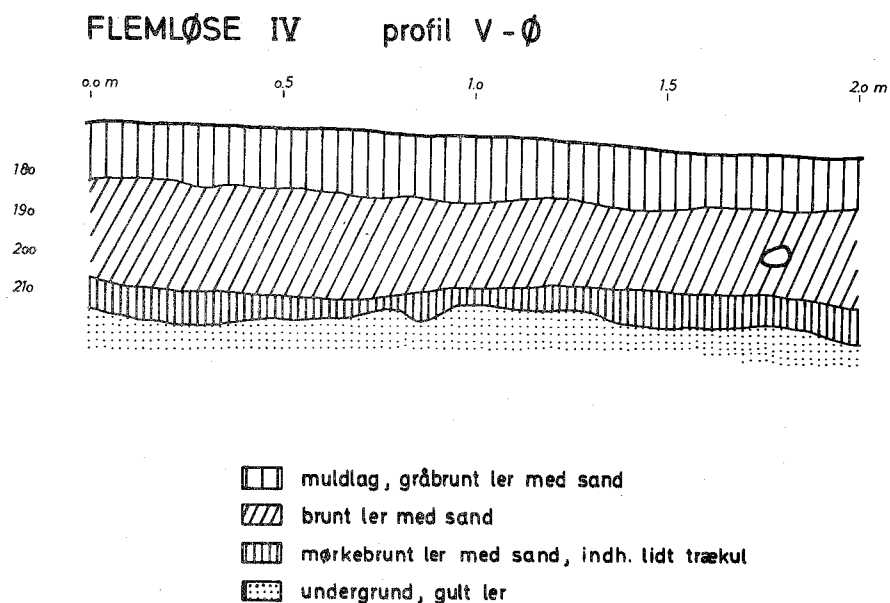

Fig. 20

1) 5-10 cm. tykt, sandblandet lerlag, indeholdende enkelte trækulstykker. Laget, der opfattes som værende oprindeligt muldlag, indeholdt et par enkelte skår. 2) Et 20-25 cm. tykt, sandblandet lerlag. Omrodet affaldslag indeholdende materiale fra yngre middelalder, renæssance, nyere og nyeste tid. 3) 15-18 cm. tykt pløjelag.

KERAMIK

I. Blødbrændt gods. 2 skår kan henføres til denne gruppe. Begge er opsamlet i lag 1. Det ene er ornamenteret med omløbende furer og kan henføres til østersøkeramikken. Det andet skår er

meget lille og ukarakteristisk, hvorfor datering er umulig.

II. *Gråsort gods*. Til denne kategori kan henføres ialt 12 skår. Et af skårene har vandret omløbende fureornamentbånd, der minder om ornamentikken på østersøkeramikken, kun et randskår. I det formodede oprindelige marklag er fundet 1 skår, medens resten stammer fra lag 2.

III. *Rødbrændt renæssancegods*. Gruppen omfatter ialt 5 skår. Tilsyneladende er der både repræsenteret stjertpotter/pander og fade, skønt skårenes størrelse ikke tillader sikker bedømmelse.

Iøvrigt. I lag 2 fandtes 1 formentlig nyere glaseret stykke keramik, samt et par porcelænsstykker.

F V

FELTET

F V blev placeret i en urtehave. På grund af tidsmangel indskrænkedes feltstørrelsen til 2 x 3 m.

AFLEJRINGER

Ved gennemgravningen af kulturlaget konstateredes det, at der var tale om sekundær fyld. Efter at have gravet ca. 1 m. ned, besluttedes det kun at føre halvdelen af feltet til bunds. Det samlede lags tykkelse målttes her til 2,1 m.. Overgangen mellem fyld og undergrund viste tydeligt, at der har været foretaget afgravning. Formodentlig er det tale om, at felt F V er ført ned i en tidligere mergelgrav, som på et eller andet tidspunkt et blevet opfyldt med kulturjord fra et eller andet sted i nærheden.

Da det udelukkende drejer sig om sekundære aflejringer, er ingen profiltegning gengivet.

KERAMIK

I. *Blødbrændt gods*. Til denne gruppe kan henføres ialt 5 skår. Ingen af skårene har særlige karakteristiske træk, men formodentlig skal 4 af dem henregnes til ældre jernalder. De to andre kan ikke nærmere bestemmes.

II. *Gråsort gods*. Denne gruppe omfatter ialt 45 skår. Heraf bl.a. et bundskår med fingerindtryk fra uglaseret kande.

III. *Rødbrændt renæssancegods*. 47 skår kan henføres til denne kategori. Der er tale om skår fra både stjertpotter/pander og fade.

IV. *Jydepotter*. 16 skår kan henregnes til denne gruppe. Der er 4 randskår, 1 tå og 11 bugskår.

4.3.2.3 SAMLET OVERSIGT OVER DATERINGSRESULTATER (FLEMLØSE)

Skemaet, fig. 21, viser en skematisk opstilling af hvilke tidsperioder, der har kunnet påvises repræsenteret i de fem udgravningsfelter i Flemløse. Principperne for skemaet er de samme som for dateringsoversigten fra Rønninge, afsnit 4.3.1.3.

FLEMLØSE. Skema over dateringsresultater.

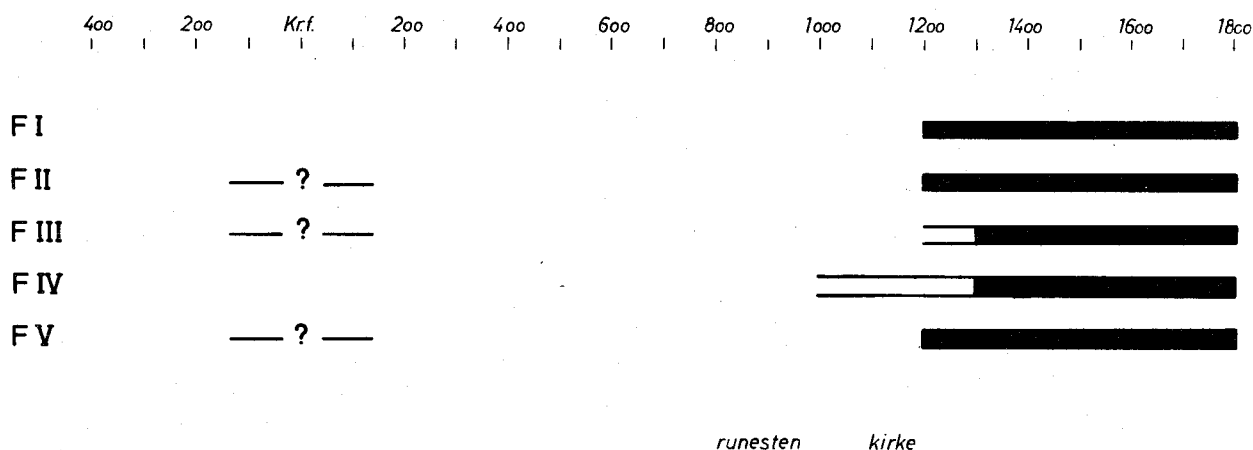

Fig. 21

4.3.3 MARSLEV

Udgravningerne i Marslev blev foretaget i de tre første uger af marts måned. Efter 8 dages forløb satte en let nattefrost ind, og af og til kom der sne. De dårlige vejrforhold forsinkede dog ikke arbejdet i væsentlig grad, som det havde været tilfældet i Flemløse. I alt nåedes i Marslev et samlet areal på 49 m².

4.3.3.1 KORT BESKRIVELSE AF MARSLEV

UDVÆLGELSE

På det tidspunkt, hvor tredje udgravningsby skulle udvælges,

var et af projektet "Landsbyens opståen og udvikling på Fyn"s mikroområder udvalgt, derom mere nedenfor. Det besluttedes derfor at placere den sidste undersøgelsesby inden for dette. Af betydning for udvælgelsen af specielt Marslev var, at landsbyen er sogneby og af ret stor størrelse.⁵⁵⁾

Landsbyer af -lev-typen

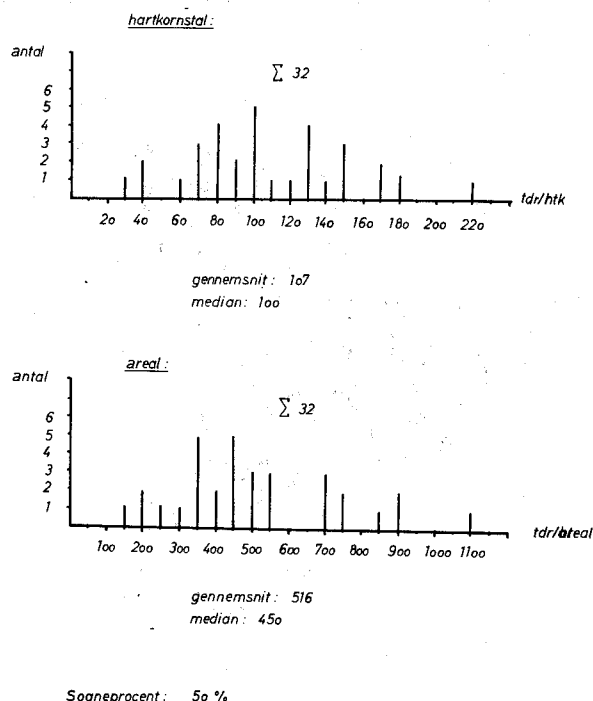

Fig. 22

TOPOGRAFI

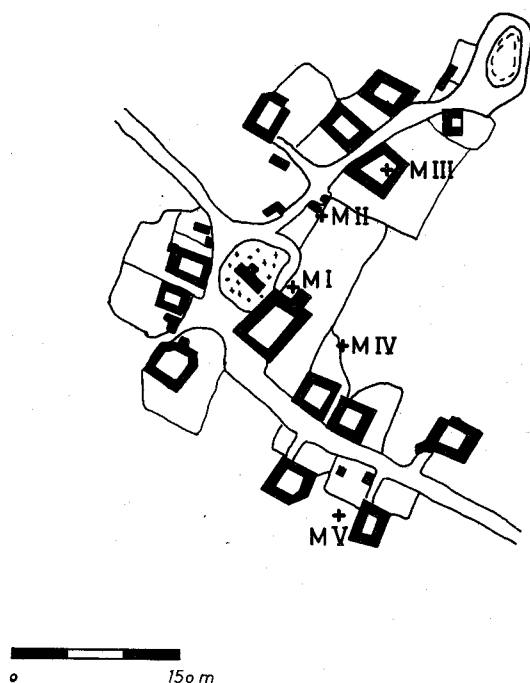
Kortet, fig. 23, viser Marslev by på udskiftningstiden. Kortet er et udsnit af udskiftningskortet over landsbyens jorder tegnet i 1799.⁵⁶⁾

Marslev by ligger på et ret jævnt formet terræn. Højest placeret er kirken og gårdene syd og sydvest herfor. Herfra falder terrænet let mod nord og nordøst.

Ifølge lokale beboere skal den nuværende, østgående vej tidligere have gået nord om kirken i stedet for som nu (og i 1799) syd om. Denne oplysning synes meget trolig, idet man på udskiftningskortet kan bemærke, at præstegården - gården umiddelbart øst for kirken - har udkørselsvej mod nord, altså en mulig antydning af et tidligere, nordligere vejforløb. Iøvrigt kan flere gårdejere med marker øst for byen oplyse, at de på deres marker kan erkende spor efter den tidligere østgående vej.

Undergrundsforholdene i Marslev by kan beskrives nærmere på

grundlag af vore undersøgelser samt ved samtaler med lokalbefolkningen. I området syd og sydøst for kirken består undergrunden af gult, fedt ler. Nord for den nuværende østvej ned til det nordligt-liggende gadekær er der derimod tale om en jævnt faldende sand- og grusflade. Vest for den nordgående vej er undergrundsmaterialet udelukkende grus, og i et stort område - helt ind i byen - er der igennem årene blevet gravet grus i stor udstrækning. Som supplerende kan nævnes, at undergrunden på markerne omkring Marslev består af ler.

MARSLEV 1799. Udsnit af udskiftningskort.

Fig. 23

FUND OG ANLÆG

Ved den østligste gård i Marslev er fundet en ca. 16 cm. stor romersk statuette af Lar, den romerske husgud.⁵⁷⁾ Hvornår gudestatuetten er nedlagt er selvfølgelig ukendt.

I den modsatte ende af byen fremdroges ved grusgravning i 1878 2 skeletgrave.⁵⁸⁾ Gravene kan på grundlag af de medgivne gaver dateres til begyndelsen af ældre germansk jernalder.

De ældste dele af Marslev kirke består af en sengotisk teglstensbygning. En del romanske sokkelkvadre tyder dog på, at den nuværende kirke har afløst en tidligere romansk kirke på samme sted.⁵⁹⁾

4.3.3.2 UDGRAVNINGSFELTERNE

De fem udgravningsfelters fordeling i Marslev ses af kortet, fig. 23.

M I

FELTET

M I anlagdes lige nord for præstegården på et område, som p.t. lå ubenyttet hen. Feltet gravedes som et 2 x 5 m. rektangel.

AFLEJRINGER

I syd-delen af feltet kunne registreres mange sekundære forstyrrelser i de øvre aflejringslag. I nord-delen (den gengivne profil, V-Ø, fig. 24)⁶⁰⁾ var lagene langt mere uforstyrrede.

MARSLEV I profil V-Ø

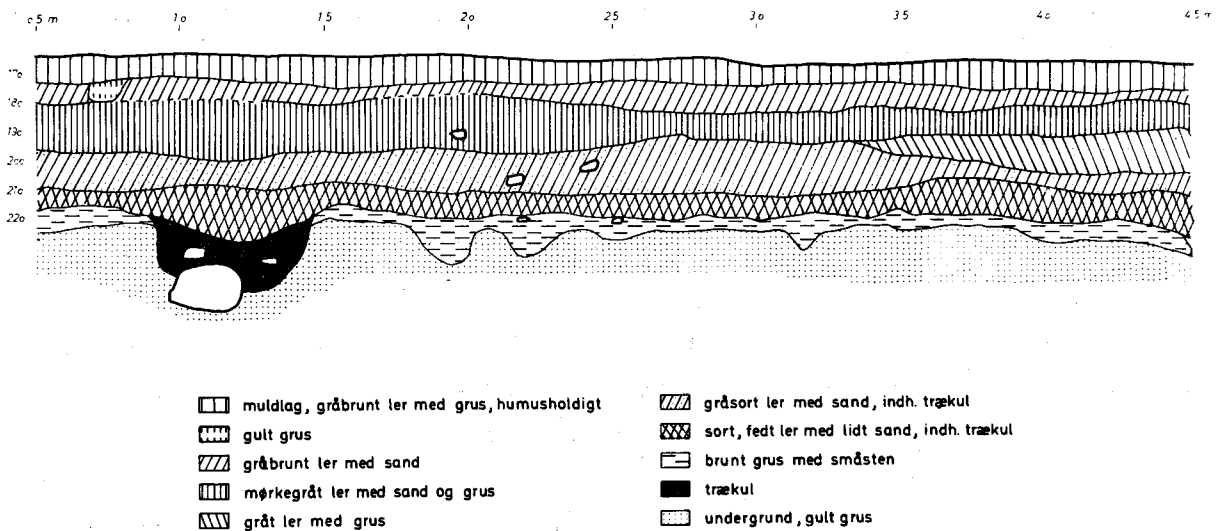

Fig. 24

Det samlede kulturlag på stedet var ca. 60 cm.. Der kunne iagttages ialt 6 hovedaflejringslag, men kun de to nederste samt øverste lag stod som helt klare lag. I de andre tilfælde var der kun tale om mindre farve- og konsistensforskelle, som vanskeligt kunne registreres. Taget fra neden er der tale om følgende udskilte lag: 1) Ca. 5 cm. tykt, gruslag iblandet småsten. Laget tolkes som værende det oprindelige marklag. 2) Et 5-12 cm. tykt, fedt, let sandblandet lerlag indeholdende trækul. Laget stod som et tydeligt "oldtidskulturlag" i lighed med aflejringer på f.eks. ældre jernalders bopladser. Fra laget var der nedgravet et stenfyldt ildsted, samt enkelte stolpehuller med en dybde på op til 40 cm.. På grund af aflejrings karakter samt keramikmaterialet anses laget for et ikke senere

omrodet affaldslag (med bygningsspor?) fra førromersk jernalder, perioden II, i årstal ca. 300 - 150 f. Kr. f.. 3) Et mellem 10 og 20 cm. tykt, sandblandet lerlag indeholdende lidt trækul. Laget var meget forstyrret i syddelen af mange sekundære nedgravninger. Kun meget lidt materiale fra dette lag lå tilsyneladende i primært leje. Affaldslag fra yngre middelalder iblandet materiale fra jernalder (?). 4) 10-20 cm. tykt, sand- og grusblandet lerlag. Enkelte sekundære forstyrrelser, men dog mere homogent end foregående lag. Affaldslag fra 1500-1700-tallet. 5) Et 5-10 cm. tykt, sandblandet lerlag. Grænsen mellem dette og foregående lag kunne ikke alle steder klart adskilles. Laget var meget homogent, og det er muligt, at der er tale om et tidligere dyrkningslag. Kun 2 skår i laget. 6) Ca. 8 cm. tykt muldlag uden fund.

KERAMIK

I. *Blødbrændt gods*. 33 skår kan henføres til denne gruppe. I lag 2 fandtes alene 22. På grundlag af 3 randskår samt en vurdering af materialets karakter (og stratigrafien, se oven for) henføres disse skår til førromersk jernalder periode II. I lag 3 blev opsamlet fire skår af godstype I, i lag 4 seks skår og i lag 5 et skår. Ingen af disse skår kan dateres nærmere, men alle er af "jernalderkarakter".

II. *Gråsort gods*. Til denne gruppe kan kun henføres 10 skår. Heraf er de 8 fundet i lag 3, nemlig 1 randskår, 1 skår med omløbende ornamentbånd, 1 hank og 5 bugskår. Fra lag 4 stammer de 2 resterende.

III. *Rødbrændt renæssancegods*. 18 skår kan henregnes til denne gruppe. Der er tale om både stjertpotter/pander og om fade. De 4 af skårene stammer fra sekundære forstyrrelser i lag 3. Resten af skårene er opsamlet i lag 4.

Iøvrigt. I en sekundær nedgravning i lag 3 fandtes 3 små stykker porcelæn, og i lag 5 et enkelt stykke. Der blev i M I fundet ialt 12 fragmenter af kridtpiber. 6 fandtes i en nedgravning i lag 3, medens resten var indlejret i lag 4.

M II

FELTET

Feltet M II placeredes nord for kirkegården i et område, som er beplantet med bøgetræer. Af hensyn til træerne kunne feltet kun

graves som et 2 x 4 m. rektangel.

AFLEJRINGER

Ved gennemgravningen af kulturlaget, med en samlet tykkelse på 50 cm., kunne iagttages ialt 4 hovedaflejringslag. Også i dette felt registreredes flere sekundære nedgravninger. Taget fra neden er der tale om følgende aflejringslag, se profil S-N, fig. 25.

1) Et 5-10 cm. tykt, lerblandet gruslag. Laget antages at være det oprindelige muldlag. 2) Et mellem 8 og 25 cm. tykt sand-, grus- og stenblandet lerlag. Fra laget var der gravet 6 mulige stolpehuller ned i undergrunden. De fire havde dog kun ringe dybde, se eksempelvis på den gengivne profil, medens de to øvrige var ca. 30 cm. fordybet i undergrunden. I laget registreredes en del sekundære forstyrrelser. Formodentlig blandet affaldslag fra jernalder, yngre middelalder samt renæssance til nyere tid. 3) Ca. 20 cm. tykt lerlag med lidt sand. Laget var meget homogent bortset fra den sekundære forstyrrelse i N-delen af feltet, se gengivne profil. Formodentlig tidligere dyrkningslag. I laget fandtes materiale, som kan dateres inden for tidsrummet 1500-1700-tallet. 4) Et 8-10 cm. tykt, meget humusholdigt muldlag. I laget fandtes materiale fra yngre middelalder til nyere tid.

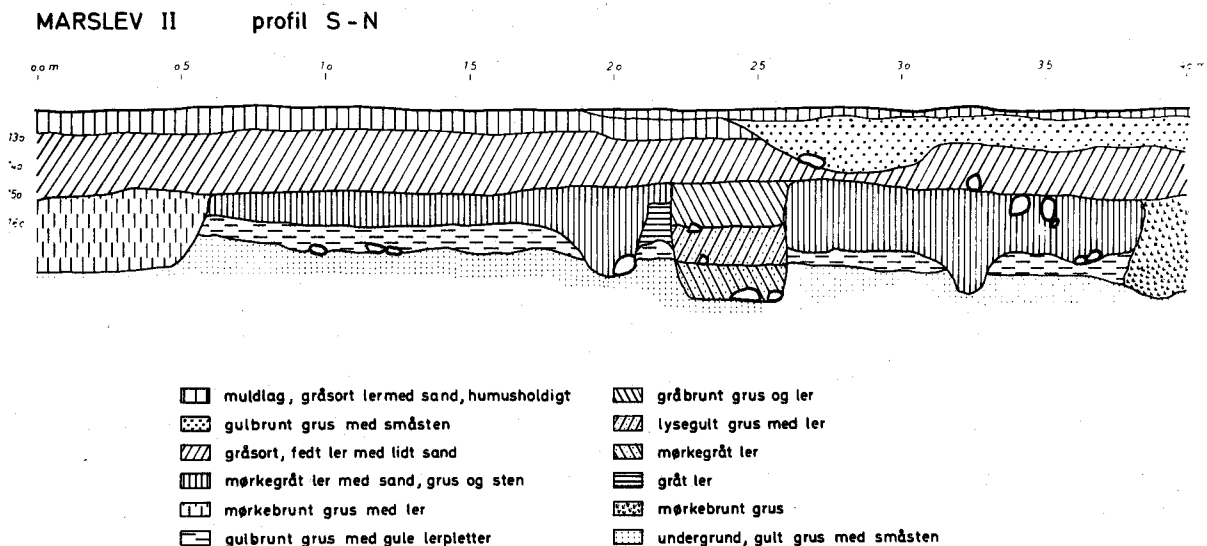

Fig. 25

KERAMIK

I. *Blødbrændt gods*. Denne kategori var repræsenteret med ialt 8 skår. De 4 fandtes i stolpehuller nedgravet fra lag 2, de øvrige i lag 2. Kun et af skårene er randskår, og det må på grund af udformningen henføres til førromersk eller ældre romersk jernalder, (per.

IIIa-b - I), ca. 150 f. Kr. f. til 100 e. Kr. f. De øvrige skår kan ikke nærmere dateres.

II. *Gråsort gods*. Til denne gruppe kan henføres ialt 8 skår. 4 stammer fra lag 2, medens de 4 andre er fra lag 4. Kun 1 enkelt lille randskår. Resten er bugskår.

III. *Rødbændt renæssancegods*. 14 skår kan henregnes til denne gruppe. Der synes udelukkende at være tale om fragmenter af stjerpotter. 3 af skårene er fundet i lag 2, 1 i en forstyrrelse i lag 2, fire andre i lag 3, medens resten er opsamlet i lag 4.

Iøvrigt. I lag 4 var indlejret 2 stykker moderne porcelæn.

M III

FELTET

Feltet anlagdes på et stykke pløjet toftejord. Feltet påbegyndtes som et 2 x 5 m. rektangel, men på grund af et nedgravet elkabel og et telefonkabel måtte feltstørrelsen indskrænkes til kun 7 m². Som erstatning gravedes en 2 x 4 m. udvidelse mod øst. Det samlede areal for M III nåede således op på ialt 15 m².

AFLEJRINGER

Bortset fra de to nævnte moderne nedgravninger, var aflejringslagene tilsyneladende ret uberørte af sekundære forstyrrelser. Kulturlagets samlede tykkelse var på 70-75 cm.. Ved gennemgravningen kunne iagttages ialt 6 hovedaflejringslag; taget fra neden er der tale om følgende, se profil N-S, fig. 26. 1) Et 5-13 cm. tykt, lerblandet gruslag. Laget tolkes som værende det oprindelige marklag. Nedgravet i undergrunden under lag 1 registreredes enkelte små gruber, se f.eks. gengivne profil. 2) 15-20 cm. tykt, stærkt stenet, grusblandet lerlag. Fra laget var der nedgravet en ca. 80 cm. stor grube i undergrunden. Dybden var ca. 20 cm.. Gruben var uden indhold. Laget tolkes som et affaldslag fra ældre jernalder, tilsyneladende inden for perioden 150 f. Kr. f. til 200 e. Kr. f. 3) Et 5-15 cm. tykt, sort, fedt lerlag iblandet trækulsstykker og -partikler. Der er tale om et decideret "oldtidskulturlag". Grænsen til foregående lag kunne ikke helt klart adskilles i N-delen af hovedfeltet. En enkelt mindre sekundær forstyrrelse. Ingen nedgravninger fra laget. Affaldslag fra ældre romersk jernalder, tidsrummet Kr. f. til 200 e. Kr. f. 4) Sandblandet lerlag indeholdende lidt trækul. Tykkelse på ca. 15 cm.. Laget fremstod som meget homogent. Ingen sekundære forstyrrelser i eller nedgravninger fra laget. Af-

faldslag - (tidligere dyrkningslag?) indeholdende materiale fra 1000-1100-tallet, yngre middelalder, renæssance og nyere tid. 5) Et 6-12 cm. tykt, fast lerlag. Affaldslag indeholdende keramik fra flere tidsperioder. 6) Et 18-20 cm. tykt pløjelag.

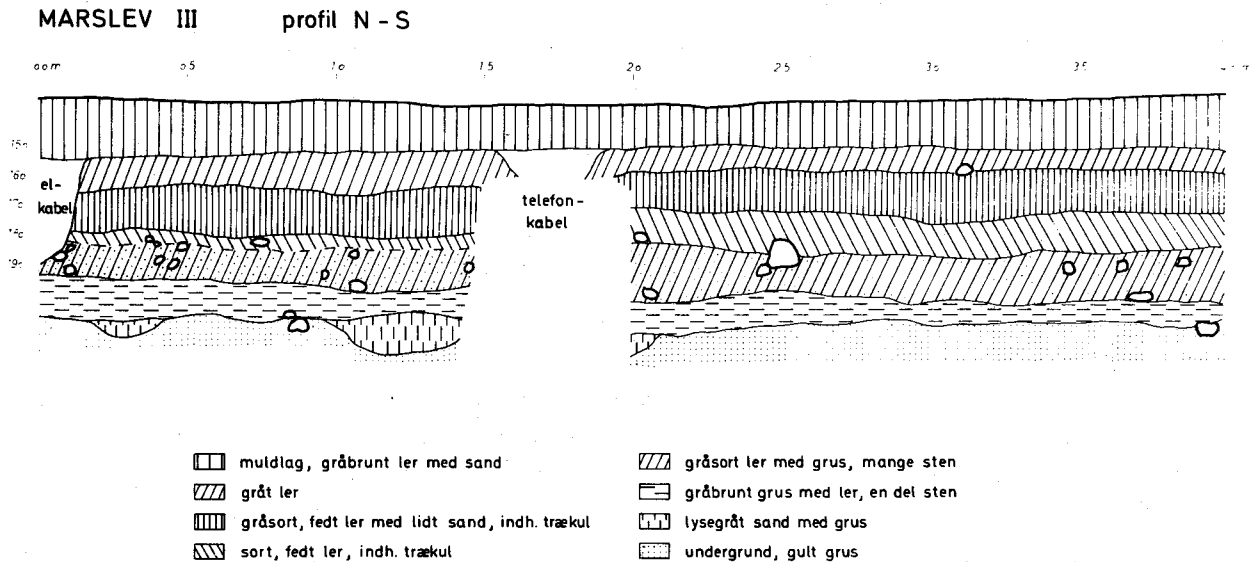

Fig. 26

KERAMIK

I. *Blødbrændt gods*. Denne kategori kan opdeles i to undergrupper. Den første består af ialt 177 skår. Af disse er de 12 randskår, 5 bundskår, 3 hanke, medens resten er bugskår. Blandt de sidste er der et fra en bukkelurne og et fra et kamornamenteret kar. 4 af skårene stammer fra lag 1, 54 fra lag 2, 104 fra lag 3. I lag 4 var indlejret 13 skår og i lag 5 fandtes 2 skår. På grundlag af randudformning, ornamentik, keramikens karakter samt stratigrafien henføres skårmaterialet fra lag 2 og 3 til ældre jernalder, inden for tidsrummet 150 f. Kr. f. til 200 e. Kr. f.. Skårmaterialet fra de øvrige lag skal formodentlig dateres til samme periode. Anden undergruppe i godstype I består af ialt 10 skår. Af disse har de tre kunnet sammensættes til et større bundskår. Skårene udskiller sig dels ved en lidt hårdere brænding og dels ved en finere magring end de foregående omtalte skår, samt for 6 af skårene ved en ornamentik bestående af omløbne, smalle ornamentbånd eller -furer. 8 af skårene var indlejret i lag 4, medens de sidste 2 blev opsamlet i pløjelaget, lag 1. Alle skårene i undergruppe 2 kan sættes i forbindelse med østersøkeramikken og henføres til 1000-1100-tallet.

II. *Gråsort gods*. Til denne gruppe kan henføres 104 skår. 2 af skårene fandtes i en sekundær forstyrrelse i lag 3, 43 var indlejret

i lag 4, 6 skår stammer fra lag 5, medens ialt 53 skår opsamledes i pløjelaget.

III. *Rødbrændt renæssancegods*. Godstype III omfatter ialt 43 skår. I materialet er der repræsenteret både stjertpotter/pander (13 stk.) og fade (9 stk.). For resten af skårene kan karform ikke bestemmes. 2 af skårene er fundet i en sekundær nedgravning i lag 3 (sammen med skår af godstype II). 10 skår stammer fra lag 4, 4 fra lag 5, medens resten er opsamlet i pløjelaget.

Iøvrigt. I lag 5 fandtes enkelte moderne stykker porcelæn. I pløjelaget opsamledes et enkelt stykke.

M IV

FELTET

Felt M IV anlagdes på et pløjet toftestykke og gravedes som et 2 x 5 m. rektangel.

AFLEJRINGER

Ved gennemgravningen af kulturlaget, der havde en samlet tykkelse på 65-70 cm., kunne iagttages ialt 4 hovedaflejringslag. Taget fra neden er der tale om følgende, se profil V-Ø, fig. 27.

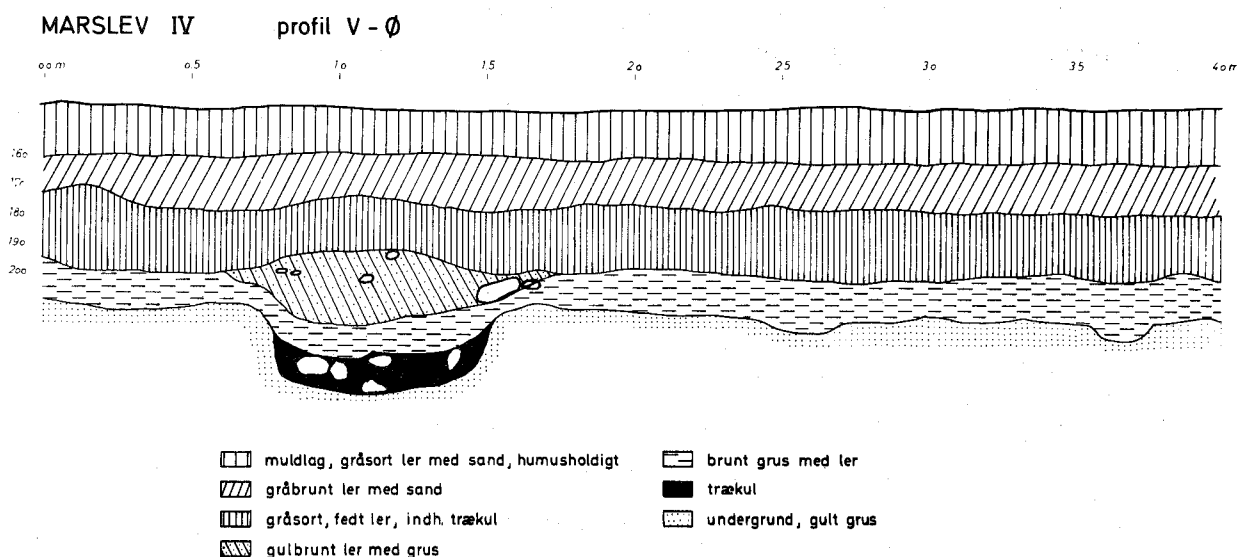

Fig. 27

1) Et 12-15 cm. tykt, lerblandet gruslag. Laget tolkes som værende det oprindelige marklag. Under laget fandtes i V-delen af feltet resterne af et stenfyldt ildsted. Ildstedet stod ikke i forbindelse med nogen af de senere aflejringslag. I lag 1 fandtes enkelte småskår, som ikke kan dateres nærmere. 2) Et 20-30 cm. tykt lerlag

indeholdende trækul. I laget fandtes enkelte sekundære forstyrrelser nedgravet fra overliggende lag. Omrodet affaldslag med materiale fra jernalder (?), yngre middelalder, renæssance og nyere tid. 3) Et 10-18 cm. tykt, sandblandet lerlag. Enkelte sekundære forstyrrelser i V-delen. Omrodet affaldslag med materiale fra yngre middelalder, renæssance samt nyere tid. 4) Pløjelag, 18-20 cm..

KERAMIK

I. *Blødbrændt gods*. Godstype I er repræsenteret i M IV med ialt 32 skår, heraf kun et randskår. Randskåret er det eneste, som kan dateres nærmere, og det kan på grund af randformen henføres til førromersk jernalder periode II eller måske IIIa, i årstal fra 300 f. Kr. f. til omkr. Kr. f.. Om de øvrige skår kan kun siges, at de er af "jernalderkarakter". 13 af skårene var indlejret i lag 1, alle meget små skår. Fra lag 2 stammer 15 skår, medens lag 3 var repræsenteret med 2 skår. Det nævnte randskår samt et lille bugskår er opsamlet i pløjelaget.

II. *Gråsort gods*. Gruppen omfatter ialt 47 skår. Af disse er der 8 randskår, 1 bundskår, medens resten er bugskår. I lag 2 fandtes 25 af skårene, i lag 3 14, og i pløjelaget opsamledes 8.

III. *Rødbrændt renæssancegods*. 44 skår kan henføres til denne kategori. 16 af skårene kan bestemmes som stammende fra stjerpotter/pander, medens 7 må være fra fade. De øvrige skår er så små og ukarakteristiske, at karformen ikke kan afgøres. Skårene fordelte sig således i lagene: lag 2: 17 skår, lag 3: 18 skår, lag 4: 9 skår.

IV. *Jydepotter*. Ialt 5 skår kan bestemmes som værende jydepotteskår. Alle 5 er randskår. Det ene er fundet i en sekundær nedgravning i lag 2, medens de 4 andre er opsamlet i pløjelaget.

Iøvrigt. I pløjelaget opsamledes et par moderne skår.

M V

FELTET

Felt M V placeredes på en dyrket mark lige i sydkanten af Marslev. Vanskeligheder med at finde et egnet gravested i denne del af byen gjorde, at feltet placeredes en smule yderligt i forhold til bytomten i 1799. Egentlig var det hensigten at anlægge feltet i det sydvestlige hjørne af byen.

Af tidsmæssige grunde indskrænktes feltstørrelsen til 2 x 3 m..

AFLEJRINGER

Kulturlagets samlede tykkelse var på dette sted ca. 50 cm.. Ved gennemgravningen kunne iagttages ialt 3 hovedaflejringslag. Taget fra neden er der tale om følgende, se profil Ø-V, fig. 28.

1) Et 4-15 cm. tykt, sandblandet lerlag. Ret homogent lag. Formodentlig er der tale om oprindeligt marklag samt første affaldslag. Under laget registreredes enkelte små gruber uden daterende materiale. I lag 1 fandtes keramik fra tiden yngre middelalder til nyere tid. 2) Et op til 5 cm. tykt, snavset lerlag. Laget strakte sig kun over ca. halvdelen af feltet, se gengivne profil. Der er måske tale om et lergulvlag; forholdet kunne dog ikke med sikkerhed afgøres. I laget fandtes enkelte skår, som må henhøre laget til inden for tidsrummet 1500-1800-tallet. 3) Et ret tykt pløjelag, op til 35 cm.. I laget opsamledes enkelte skår.

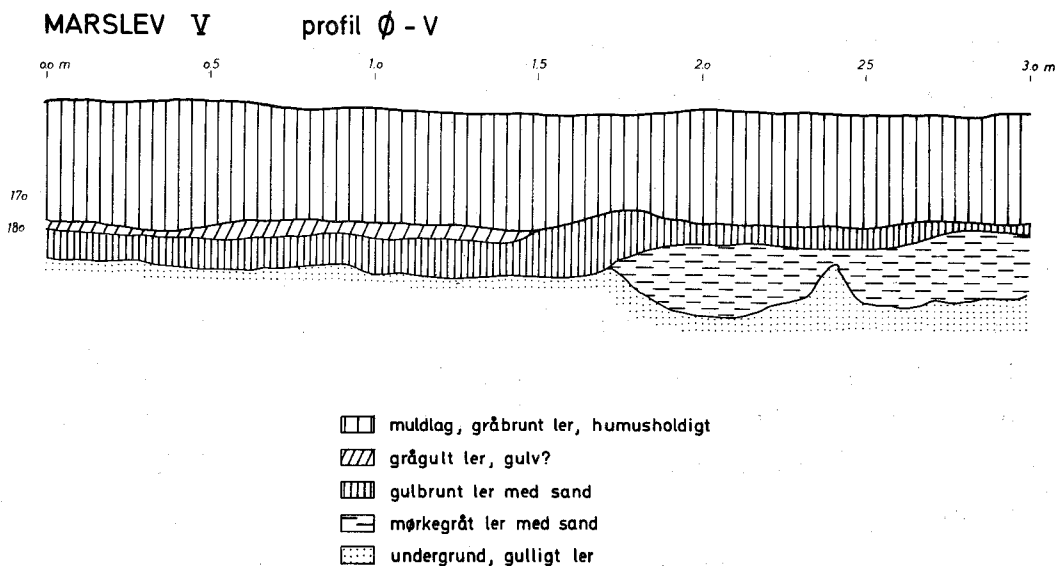

Fig. 28

KERAMIK

II. *Gråsort gods*. Til denne godstype kan henføres ialt 13 skår. 6 af skårene fandtes i lag 1, medens resten er opsamlet i pløjelaget.

III. *Rødbrændt renæssancegods*. Godstype III omfatter 10 skår. De 6 af skårene stammer fra stjertpotter/pandet, medens fire er fra fadene. 1 stjertpotteskår og 1 fadskår er fundet i det formodede gulvlag, lag 2, medens der i lag 1 kun fandtes et fadskår. De øvrige skår af godstype er fremdraget i pløjelaget.

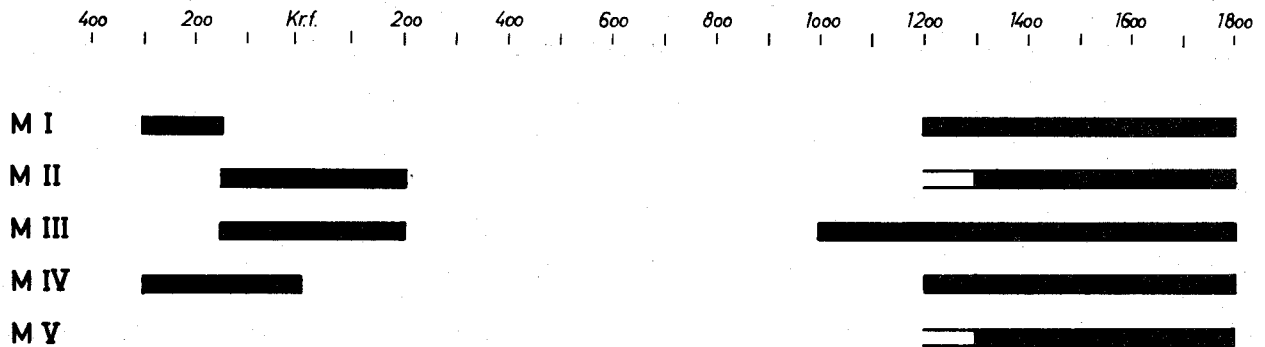
IV. *Jydepotter*. Gruppen er repræsenteret med 5 eksemplarer, heraf 2 randskår. 2 af skårene fandtes i lag 2, medens resten er opsamlet i pløjelaget.

Iøvrigt. I pløjelaget fandtes 1 stentøjsskår samt 2 stykker nyere keramik.

4.3.3,3 SAMLET OVERSIGT OVER DATERINGSRESULTATER (MARSLEV)

De dateringsmæssige resultater fremkommet ved gennemgangen af keramikken fra Marslev er opstillet i skemaet, fig. 29. Principerne for skemaet er de samme som for de to foregående oversigtsafsnit.

MARSLEV. Skema over dateringsresultater.

grave

kirke

Fig. 29

4.4 VURDERING AF ARBEJDSMETODE, HERUNDER FORSLAG TIL ÆNDRING

Som det fremgår af gennemgangen i afsnit 4.3 af undersøgelserne i Rønninge, Flemløse og Marslev, kan der indvindes dateringsresultater ved anvendelse af felt-metoden. En anden sag er så, at disse resultater må vurderes og tolkes nærmere, før det kan afgøres, hvor langt det tilsyneladende er lykkedes at følge en kontinuerlig bebyggelse tilbage i tid.

Skemaet, fig 15 . viser en opstilling over rammerne inden for hvilke, det keramiske materiale fra Rønninge kan dateres, altså de i øjeblikket arkæologisk mulige dateringer. Tidsrummet fra 1800 ned til 1200-1300 er repræsenteret i alle felter, og det har ikke været muligt at konstatere noget brud. Det vil sige, at man ud fra det foreliggende materiale kan regne med en sandsynlig kontinuitet tilbage til i hvert fald 1200-1300-tallet, altså til den nuværende kirkes opførelsestidspunkt. (Iøvrigt kan det nævnes, at Rønninge omtales første gang i skriftlige kilder i 1313).⁶¹⁾ Materialet fra felterne R I og R V samt den mere usikre datering fra R IV tyder

på, at der også har været tale om kontinuitet længere tilbage, muligvis til før år 1000. Bemærkes skal det dog, at 1100-tals-materialet er ret svagt repræsenteret.

På grundlag af de fremkomne fund kan man derimod ikke pege på en sandsynlig kontinuitet tilbage til ældre jernalder til trods for, at denne periode er repræsenteret i R V. I det foreliggende materiale er der intet, som kan udfylde tidsrummet fra ca. 100 til ca. 800 e. Kr. f..

Konklusionen må således blive, at det ud fra de hidtil gennemførte undersøgelser kun er muligt at følge en sandsynlig plads-kontinuitet tilbage til umiddelbart før år 1000. Måske til tidspunktet for ristningen af runerne på Rønninge-stenen, som dateres til engang i 900-tallet.

Dateringsresultaterne fra *Flemløse* kan ses af skemaet, fig. 21. Her bemærker man, at der i alle felter er repræsenteret materiale fra tidsrummet 1200-1300 til 1800, og i feltet F IV er der fremdraget et enkelt stykke østersøkeramik. Sidst nævnte tyder på en sandsynlig kontinuitet i *Flemløse* til før 1200, måske 1000- eller 1100-tallet. (*Flemløse* by er første gang nævnt i skriftlige kilder i 1345).⁶²⁾ Det er derimod ikke muligt at påvise en sandsynlig kontinuitet længere tilbage. Ganske vist er der i F II, F III og F V fundet blødbrændt keramik af "jernalderkarakter", men til hvilken periode dette materiale skal henføres er uvist. Måske drejer det sig udelukkende om rester efter en langt tidligere bebyggelse, som intet har med det senere *Flemløse* at gøre.

Det er således muligt på grundlag af de hidtidige udgravninger at påvise en mulig kontinuitet tilbage til kirkebyggeriet i 1100-tallet, men ikke til *Flemløse*-stenens indskriftstidspunkt, som regnes til engang i 800-tallet.

I skemaet, fig. 29, ses dateringerne fra *Marslev*. Perioden 1800 ned til 1200-1300 er repræsenteret i alle felter, og man kan således også her regne med en sandsynlig kontinuitet til i hvert fald sidstnævnte tidspunkt. *Marslev* nævnes i skriftlige kilder første gang i 1339,⁶³⁾ og i samme århundrede må den nuværende kirke være opført.

Fundene fra M III tyder på, at den kontinuerlige bebyggelse i *Marslev* har strakt sig længere tilbage, nok til engang umiddelbart efter år 1000. Derimod kan de hidtidige resultater ikke sandsynliggøre en forbindelse ned til ældre jernalder - en periode som ellers

er stærkt repræsenteret i M I og M III, og i mindre grad i M II og M IV. I ingen af felterne er der fundet materiale, som kan udfylde de ca. 800 år, som ligger i mellem ældre romersk jernalder og fundene fra 1000-1100-tallet.

Konklusionen for Marslev må således blive, at det på grundlag af den fremkomne keramik kun er muligt at følge en sandsynlig pladskontinuitet tilbage til tiden kort efter år 1000.

Hvad angiver de opnåede resultater så? Ved besvarelse heraf skal de fire punkter, som blev opregnet i afsnittet om metodiske problemer, inddrages:

- a) bebyggelsens art? Resultaterne giver oplysning om pladskontinuitet i bebyggelsen, ikke hvorvidt den kontinuerligt har været en landsby.
- b) ældste bebyggelse? Der kan kun gives "minimumsangivelser", dvs. terminus post quem (eller terminus ad quem)-datering af pladskontinuiteten.
- c) kontinuitet? Der kan kun påvises en *sandsynlig* pladskontinuitet.
- d) datering? Der er usikkerhed omkring de angivne absolute dateringer på grund af problemerne med keramikdateringerne.

En sammenfatning af og hensyntagen til disse begrænsninger ved arbejdsmetoden medfører, at metodens mulige resultat-udsagn bliver følgende: *Et fremkommet resultat fra en landsby angiver en terminus post quem (eller terminus ad quem)-datering for en sandsynlig kontinuerlig bebyggelse på stedet.* Denne bedømmelse af metodens resultat-udsagn betyder på den ene side, at arbejdsmetoden ikke kan belyse bebyggelsens karakter, og her hvorvidt den undersøgte landsby på anlæggelsestidspunktet havde karakter af landsby. På den anden side vil metoden kunne bidrage til rammedatering for pladskontinuitet i middelalderens landsbyer.

Rammedateringer for pladskontinuitet i middelalderlandsbyerne opnås ved at undersøge en serie landsbyer med den opstillede arbejdsmetode. På grundlag af de fremkomne "minimumsangivelser" for kontinuiteten bagud skulle det være muligt at bestemme, om denne kan følges ned i ældre jernalder, om den når til yngre jernalder, måske specielt til vikingetid, eller man kun kan følge kontinuitet tilbage til ældre middelalder. De positive udsagn fra fundmateria-

let vil således kunne give den ene grænse - minimumsgrænsen. På den anden side vil en registreret fundmangel, f.eks. for hele germansk jernalder, betyde, at det på grundlag af dette negative udsagn er muligt at angive en sandsynlig maksimumsgrænse for kontinuitet. Herved skulle det kunne lade sig gøre at nå til en rammedatering for plads-kontinuitet. Men en bedømmelse heraf kræver undersøgelse i mange landsbyer, og man skal vogte sig for at udlede rammedateringer på grundlag af en enkelt eller to landsbyer. Først når der er undersøgt en række landsbyer, og der her begynder at vise sig et bestemt mønster, kan man tale om en rammedatering for plads-kontinuitet i middelalderlandsbyerne. Hvor snævre disse rammer vil blive er uvist - det afhænger af, om der vitterligt har fundet større bebyggelsesgrundlæggelser sted på nogenlunde samme tid.

Selvom den anvendte arbejdsmetode - felt-metoden - har vist sig at kunne give visse brugbare resultater, skal det dog overvejes, om ikke det er muligt at minimere nogle af de problemer ved metoden, som blev trukket frem i afsnit 4.2. Ved vurderingen heraf skal man stadig holde sig de to faktorer, 1) omkostningsstørrelsen og 2) muligheden for at grave i eksisterende landsbyer, for øje.

1) *Bebyggelsens art?* En afklaring af dette spørgsmål er kun muligt ved store fladeudgravninger, og dette kan kun finde sted ved total- eller næsten-totaludgravninger af nedlagte landsbyer. I små udgravningsfelter i eksisterende landsbyer er det ikke muligt at belyse bebyggelsens art. Problemet kan således hverken afskaffes eller blot minimeres inden for rammerne af en arbejdsmetode, som skal fungere under de 2 oven nævnte faktorer.

2) *Ældste bebyggelse?* At løse dette problem fuldt ud kræver totalundersøgelse, og det er som sagt ikke muligt. En anden sag er så, at problemet kan minimeres. Jo flere felter, der spredes ud over bytomten, jo større er sandsynligheden for at ramme spor efter den ældste bebyggelse i kontinuitetsrækken. Det vil derfor være af stor betydning både for resultatet fra den enkelte landsby og for muligheden for at opstille en så snæver rammedatering for plads-kontinuiteten i vore landsbyer som muligt at øge antallet af felter. Begrænsningerne herfor ligger dels i muligheden for at finde egnede gravesteder og dels med hensyn til omkostningsstørrelsen. Hvad det første punkt angår er det ikke muligt at bedre dette; her må man blot udnytte de muligheder, der er til stede. Hvad det andet punkt angår, så vil en udvidelse af antallet af felter kunne gennemføres

på bekostning af det høje dokumentationsniveau, som var rådende ved udgravningerne i Rønninge, Flemløse og Marslev.

Som det blev nævnt i indledningen til afsnit 4.3, bygger dateringsresultaterne fra disse undersøgelser udelukkende på keramikken, og om stratigrafien hed det, at den kun i meget sjældne tilfælde kunne anvendes i dateringsmæssige sammenhænge. Begrundelsen herfor er dels, at der normalt kun kan udskilles få lag, og dels at disse da oftest er stærkt blandede.

Man kan som fremtidig arbejdsmetode foreslå, at al keramik og andre fundgenstande opsamles uden indmåling, samt at man opgiver lagtegning i flade. Tilbage i dokumentationen skal kun stå - foruden det indsamlede fundmateriale - en beskrivelse af aflejringerne iagttaget ved gennemgravningen, fotografering samt tegning af profil. Formålet hermed skulle være at dokumentere aflejringsforholdene på stedet, hvilket vil sige registrérbare lag, deres tykkelse og karakter, samt eventuelle bygningsspor.

3) *Kontinuitet?* Dette problem er desværre vanskeligt at minimere så længe keramikkronologien for yngre jernalder, middelalder samt renæssance er så lidet forfinet. Da stratigrafien ikke kan hjælpe, og da naturvidenskabelige dateringsmetoder ikke kan inddrages i vidt omfang, må man se i øjnene, at problemet eksisterer uden, at det kan løses eller blot i øjeblikket minimeres.

4) *Datering?* Dateringsproblemet hænger nøje sammen med det foregående punkt. Når dette ikke kan minimeres, er det samme tilfældet for eksakte dateringer. I alle tilfælde skal dateringerne bygges på små skårstumper. Jo større fundmaterialet er, jo større chance er der for, at der findes nærmere datérbare skår. Oftest vil det dog ikke være muligt at udvide felterne for at øge skårmaterialet. Problemet kan således ikke i øjeblikket minimeres væsentligt - måske lidt ved at grave felterne så store som muligt.

NOTER

- 1) Se kap. 1.
- 2) Se kap 2.2, Stednavnetyper af ældste navnelag. (Ialt 6 nedlagte landsbyer af ældste navnelag).
- 3) Dette spørgsmål vil blive berørt igen i afsnit 4.4.
- 4) Eksempler på langt tidligere bebyggelse i landsbyer af ældste navnelag er omtalt i kap. 3.3.4, Direkte arkæologisk datering, Resultater.
- 5) C. J. Becker: Mosefundne lerkar fra yngre stenalder. (1947)
C. J. Becker: Die Mittelneolitische Kulturen in Südsandinavien. (1954), s. 49 ff.
- 6) C. J. Becker: Førromersk jernalder i Syd- og Midtjylland. (1961).
E. Albrechtsen: Fynske jernaldergrave, bd. I - V. (1954-73).
- 7) C. J. Becker: Førromersk jernalder i Syd- og Midtjylland. (1961), s. 271.
- 8) Keramikken fra nyere tid kan man se bort fra, idet det må anses for unødvendigt at påvise kontinuitet for de sidste 2-300 år. Udgangspunktet for undersøgelserne er jo for eksisterende landsbyer iøvrigt udskiftningskortene fra omkr. år 1800!
- 9) Af disse kan nævnes: Drengsted (Arkæologisk ABC. (1972), s. 59) Dankirke (E. Thorvildsen: Dankirke. (1972)), Skanderborg-vej v. Esbjerg (H. C. Vorting: Endnu en bopladsforekomst fra germansk jernalder i Esbjerg. (1973)), Vilslev (A. K. Rasmussen: Grubehuse i Vilslev. (1969)). Virksund (P. Noe: Problemer omkring en flagstang. (1975)), samt mange andre, se iøvrigt N. Thomsen: Nye landsbyer. (1965).
- 10) H. H. Andersen og H. J. Madsen: Nygade i Århus. (1966).
H. H. Andersen, P. J. Crabb og H. J. Madsen: Århus Søndervold. (1971).
F. Grandt-Nielsen: Nyt fra Knud den Helliges Odense. (1971).
M. Bencard: Ribes vikingetid. (1973).
W. Hübener: Die Keramik von Haithabu. (1959).
H. Steuer: Die Südsiedlung von Haithabu. (1974)
- 11) C. J. Becker: Bosættelsesformer i bronze- og jernalder. (1976).
- 12) M. Bencard og E. Roesdahl: Dansk middelalderlertøj 1050-1550. (1972), s. 4.
H. J. Madsen: Vikingetidens og middelalderens keramik i Århus. (1972), s. 123.
- 13) Se note 10.
- 14) Vilh. laCour: Næsholm. (1961).
J. Didriksen: Bjørnkjær. (1941).
- 15) Farum Lillevang: (K. K. Nielsen og T. W. Larsen: Udgravning i Farum Lillevang. (1971)).
Fauerholm: (N. -K. Liebgott: 900 grader C. (1975)).
- 16) H. Søgård: Lertøj fra nørrejyske museer. (1958), s. 69.
- 17) M. Bencard: Dansk middelalderlertøj med antropomorf dekoration. (1972), s. 157.
- 18) C-14-metoden: E. H. Willis: Radiocarbon Dating. (1969). J. Troels-Smith: Naturvidenskabelig datering. (1970). H. Tauber: Dan-

- ske Kulstof-14-dateringer. (1970).
- Dendrokronologi*: B. Bannister: Dendrochronology. (1969). J. Troels-Smith: Naturvidenskabelig datering. (1970).
- Thermoluminescens-datering*: E. T. Hall: Dating Pottery by Thermoluminescence, (1969). H. McKerrell and Vagn Mejdahl: Thermoluminescence Dating of Pottery and Heated Stones Using Single Grains of Quartz and Felspar Inclusion. (1976)
- 19) Vurdering på grundlag af de hidtidige undersøgelser, se kap. 4.3.
 - 20) Th. S. Bartholin og F. Grandt-Nielsen: Datering af tre brønde fra det ældste Odense. (1974), s. 163.
 - 21) Th. S. Bartholin og F. Grandt-Nielsen: Datering af tre brønde fra det ældste Odense. (1974), s. 165.
 - 22) Arkæologisk ABC, (1972), s. 309.
 - 23) L. Kaelas (red.) : Krukmakeri - så började det. (1971), s. 22 ff.
 - 24) E. T. Hall: Dating Pottery by Thermoluminescence. (1969), s. 107. Usikkerhedsprocenten ligger på 5 - 10 %.
 - 25) Der er indgået aftale med civilingeniør Vagn Mejdahl, Atomforsøgsstationen Risø, om at foretage TL-dateringer af noget af skårmaterialet fra de undersøgelser, som nærmere skal omtales i kap. 4.3.
 - 26) Erfaring opnået på grundlag af de foreløbige undersøgelser, se kap. 4.3.
 - 27) Materialet fra de sidste 2-300 år er ikke af større interesse, se iøvrigt note 8.
 - 28) Godstype I omfatter den oldtidsprægede, porøse keramik, som formodes at være brændt ved lave temperaturer - under 550 grader C. Herunder vil også den egentlige oldtidskeramik blive beskrevet. Eksempler på godstype I ses af fig. 7.
 - 29) Godstype II omfatter dels det egentlige middelaldergods (lig godstype II hos Andersen, Crabb og Madsen: Århus Sønder vold (1971), s. 87-88), og dels den gråsorte, hårdbrændte, eftermiddelalderlige keramik, oftest fade og skåle. De to grupper er her slået sammen pga. vanskeligheden med at adskille sideskår de to grupper imellem. Eksempler på godstype II, se fig. 7.
 - 30) Godstype III betegner den på drejeskive fremstillede lertøjsvare, som normalt er rødbrændt. Materialet er oftest glaseret på indersiden, men også i mange tilfælde på ydersiden. De mest almindelige karformer er stjerpotter og -pander, samt fade. Godstypen stammer ikke udelukkende fra renæssancen, men har tillige været produceret i tiden op til slutningen af 1700-tallet. (H. Søgård: Lertøj fra nørrejske museer. (1958), s. 47-74).
 - 31) Godstype IV omfatter det normalt håndformede, sorte lertøj, som oftest er fremstillet ved lavere temperatur end for godstype II og III. Et særligt kendetegn for typen er sporene efter glitning. Glitning er især foretaget omkring randen og indvendig i karret, men der kan også træffes ydre glitning, da ofte udført som mønstre. Denne godstype henføres normalt til perioden 16. årh. til engang i begyndelsen af det 19. årh. (H. Søgård: Lertøj fra nørrejske museer. (1958), s. 36, og K. Uldall: Lertøj, Stengods og Fayance fra Middelalderens begyndelse til ca. 1850. (1946, s. 290 ff.)).
 - 32) Se diagram, fig. 8, over -ingetype-landsbyernes størrelse. Dia-

grammerne er udarbejdet på grundlag af H. Pedersen: De danske landbrug. (1928), over alle fynske landsbyer af stedsnavnetyper -inge. Rønninge har et hartkornstal på 157 og et areal på 595 tdr. land i 1682.

Navnet Rønninge kan enten være et oprindeligt ånavn Ryniung, til vb. glda. rynia - med betydningen "buldre" - eller være en verbalafledning - rything - med betydningen rydning. (Danmarks Stedsnavne, nr. 14. (1969), s. XVI og 109.

- 33) Kortet er fremstillet på grundlag af en lyskopi af udskiftningskort over Rønninge bys jorder 1785. Original i Matrikelsarkivet.
- 34) E. Moltke: Runerne i Danmark og deres oprindelse. (1976), s. 258.
- 35) Sognebeskrivelse, Rønninge sogn. Fyns Stiftsmuseums arkiv.
- 36) H. Thrane: Nonnebakken. (1971).
- 37) J. P. Trap: Danmark, 5. udg. Odense Amt. (1956), s. 249-250.
- 38) Lignende materiale fra Århus, se H. H. Andersen, P. L. Crabb og H. J. Madsen: Århus Søndervold. (1971), s. 76 og 80-81. Professor C. J. Becker, som har set materialet, mener at kunne henføre det til før år 1000, sikkert inden for perioden slutningen af yngre germansk jernalder til ældre vikingetid.
- 39) M. Bencard: Dansk middelalderlertøj med antropomorf dekoration. (1972), s. 157.
- 40) Heraf dele af en stjertpotte lignende A. Steensberg og J. L. Østergaard Christensen: Store Valby, bd. I - III. (1974), bd. II, s. 95. Karret fra Store Valby dateres til begyndelsen af 1500-årene.
- 41) Datering af østersøkeramikken, se H. H. Andersen. P. J. Crabb og H. J. Madsen: Århus Søndervold. (1971), s. 84-87. H. J. Madsen: Vikingetidens og middelalderens keramik i Århus. (1972), s. 128-129. E. -M. Boyhus og K. Snedker: En bosættelse fra den tidlige middelalder. (1971), s. 5 ff.
- 42) Se note 45, især Århus Søndervold (1971), s. 84 og 86. Museumsinspektør Niels-Knud Liebgott, som har set østersøkeramikken fra R V, mener at kunne henføre den til begyndelsen af 1000-tallet.
- 43) H. Thrane: Bebyggelseshistorie - en arkæologisk arbejdsopgave. (1974), s. 299 ff.
- 44) Se diagram, fig. 16, over -løsetype-landsbyernes størrelse. Diagrammerne er udarbejdet på grundlag af H. Pedersen: De danske Landbrug (1928) over alle fynske landsbyer af stedsnavnetyper -løse. Flemløse har et hartkornstal på 116 og et areal på 802 tdr. land i 1682.
- 45) Danmarks Stedsnavne, nr. 14. (1969), s. 314.
- 46) Kortet, fig. 17, er fremstillet på grundlag af en lyskopi af udskiftningskort over Flemløse bys jorder 1788. Original i Matrikelsarkivet.
- 47) J. C. A. Carlsen-Skiødt: Nogle historiske Oplysninger om Flemløse Sogn. (1927), s. 279 ff.
- 48) E. Moltke: Runerne i Danmark og deres oprindelse. (1976), s. 124.
- 49) H. Thrane: Nonnebakken. (1971).
- 50) J. P. Trap: Danmark, 5. udg. Odense Amt. (1956), s. 496-97.

- 51) J. P. Trap: Danmark, 5. udg. Odense Amt. (1956), s. 497.
- 52) C. Engelhardt: Sønderjyske og Fynske Mosefund, bd. III, (1867/1970), s. 1 ff.
- 53) Af pladshensyn er kun gengivet 4 m af profilen.
- 54) Lignende stenfundamenter til bageovne i den nedlagte landsby Store Valby, se A. Steensberg og J. L. Østergaard Christensen: Store Valby, bd. I - III. (1974), bd. I, s. 202 og 203.
- 55) Se diagram, fig. 21, over -levtype-landsbyernes størrelse. Diagrammerne er udarbejdet på grundlag af H. Pedersen: De danske landbrug. (1928) over alle fynske landsbyer af stednavnetypen -lev. Marslev har et hartkornstal på 127 og et areal på 523 tdr. land i 1682.
Forleddet i navnet Marslev tolkes som mandsnavnet, glde. Mar, identisk med subst. glde. mar med betydning "hest". Angående efterleddet -lev, se kap. 3.2.3. (Danmarks Stednavne, nr. 14 (1969), s. 130.
- 56) Kortet, fig. 23, er udarbejdet efter udsnit af udskiftningskort over Marslev bys jorder 1799 i S. Jespersen: Studier i danske bondebygninger. (1961), s. 31.
- 57) H. C. Broholm: Kulturforbindelser i ældre jernalder. (1960). s. 299-300.
- 58) E. Albrechtsen: Fynske jernaldergrave, bd. III. (1968), s. 52.
E. Albrechtsen: Fynske jernaldergrave, bd. V. (1973), s. 64.
- 59) J. P. Trap: Danmark, 5. udg. Odense Amt. (1956), s. 282-283.
- 60) Af pladshensyn er kun gengivet 4 m af profilen.
- 61) Danmarks Stednavne, nr. 14. (1969), s. 109.
- 62) Danmarks Stednavne, nr. 14. (1969), s. 314.
- 63) Danmarks Stednavne, nr. 14. (1969), s. 130.

5 RESULTATER

I dette afsluttende kapitel er det hensigten at se lidt nærmere på de resultater, som undersøgelserne i Rønninge, Flemløse og Marslev har frembragt. Samtidig skal der kort redegøres for det kommende arbejde om plads-kontinuitet i middelalderens landsbyer inden for projektet "Landsbyens opståen og udvikling på Fyn".

Som allerede flere gange anført medfører den totale afvisning af stednavnedateringsmetoden - i hvert fald indtil der er påvist tidsmæssig sammenfald mellem landsbyanlæggelse og navnedannelse - som brugbar vej til løsning af kontinuitetsproblemet i landsbyer af ældste navnelag, at der intet vides om, hvor langt tilbage disse landsbyer strækker i tid. Har de rod i oldtiden, eller anlægges de først i begyndelsen af middelalderen? I dag ved vi intet om dette.

Udgravningsresultaterne fra de tre fynske landsbyer, Rønninge, Flemløse og Marslev, må derfor være af største interesse. Ganske vist kan der kun blive tale om små antydninger. Dels drejer det sig om et meget begrænset undersøgelsesomfang (15 små udgravningsfelter fordelt på 3 landsbyer), og dels kan det positive resultatudsagn kun give en minimumsgrænse for plads-kontinuitet.

I Flemløse og Marslev kan der tilsyneladende spores en plads-kontinuitet tilbage til omkring 1000-1100-tallet, altså sen vikingetid eller tidlig middelalder. For Rønninges vedkommende synes der at være tale om plads-kontinuitet lidt længere tilbage, nemlig til før år 1000, måske 800- eller 900-tallet. Disse resultater tyder på, at det ikke er usandsynligt at i hvert fald nogle af vore landsbyer har eksisteret som kontinuerlige bebyggelsessteder fra mindst vikingetid.

Sammenfattende kan det siges, at de hidtil indvundne resultater for de tre landsbyer af ældste navnelag giver et ret entydigt billede. Minimumsgrænsen for den sandsynlige plads-kontinuitet svinger inden for en margin på maksimalt 200-300 år (fra ca 800 - 1000/1100). Hvis man ser på maksimumsgrænsen - det negative udsagn - er det påfaldende, at der ikke er nogle af de ialt 15 udgravningsfelter er fundet spor, som kan tyde på plads-kontinuitet tilbage i yngre germansk jernalder, i ældre germansk jernalder eller til slutningen af

ældre jernalder (yngre romersk jernalder). Tilsyneladende har der ikke været kontinuitet fra ældre jernalder-bebyggelsen, som fandtes både i Rønninge og i Marslev (og måske i Flemløse), op til den senere bebyggelse på stedet.

Hvis dette billede med plads-kontinuitet "kun" ned til omkring vikingetid viser sig at være generelt, opstår et nyt, meget stort bebyggelseshistorisk problem: Hvor gemmer bopladserne fra germansk jernalder sig? Hidtil har man forklaret manglen på bopladsfund fra denne periode med, at disse lå godt gemt under de nuværende og nedlagte landsbyer fra historisk tid. Man skulle blot begynde at grave dér, så ville man finde sporene efter den yngre jernalders bopladser.¹⁾

Om denne mangel på rester efter bebyggelse fra germansk jernalder under vore landsbyer skal vise sig at være af generel karakter kan kun fremtidige undersøgelser belyse. Foreløbig kan de foretagne udgravninger kun give antydninger, og understreges skal det, at man under ingen omstændigheder skal drage den slags negative slutninger på grundlag af så få undersøgelser.

Inden vi går over til at opregne de kommende, planlagte undersøgelser af plads-kontinuitet i middelalderens landsbyer, skal et enkelt vigtigt punkt berøres. Det drejer sig om opdelingen af de i historisk tid kendte landsbyer i grupper på grundlag af deres navnetype.

Når der i kap. 3 kunne påvises usikkerheder omkring den tidligere formodede samtidighed mellem navnedannelse og middelalderlandsbyernes opståen, kan det være tvivlsomt, om opdelingen af landsbyerne efter navnetype skal opretholdes. Opdelingen af navnene i hovedgrupper havde værdi, så længe stednavnedateringer blev godtaget som grundlag for datering af landsbyerne. Nu er dette grundlag væk, og det er tvivlsomt, om landsbyer med en bestemt navnetype er anlagt nogenlunde samtidig. Hvis et navn af en bestemt type eksempelvis er dannet som bygdenavn for et givet område, medens et andet navn af samme type (opstået samtidig) er opstået i forbindelse med anlæggelse af en middelalderlandsby, vil den omtalte navnetype ikke længere dække over samtidige landsbygrundlæggelser. Og dermed falder hele grundlaget for brugen af stednavneopdelingen af landsbyer.

I forbindelse med fastlæggelse af de kommende undersøgelser af kontinuitetsspørgsmålet i middelalderlandsbyer inden for rammerne af projekt "Landsbyens opståen og udvikling på Fyn" har usikkerheden omkring en kronologisk opdeling af landsbyerne efter navnetype haft be-

tydning. Oprindeligt var det tanken at grave i ialt 13 landsbyer fordelt på de største grupper af navnetyper. Således skulle der graves i 2 landsbyer af hver af typerne -inge, -lev, -løse, -sted, -by og -torp, samt i en enkelt hēm-by. Undersøgelserne i Rønninge, Flemløse og Marslev skal ses som første led i disse undersøgelser.

I stedet for denne udvælgelse, som grundede sig på stednavneforskningens opdeling af landsbyerne i en ældre og i en yngre gruppe, er det blevet besluttet at sætte fuld styrke ind på at undersøge samtlige landsbyer uanset navnetype i et af projektets mikroområder, nemlig Åsum-Marslev-Kølstrup.²⁾ Hermed får de kommende undersøgelser to formål, dels at bidrage til en komplet oversigt over bebyggelsesudviklingen i dette mikroområde, og dels at skaffe en serie dateringer af plads-kontinuitet i middelalderlandsbyer.

Foruden dateringsgravninger i mikroområdets eksisterende landsbyer er det hensigten at foretage mere omfattende udgravninger i den i 1651 nedlagte landsby Kirsinge. Formålet er dels at supplere undersøgelserne i de eksisterende landsbyer og dels at skaffe en kontrolmulighed for disse undersøgelser. Kontrolfunktionen ligger i, at der i Kirsinge, som i dag ligger under dyrket mark, kan foretages langt mere omfattende udgravninger end i nogen eksisterende landsby og tillige graves søgegrøfter og flader næsten uden hensyntagen til eksisterende bygninger, haver o. lign..

En anden sag er så, at der i det nævnte mikroområde findes landsbyer med typiske navneendelser, således Marslev (allerede undersøgt - muligvis supplerende undersøgelser efter ny arbejdsmetode), Holev og Hundslev; Kirsinge og Kertinge, Ladby, Kølstrup, Trøllerup og Skinnerup samt den mulige hēm-by Åsum. Ved udgravningerne i mikroområdet kan det således alligevel undersøges, hvorvidt der f.eks. er en tidsmæssig forskel mellem de såkaldte ældre navnetyper og de såkaldte yngre navnetyper. Begge grupper er repræsenteret i området med typiske eksempler.

NOTER

- 1) C. J. Becker: Jyske landsbyer fra vikingetiden. (1975).
- 2) En nærmere præsentation af mikroområdet Åsum-Marslev-Kølstrup vil blive givet i publikationen "Middelalderlandsbyens opståen. Fynske Studier over bebyggelsesudviklingen på overgangen mellem vikingetid og middelalder".

BIBLIOGRAFI

- Albrechtsen, E. Fyns bebyggelse i den ældre jernalder. *Aarbøger f. nord. Old. o. Hist.* 1946, s. 1-71.
- Albrechtsen, E. Fyns bebyggelse i oldtiden. *Fynske Årbøger* IV, 1950-52, s. 220-252.
- Albrechtsen, E. Fynske jernaldergrave, bd. I V. Kbh. og Odense, 1954-1973.
- Albrechtsen, E. Den ældre jernalders bebyggelse på Fyn. *Kuml* 1970, s. 123-144.
- Albrechtsen, E. Fyn i oldtiden. Odense 1974.
- Amtoft, S. K. Stednavne som bebyggelses- og religionshistorisk kildestof. En kritisk-historisk oversigt. *Aarbøger f. Nord. Old. o. Hist.* 1941, s. 177-312.
- Andersen, H. H.,
Madsen, H. J. Nygade i Århus. Bidrag til teorien om det ældste Århus. *Kuml* 1966, s. 7-29.
- Andersen, H. H.,
Crabb, P. J. og
Madsen, H. J. Århus Sønder vold. En byarkæologisk undersøgelse. Kbh. 1971.
- Arkæologisk ABC Arkæologisk ABC. Håndbog i dansk forhistorie. (red. M. Rud). Kbh. 1972.
- Arup, E. Danmarks historie, bd. I - III Kbh. 1926-1955. (fotografisk optryk, Kbh. 1961).
- Bannister, B. Dendrochronology. I science in Archaeology, (ed. Brothwell, Higgs and Clark). London 1969. p. 191 ff.
- Bartholin, T. S.,
Grandt-Nielsen, F. Datering af tre brønde fra det ældste Odense. *Fynske Minder* 1974, s. 155-167.
- Becker, C. J. Mosefundne lerkar fra yngre stenalder. *Aarbøger f. Nord. Old. o. Hist.* 1947.
- Becker, C. J. Die Mittelneolitische Kulturen in Südschweden. *Acta Archaeologica* XXV, 1954, s. 49-150.
- Becker, C. J. Lergryder med indvendige ører eller "svalerede" hanke fra Danmarks jernalder. *Kuml* 1959. s. 28-52.
- Becker, C. J. Førromersk jernalder i Syd- og Midtjylland. Kbh. 1961.
- Becker, C. J. Ein früheisenzeitliches Dorf bei Gröntoft. *Acta Archaeologica* 1965, s. 209-222.
- Becker, C. J. Das zweite früheisenzeitliche Dorf bei Gröntoft, Westjütland. *Acta Archaeologica*, 1968, s. 235-255.
- Becker, C. J. Zum Problem der ältesten eisenzeitlichen Dörfer in Jütland. Studien zur europäischen Vor und Frühgeschichte. (hrsg. M. Claus, W. Haarnagel og K. Raddatz), Neumünster 1968, s. 74-82.

- Becker, C. J. Fröheisenzeitliche Dörfer bei Gröntoft, Westjütland. *Acta Archaeologica* 1971, s. 79-110.
- Becker, C. J. Hal og hus i yngre bronzealder. *Nat. Mus. Arb.* 1972, s. 5-16.
- Becker, C. J. Jernalder-landsbyen i Jylland. Aktuelle problemer omkring dens oprindelse. Beretning fra XIV Nordiske Arkæolognøde, Århus 1974. *Kuml* 1973/74 s. 294-296.
- Becker, C. J. Jyske landsbyer fra vikingetiden. Kronik i Aarhus Stiftstidende, 25 juni 1975.
- Becker, C. J. Bosættelsesformer i bronze- og jernalder, hvordan skaffer vi nyt materiale? Beretning fra Bebyggelseshistorisk Symposium i Odense 7/8 nov. 1975. red. H. Thrane. Odense 1976, s. 70-83.
- Becker, C. J. Problemer om bosættelsen i dansk jernalder. Hvad kan gravfundene sige om aktuelle problemer?, i, Kontinuitet og bebyggelse. Red H, Thrane. Odense 1977, s. 29-37.
- Bencard, M. Grubehuse i Okholm. *Mark og Montre* 1969, s. 26-36.
- Bencard, M og Roesdahl, E. Dansk middelalderlertøj 1050-1550. Århus 1972.
- Bencard, M. Dansk middelalderlertøj med antropomorf dekoration. Et bidrag til den blyglaserede kandes historie. *Kuml* 1972, s. 139-181.
- Bencard, M. Ribes vikingetid. *Mark og Montre*. 1973, s. 28-48.
- Blomquist, R. og Mårtensson, A. W. Thule-Grävningen 1961. Lund 1963.
- Boyhus, E.-m. og Snedker, K. En bosættelse fra den tidlige Middelalder. *Årsskrift, Lolland-Falsters Stiftsmuseum* 1971, s. 5-16.
- Broholm, H. C. Kulturforbindelser i ældre jernalder. Kbh. 1960.
- Brønsted, J. Danish Inhumation Graves of the Viking Age. *Acta Archaeologica* 1936, s. 81 ff.
- Brønsted, J. Danmarks oldtid, bd. I - III. 2. udg. Kbh. 1966.
- Carlsen-Skiødt, J. Nogle historiske oplysninger om Flemløse Sogn. *Aarbøger for Odense og Assens Amt* 1927, s. 279-322.
- Christensen, A. E. Danmarks Befolkning og Bebyggelse i Middelalderen. *Nordisk Kultur* II, 1938, s. 1-57.
- Christensen, A. E. Vikingetidens Danmark. Kbh. 1969.
- Christensen, E. P. Jeppesen, T. G. Vore landsbyers fortid. Kronik i Fyns Stiftstidende, 29 dec. 1975.
- Christensen, E. P. Landsbystudier. *Harja*, nr. 1, 1976, s. 25-32.
- Christensen, E. P. Jeppesen, T. G. Arkæologiske udgravninger i Rønninge. Østfyns Avis, 4. marts 1976.

- Christensen, E. P.
Jeppesen, T. G. Fyns forsvundne landsbyer. Kronik i Fyns Stifts-
tidende, 13. maj 1976.
- Christensen, E. P.
Jeppesen, T. G. Landsbyens opståen og udvikling. *Nyt fra Oden-
se Universitet*, 17. juli 1976, nr. 12, s. 128-
130.
- Christensen, E. P.
Jeppesen, T. G. Landsbyens opståen og udvikling indtil de sto-
re matriklers tid. Udkast til et projekt. Be-
retning fra Bebyggelseshistorisk symposium i
Odense 7/8 nov. 1975. Red H. Thrane. Odense
1976, s. 106-116.
- Christensen, E. P.
Jeppesen, T. G. Archaeological investigations on the problem of
continuity in village settlements in Denmark.
i Proceedings of the nordic conference on ther-
moluminescent dating and other archaeometric
methods. Risø 1977, s. 103-110.
- Christensen, E. P. De nedlagte landsbyer på Fyn. Utrykt speciale-
afhandling. (Odense 1976).
- Christensen, E. P. Den stationære landsbys opståen. Overvejelser
omkring den fynske bebyggelse på overgangen
mellem oldtid og middelalder. i Kontinuitet og
bebyggelse. Red. H. Thrane. Odense 1977. s.66-
75.
- Christensen, E. P. Stordrift og fællesdrift - Godsstrukturer ved
Kertinge Nor igennem 600 år. *Fynske Årbøger*
1978, s. 88-112.
- Christensen, E. P. Landsbynedlæggelser og hovedgårdsekspansion på
Fyn. *Historisk tidsskrift* 1978, s. 437-453.
- Christensen, E. P. Udskiftningskort som bebyggelseshistorisk kil-
deforsøg med retrospektiv kulturgeografi. i
Bebyggelseshistorisk metode og teknik, red. H.
Thrane 1978, s. 42-62.
- Christensen, V. og
Kousgård Sørensen, J. Stednavneforskning 1. Afgrænsning, Terminologi,
Metode, Datering. Kbh. 1972.
- Danmarks Stednavne Nr. 11. (red. A. Bjerrum og C. Lisse). Kbh. 1954.
- Danmarks Stednavne Nr. 13. (red. J. Kousgård Sørensen). Kbh. 1958.
- Danmarks Stednavne Nr. 14. (red. J. Kousgård Sørensen). Kbh. 1969.
- Didriksen, J. Bjørnkjær. *Østjydsk hjemstavnsforenings aars-
skrift*. 1941, s. 55-67.
- Engelhardt, C. Sønderjyske og fynske mosefund, bd. III. (red.
M. Ørsnes). Kbh. 1867/1970.
- Grandt-Nielsen, F. Nyt fra Knud den Helliges Odense. *Fynske Minder*
1971, s. 199-216.
- Hald, K. De danske stednavne på -um. Kbh. 1942.
- Hald, K. Vore stednavne. Kbh. 1965.
- Hald, K. Dating Pottery by Thermoluminescence. i Science

- in Archaeology. (ed. Brothwell, Higgs and Clark), London 1969, p. 106 ff.
- Hansen, V. Landskab og bebyggelse i Vendsyssel. Studier over landbebyggelsens udvikling indtil slutningen af 1600-tallet. Kbh. 1964.
- Hastrup, F. Danske landsbytyper. En geografisk analyse. Århus 1964.
- Hatt, G. Oldtidens Landsby i Danmark. *Fortid og Nutid* 1936, s. 97-129.
- Hübener, W. Die Keramik von Haithabu. Neumünster 1959.
- Hvass, S. En vestjysk jernalderlandsby med social deling. *Mark og Montre* 1973, s. 10-21.
- Hvass, S. Hodde - et 2000-årigt landsbysamfund i Vestjylland. *Nat. Mus. Arb.* 1975, s. 75-85.
- Hvass, S. Overblik. *Skalk* 1976, nr. 1, s. 4-10.
- Jeppesen, T. G. Landsbyarkæologi. *Glimt fra Odense Bys Museer*, juli-august 1974, s. 1-3.
- Jeppesen, T. G. Landsbyarkæologi - en arbejdsopgave der bør genoptages. *Vestfynsk Hjemstavn XXXIV* 1974, s. 10-13.
- Jeppesen, T. G. Landsby-arkæologi i Millinge. *Fyns Amts Avis*, 11. nov. 1974.
- Jeppesen, T. G. Hvad gemmer vore landsbyer? *Fyns Amts Avis*, 31. okt. 1974.
- Jeppesen, T. G. Stedkontinuitet i fynske landsbyer belyst ved hjælp af den arkæologiske metode. i *Kontinuitet og Bebyggelse*, red. H. Thrane. Odense 1977, s. 76-87.
- Jeppesen, T. G. Oldtidsbebyggelse - middelalderbebyggelse. Kontinuitet eller brud? i *Hikuin* 4, 1978, s. 117-124.
- Jeppesen, T. G. En guldrig - men alligevel fundfattig periode. *Harja* 1978, s. 5-18.
- Jeppesen, T. G. Anvendte feltarkæologiske metoder i "projekt landsbyen" i *Bebyggelseshistorisk metode og teknik*. Red. H. Thrane. Odense 1978, s. 94-107.
- Jeppesen, T. G. Se iøvrigt under Christensen, E. P. og Jeppesen, T. G.
- Jespersen, S. Studier i danske bondebygninger. Kbh. 1961.
- Jørgensen, B. Stednavne og bebyggelsesarkæologi. Nogle efterræsonneringer. i *Kontinuitet og bebyggelse*. Red. H. Thrane. Odense. 1977, s. 90-93.
- Kaelas, L. (red.) Krukmakeri - så började det. *Göteborgs arkeologiska museum, Årstryck* 1971.
- Kousgård Sørensen, J. Danske bebyggelsesnavne på -sted. Kbh. 1958.
- laCour, V. Næsholm. Kbh. 1961.
- Liebgoth, N.-K. 900 grader C. *Skalk* 1975, nr. 4. s. 3-8.
- Madsen, H. J. Vikingetidens og middelalderens keramik. *Kuml*

- 1972, s. 123-138.
- Mathiassen, T. Studier over Vestjyllands Oldtidsbybyggelse. Kbh. 1948.
- Mathiassen, T. Nordvestsjælland oldtidsbebyggelse. Kbh. 1959.
- McKerrell, H.,
Mejdahl, V. Thermoluminescence Dating of Pottery and Heated Stones Using Single Grains of Quartz and Feldspar Inclusion. Arbejdspapir, 12. marts 1976, Edinburgh.
- Moltke, E. Runerne i Danmark og deres oprindelse. Kbh. 1976.
- Nielsen, H. Bebyggelseshistoriske problemer i Danmarks jernalder. Arbejdspapir fra Køge Museum, juni 1975.
- Nielsen, H. En undersøgelse af jernalderfundenes udbredelse i Præstø amt. i Kontinuitet og bebyggelse, red. H. Thrane. Odense 1977, s. 49-54.
- Nielsen, H. Det tilfældige fundstofs anvendelse i bebyggelsesarkæologien med Østsjælland som eksempel. i Bebyggelseshistorisk metode og teknik, red. H. Thrane. Odense 1978, s. 83-93.
- Nørlund, P. Trelleborg. Kbh. 1948.
- Olsen, G. Hovegård og Bondegård. Studier over stordriftens udvikling i Danmark i tiden 1525-1774. Kbh. 1957.
- Olsen, O. Hørg, Hov og Kirke. Historiske og Arkæologiske vikingetidsstudier. *Aarbøger f. Nord. Old. o. Hist.* 1965.
- Pedersen, H. De danske Landbrug. Fremstillet på grundlag af forarbejderne til Chr. V's matrikel 1688. Kbh. 1928 (fotografisk optryk 1975)
- Rasmussen, A. K. En byhøj i Thyland. *Nat. Mus. Arb.* 1968, s. 137-144.
- Rasmussen, A. K. Grubehuse i Vilslev. *Mark og Montre* 1969, s. 22-25.
- Roesdahl, E. Bundmærker på middelalderligt lertøj i Danmark. *Kuml* 1973/74, s. 215-229.
- Selling, D. Wikingerzeitliche und frühmittelalterliche Keramik in Schweden. Stockholm 1955.
- Skov, T. Vikingetidsbopladsen i Trabjerg. *Holstebro Museum* 1972/73, s. 58-66.
- Skovgaard
Petersen, I. Oldtid og vikingetid. Danmarks Historie I. Kbh. 1977, s. 15-209.
- Steensberg, A. Bondehuse og Vandmøller gennem 2000 år. Kbh. 1952.
- Steensberg, A. Boligskik på landet i Danmarks Middelalder. *Nordisk Kultur* XVII, 1953, s. 371-395.
- Steensberg, A. Bebyggelse og landskab. i *Dagligliv i Danmark*

- i det 19. og 20. årh. II, (red. A. Steensberg), Kbh. 1964, s. 649-684.
- Steensberg, A. Atlas over Borups agre. Tekst + Atlas. Kbh. 1968.
- Steensberg, A. Den danske landsby. Kbh. 1973.
- Steensberg, A. og Østergaard Christensen, J. L. Store Valby. Historisk- Arkæologisk undersøgelse af en nedlagt landsby på Sjælland. Kbh. 1974.
- Steuer, H. Die Südsiedlung von Haithabu. Neumünster 1974.
- Ståhle, C. I. Studier över de svenska ortnamnen på -inge. Lund 1946.
- Søgård, H. Lertøj fra nørrejyske museer. Århus 1958.
- Søndergaard, B. Indledende studier over den nordiske stednavnetype -lev (löv). Kbh. 1972.
- Søndergaard, B. Fortsatte studier over den nordiske stednavnetyper -lev (löv)., II. *Fortid og Nutid*, XXVI, 3 1976, s. 372-378.
- Tauber, H. Danske Kulstof-14-dateringer. *Aarbøger f. Nord. Old. o. Hist.* 1970, s. 120-142.
- Thomsen, N. Nye landsbyer. *Mark og Montre* 1965.
- Thorvildsen, E. Dankirke. *Nat. Mus. Arb.* 1972, s. 47-60.
- Thorvildsen, K. Ladbyskibet. Kbh. 1957.
- Thrane, H. Nonnebakken. Odense 1971.
- Thrane, H. Bebyggelseshistorie - en arkæologisk arbejdsopgave. *Fortid og Nutid*. XXV 3/4 1973, s. 299-321.
- Thrane, H. Symposium om bebyggelsesarkæologi. *Nyt fra Odense Universitet*, nr. 20, 6. dec. 1975, s. 223-224.
- Thrane, H. (red). Beretning fra Bebyggelseshistorisk Symposium i Odense d. 7. - 8. nov. 1975. Odense 1976.
- Thun, E. Medieval Tommarp. *Archaeological Investigations 1959-60*. Lund 1967.
- Trap, J. P. Danmark, 5. udg. Odense Amt. Kbh. 1956.
- Troels-Smith, J. Naturvidenskabelig datering. *Kuml* 1970, s. 334-343.
- Uldall, K. Lertøj, Stengods og Fayance fra Middelalderens begyndelse til ca. 1850. i *Keramik* (red. J. Andersen og V. S. Møller). Kbh. 1946. s. 264-311.
- Vorting, H. C. Gammelby; en vikingetidsbebyggelse i Esbjerg. *Mark og Montre* 1972, s. 20-26.
- Vorting, H. C. Endnu en bopladsforekomst fra germansk jernalder i Esbjerg. *Mark og Montre* 1973, s. 22-27.
- Widding, O. Markfællesskab og Landskifte. *Aarbøger f. Nord. o. Hist.* 1948, s. 1. - 279.
- Willis, E. H. Radiocarbon Dating. i *Science in Archaeology* (ed. Brothwell, Higgs and Clark), London 1969, p. 46 ff.

Tidligere udkommet i denne serie:

1. Hanne Staff Johansen: De forsvarspolitiske forudsætninger for indstillingen af kampen 9. april 1940.
2. Knud J.V. Jespersen: Hjælpemidler til arkivbenyttelse. En oversigt.
3. Henrik M. Jansen & Thomas Riis: A Select Bibliography of Danish Works on the History of Towns Published 1960-1972.
4. Grethe Venø: Annales-skolens historieteori i relation til den analytiske.
5. E. Ladewig Petersen: Fra domænestat til skattestat.
6. E. Ladewig Petersen: Grundrids af de historiske hjælpevidenskaber I. (Indledning og kronologi).
7. E. Hasselgreen & Knud Hornbech: Økonomiske teorier i det 16. århundrede med henblik på Navarros og Jean Bodins forhold til kvantitetsteorien.
8. Henrik M. Jansen: Arkæologi og Naturvidenskab. Rapport fra byarkæologisk seminar på Odense Universitet.
9. Hans Chr. Johansen: Kilder til dansk befolkningshistorie ca. 1750 - 1914.
10. Claus C. von Barnekow, Ole Louis Frantzen & Kaare E. Janson: Militærhistoriens Hvem forsker Hvad.
11. Finn Stendal Pedersen: Den økonomiske struktur i 1700-tallets landbrugssektor.
12. Jørn Aarup Kristensen og Erik Lund: Får vi ordentlig besked? Radioavis, TV-avis og regionalradio i kikkerten.
13. Finn Stendal Pedersen: Kilder til belysning af Chr. V's matrikulering.
14. Søren Mørch: Dansk historievidenskabs krise. En undersøgelse af dansk historievidenskabs tradition.
15. Finn Stendal Pedersen: Kilder til belysning af landbrugets økonomiske kår i 1700-tallet.
16. Kirsten Helle Pedersen og Finn Erik Steffensen: De romerske kristenforfølgelser. En udvalgt og kommenteret bibliografi.

17. Henrik Thrane: Bebyggelsesarkæologi.
Beretning fra et symposium d. 7.-8. nov.
1975 afholdt af Odense Universitet.
18. Hans Chr. Johansen: Videregående statistik for historikere.
19. Karl-Erik Frandsen: Harndrup og Skårup.
Retrospektiv analyse af den agrare struktur i fynske landsbyer i det 17. århundrede.
20. Søren Mørch: Tekster fra Ørbæk mejeris arkiv.
21. Henrik M. Jansen: A Select Bibliography of Danish Works on
the History of Towns Published 1960-1976.
22. Henrik Thrane: Kontinuitet og bebyggelse.
Beretning fra et symposium 12.-14. maj 1977
afholdt af Odense Universitet.
23. Henrik Thrane: Bebyggelseshistorisk metode og teknik
Beretning fra et symposium d. 19.-20. maj
1978 afholdt af Odense universitet.

